

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

DİNİ ZİYARET YERLERİ AÇISINDAN ANKARA

Yüksek Lisans Tezi

Şerife AKINCI

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

DİNİ ZİYARET YERLERİ AÇISINDAN ANKARA

Yüksek Lisans Tezi

Şerife AKINCI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

DİNİ ZİYARET YERLERİ AÇISINDAN ANKARA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
GİRİŞ	
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Metodu.....	3
I. BÖLÜM	
DİNLERDE KUTSAL MEKAN ANLAYIŞI	6
A. Kutsal Mekan Anlayışı	6
1. Mekanın Kutsallığı	7
2. Ziyaret Fenomeni.....	15
3. Diğer Dinlerde Kutsal Mekan Anlayışı.....	17
4. İslam Dininde Kutsal Mekan Anlayışı.....	31
B. Şehir Olarak Ankara	58
1. Coğrafi Durumu.....	58
2. Tarihi Durumu.....	59
II. BÖLÜM	
DİNİ ZİYARET YERLERİ AÇISINDAN ANKARA	65
A. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi	65
1. Hacı Bayram Veli'nin Hayatı ve Tasavvufi Kişiliği.....	66
2. Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi.....	72
a. Hacı Bayram Veli Camii.....	73
b. Hacı Bayram Veli Türbesi.....	75
3. Ziyaret Yeri Olarak Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi.....	76

B. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Türbesi.....	82
1. Cenabi Ahmed Paşa'nın Hayatı.....	82
2. Cenabi Ahmet Paşa Camii ve Türbesi.....	85
3. Ziyaret Yeri Olarak Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Türbesi.....	89
C. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi.....	91
1. Seyyid Hüseyin Gazi'nin Hayatı.....	92
2. Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi Hakkında Bilgi.....	94
3. Ziyaret Yeri Olarak Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi.....	95
D. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Karaca Bey Camii ve Türbesi.....	100
1. Karaca Bey'in Hayatı.....	101
2. Karaca Bey Camii ve Türbesi Hakkında Bilgi.....	103
3. Ziyaret Yeri Olarak Karaca Bey Türbesi.....	106
E. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Karyağdı Hatun Türbesi.....	107
1. Karyağdı Hatun.....	107
2. Karyağdı Hatun Türbesi Hakkında Bilgi.....	109
3. Ziyaret Yeri Olarak Karyağdı Hatun Türbesi.....	110
F. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Abdülhakim Arvasi Türbesi.....	112
1. Abdülhakim Arvasi'nin Hayatı.....	113
2. Abdülhakim Arvasi'nin Kabri Hakkında Bilgi.....	117
3. Ziyaret Yeri Olarak Abdülhakim Arvasi'nin Kabri.....	118
SONUÇ- DEĞERLENDİRME.....	120
EKLER.....	123
KAYNAKÇA.....	131
ÖZET.....	137

ÖNSÖZ

Toplumsal bir varlık olan insan bir toplum içinde doğar, içinde yaşadığı toplumun değerleri onu doğar doğmaz etkilemeye başlar. Öyle ki insan, toplumun kabul ettiği birçok inancı sorgulamadan ve üzerinde düşünmeden benimseme eğilimi içindedir. İşte ziyaret fenomeni; toplumun büyük bir kesiminin sorgulamadan uygulamaya koyduğu bir husustur. Ziyaret fikri, her açıdan insanların diğer varlıklarla olan iletişim gücünü artırmıştır. Aynı zamanda tarih boyunca “kutsal” fikri dindar insanlarla beraber, onların zihninde var olagelmiştir. Dindar insandaki kutsal fikri; kutsal somutlaştırma ihtiyacı doğurmuş ve onun çeşitli tezahür etme şekillerine ulaşarak kutsala yaklaşma fikrini oluşturmuştur.

İşte insanda mutlak surette bulunan “kutsal” anlayışı ve toplumsal bir ihtiyaç olarak kabul edilen ziyaret fenomeni birleşince insanlarda kutsal mekanlara yönelip buraları ziyaret etme fikrini doğurmuştur. İnsanlar kutsal saydıkları mekanları ziyaret ederek doğrudan ulaşamadıkları “kutsal” a yaklaşma imkanı bulmuş, inançlarını somutlaştırarak aynı zamanda daha basit seviyedeki inanma biçimlerini tatmin etme yolunu elde etmiş ve aynı inanç etrafında birleşenleri bir araya toplama fırsatını elde etmişlerdir.

Bütün dinlerde ve inanma biçimlerinde olduğu gibi İslam dininde kutsal mekan ve ziyaret anlayışı vardır. İslam diniyle karşılaşılan meselelerde hüküm verirken ilk iki delil olarak kabul edilen kutsal kitap Kur’an ve Hz. Muhammed’in hadislerinde de kutsal mekan ve onları koruyup ziyaret etme fikri yer almıştır. Hatta İslam dininde; Allah’ın evi olarak kabul edilen Kabe’yi ziyaret edip burada bazı ritüellerde

bulunmak, inananlar için farz bir ibadet olarak görülmektedir. Bunun yanında birçok inanan, yaşadıkları toplumda değer verilen, “kutsal”la aralarında köprü konumunda olan bazı şahsiyetlere önem verip bu kişilere ölümlerinden sonra da aynı gözle bakmışlar, onların sahip oldukları eşyaya, yaşadıkları yerlere ve kabirlerine kutsallık atfedip buraları ziyaret etmişlerdir. Böylece “kutsal”la temasa geçilip türlü istekler ve adaklarda bulunulmuştur.

Kutsallık atfedilen mekanlar konusunda Türkiye zengin bir mirasa sahiptir. Ülkemizin hemen her tarafı İslam dini ve diğer dinlerdeki inananlar için kutsal kabul edilen ziyaret yerleriyle doludur. Biz de çalışmamızda, ülkemizin başkenti olan, stratejik konumu ile önem arz eden ve tarihten günümüze önemli bir yerleşim yeri sayılan Ankara'nın şehir merkezindeki çeşitli dini ziyaret yerlerini ele almaya çalıştık. Bunun yanında çeşitli dinlerde ve İslam dinindeki kutsal mekan ve ziyaret fikrine değinmeyi de uygun gördük.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın amacı, önemi ve takip ettiğimiz metot hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Birinci bölümde; öncelikle ayrıntılı bir şekilde mekanlara kutsallık atfedilmesi ve buraların zamanla kutsallaşması ile buraları ziyaret etmenin ardında yatan sebepleri irdelemeye çalıştık. Daha sonra kutsal mekan ve ziyaret fenomeni fikrinin; İslam dini ve diğer dinlerdeki yansımalarını ayrıntılı olarak ele aldık. Bu bölümün son kısmında ise Ankara ilinin tarihi ve coğrafi durumuna değindik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Ankara'daki bu önemli dini ziyaret yerlerini belirlemeye ve bunlardan bazılarını incelemeye çalıştık. Bu ziyaret yerlerinden insanların daha çok rağbet ettiği mekânları seçtik. Bu mekanları ele alırken tarihi ve mimari hususlarında

başka mekana adını veren şahsiyetlerin hayatlarını da yansıttık. Son olarak ziyaret yeri olarak buralarda sürdürülmüş ve sürdürülen faaliyetlerden bahsetmeye çalıştık.

Çalışmamızı hazırlarken; çalışmanın her aşamasında bana destek ve yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu'ya, bana hayatımdaki imkanları sağlayan aileme, özellikle tez yazımı konusunda yardımcı olan Osman Akıncı'ya ve her zaman yanımda olan ve bana yardım eden bütün arkadaşlarıma ve özellikle Esra Nur Beyaz'a teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kutsallık anlayışı ve onun tezahürü sonucu mekanın kutsallaşması ve kutsallaşan mekanların ziyaret edilmesi bütün din ve inanma biçimlerinde var olagelmıştır.

Kutsal mekan ve bu mekanları ziyaret fikrinin oldukça yaygın olarak kabul gördüğü içinde yaşadığımız toplumda; ziyaret fenomenini anlamlandırma ihtiyacı hissedilmektedir. Çünkü ziyaret fenomeni; genel olarak toplumun yadsınamaz ve görmezden gelinemez uygulamalarından biri olarak karşımıza çıkarken bu uygulamalar zaman zaman toplumun bir kesimi tarafından şiddetle reddedilirken, bir kesimi tarafından da sorgulanmadan kabul görmektedir.

Kutsal mekanları, özellikle çalışmamızda ele aldığımız şekliyle türbeleri ziyaret; insanlarda zamanla bazı umut ve beklentilerle buralarda yapılan bazı ritüelleri ortaya çıkarmıştır. Bunları görmezden gelerek ilgisiz kalmak veya sonucunu hiç düşünmeden kabul etmek her halükarda topluma ve toplumun sahip olduğu inanışlara zarar verecektir. Bu nedenle yaşadığımız şehir olan Ankara'da insanların kutsal sayıp ziyaret ettiği mekanları nesnel bir şekilde ele almaya çalıştık. Ankara'daki ziyaret yerlerini bu şekilde ele alan çalışmaların az olması da bizi böyle bir araştırmaya yönelten nedenlerden biridir.

Tezimizdeki öncelikli amacımız; Ankara'da insanların ziyaret ettikleri mekanlar hakkındaki bilgileri aktarmak ve buralarda yapılan faaliyetleri ortaya koymaktır. Bunu yaparken de kutsal mekanlarda yapılan faaliyetleri anlamlandırmak

için bütün dinlerde ve özellikle İslam dininde kutsal anlayışı, mekanın kutsallaşması ve kutsal sayılan mekanların ziyaret edilmesi fikrine açıklık getirmeyi hedef edindik.

Bu bilgilere sahip olmak, toplumda yer alan ziyaret fenomenine önyargısız ve bilinçli bir şekilde yaklaşmayı ve bu konuda insanların yanlış inanışlara doğru yönelmesini engellemeyi sağlayacaktır. Çünkü “bunlar batıl inançtır, boş inanıştır.” şeklindeki yaklaşımlar konuyu çözümlenmede katkı sağlamamaktadır. Önemli olan bu konuyu anlamak ve ona göre doğru yorumlarda bulunmaktadır. Kutsal mekan anlayışının veya türbe ve yatırlarda yapılan İslam ve akıl dışı uygulamaların sakıncaları olduğu gibi bu anlayışın geçmişle anı birbirine bağlama, tarihi mirasa katkı gibi de bir işlevi vardır. Biz araştırmamızda Ankara örneğinde ziyaret fenomenini ortaya koymaya, daha bilimsel bir yaklaşım tarzının ortaya çıkmasına katkı sağlamaya çalıştık. Bir halkbilimcinin şu ifadelerinin konuya yaklaşımımız hakkında fikir vereceğini umuyoruz: “Adet ve inanmaların, bir toplumun maddi ve manevi hayatındaki olumlu ya da olumsuz etkilerini küçümsemek, görmezlikten gelmek yanlış bir tutumdur. Halkı yönetmenin ilk şartı, halkı doğru olarak tanımaktır. Halkı siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bulunduğu çizgiden daha ileri bir çizgiye götürmek, onun eğilimlerinin, tutumunun, davranışlarının temelinde yatan şeyleri bilmekle mümkündür. Halkı köstekleyen ya da destekleyen adet ve inanmaların, zihniyetin kök nedenlerini bilmeden alınacak her tedbir, kısa süreli, kısır ve yanlış olacaktır.”¹

¹ Alparslan Santur, “Eren (Evliya) Mezarları Etrafında Oluşan Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik İnanışların Etnolojik Değerlendirmesi”, I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri (13-16 Ağustos 1998), Ankara, 1998, 436

2. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızda; İslam dininde insanların kültürel ve dini değerlerini katarak kutsallaştırdıkları mekanlardan olan türbe konusu üzerinde durulmuştur. Mekan sınırlamasını ise tarihi ve stratejik bir öneme sahip olan Ankara ilinin merkezindeki bazı türbeler olarak belirledik.

Kutsal mekan ve ziyaret fikriyle Ankara'daki dini ziyaret yerlerini ele alırken disiplinler arası bir yaklaşımın gerekli olduğunu gördük. Nitekim konu incelenirken başta dinler tarihi olmak üzere din psikolojisi, din fenomenolojisi, tasavvuf, din sosyolojisi, tarih ve sanat tarihi alanlarında yapılan çalışmalara da müracaat ettik. Bütün dinlerdeki kutsal mekan ve ziyaret fikri bilgisini elde etmek, bu bilginin insanlardaki psikolojik ve sosyolojik yansımalarını ve insanların, bu mekanların oluşmasındaki psikolojik ve sosyolojik etkilerini açıklamak, ziyaret yerlerinin sanatsal değeri ve mimari yapısını anlatmak, ziyaret yerlerinde bulunan şahıslar hakkında tarihi ve tasavvufi boyutta bilgilerini yansıtmak ve son olarak mekanlarda yapılan faaliyetleri ve arka planlarını incelemek için bütün bu disiplinlere başvurmak gerekmektedir.

Ziyaret mekanı fikri ve ziyaret yerlerinde yapılan ritüeller, özel fenomenleri genel bir öze bağlama ihtiyacını doğurmuş ve böylece fenomenolojik bir metot kullanılmıştır. Ziyaret yerlerinde yapılan faaliyetleri anlamak için bireysel olarak yapılanları açıklamak bizi çeşitli genellemelere götürmektedir.

Ziyaret yerlerini incelerken mülakat, gözlem, tespit gibi deneysel metot araçları kullanılmış ve doğrudan araştırma alanındaki verilerden faydalanılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda kutsal mekan ve ziyaret fikrini açıklığa kavuşturmak için dinler tarihçilerinin ve halk bilimcilerin ele aldığı kitap ve makalelerden yararlanmaya çalıştık. Ankara ili hakkında da çeşitli ansiklopedilerdeki ilgili maddelerden ve şehir tarihi üzerine yazılmış eserlerden faydalandık. Mekanlara önem kazandıran şahısların hayatını tasavvuf ve tarih konulu eserlerden ve ansiklopedilerdeki ilgili bölümlerden çalıştık. Ziyaret yerlerindeki eserlerin mimari yapıları hakkında halkbilimi ve sanat tarihi üzerine yazılmış kitap ve makalelerden yararlandık. Ziyaret mekanlarında insanların yaptıkları uygulamaları ve mekanların işlevlerini yansıtmak için de, yukarda değindiğimiz gibi, deneysel bir metot kullanıp doğrudan araştırma alanından veri toplamaya çalıştık.

Tarihi araştırmalara müracaat yanında günümüzde ziyaret yerlerine yapılan uygulamaları görmek için bizzat oralara gittik. Ziyaret mekanlarında bizzat ilgili kişilerle görüşerek oranın tarihi ve mahiyeti konusunda bilgi aldık. Ayrıca ziyarete gelenlerin amaç ve beklentileri üzerine konuştuk. Bununla da yetinmeyerek bizzat ziyarette bulunanlardan hangi nedenlerin onları bu uygulamaya sevk ettiğini, umut ve beklentilerinin neler olduğunu tespit etmeye çalıştık. Tüm bunları yaparken Dinler Tarihi'nin tasvir edici metoduna riayet etmeye özen gösterdik. Yapılan uygulamaları, tezde, iyi- kötü, güzel- çirkin, mantıklı- mantıksız şeklinde sunmak yerine anlamaya ve anlatmaya çalıştık.

Çalışmamıza “Dini Ziyaret Yerleri Açısından Ankara” ismini verdik. Bununla beraber Ankara’da diğer dinler tarafından kutsal sayılan mekanlara ziyaret fazla söz konusu olmadığı için konumuzu Müslümanlar açısından kutsal sayılan mekanlarla sınırladık. Ankara’daki bu mekanlar içinden de Ankara’da yer alıp insanların daha

çok ziyaret ettiği türbeleri seçtik. Neticede araştırmamız Ankara'daki bazı türbe ve camilerle ilgili ziyaret fenomenini içermektedir.

I.BÖLÜM

DİĞER DİNLERDE VE İSLAM'DA KUTSAL MEKAN ANLAYIŞI

Giriş kısmında da değindiğimiz gibi bazı mekanların kutsallaştırılması dinlerde ortak bir fenomen olarak kendini göstermektedir. Hac ibadetinin hemen her dinde bulunması, dinlerin ortaya çıktığı yerleri, din önderlerinin yaşadıkları mahalleri ziyaret; genel olarak her dinde görülen temel özelliklerdendir.

Ankara'da bulunan ziyaret yerlerini anlatmadan önce kutsal mekan anlayışının mahiyetinin ve çeşitli dinlerde kutsal mekan konusundaki uygulamaların bilinmesi gerekmektedir. Bu konuda İslam dinindeki uygulamalar daha fazla önem arz etmektedir. Çünkü her ne kadar Ankara'da tarih boyunca çeşitli dinlere mensup insanlar ve onların kutsallaştırdığı mekanlar bulunsa da günümüzde diğer dinlerle ilgili kayda değer ziyaret yerleri bulunmamaktadır. Aynı zamanda Ankara'nın geçirdiği tarihsel süreç ve coğrafi konumundan da bahsetmek yerinde olacaktır.

A. Kutsal Mekan Anlayışı

Kutsallık fikri bütün dinlerde var olmakla beraber kendini mekânda da göstermiş böylece kutsal olan varlık, bir mekanda tezahür etmiştir. İslam'da ve diğer dinlerde ortaya çıkan kutsal mekan anlayışıyla beraber inananlar arasında çeşitli ziyaret şekilleri oluşmuş ve kutsal mekanları ziyaret bir fenomen olarak karşımıza çıkmıştır.

1. Mekânın Kutsallığı

Kutsal mekanları ve toplumda bu mekanların ziyaret edilmesi fikrini anlayabilmek için önce kutsalın ve kutsallığın tanımını yapmak ve kutsalın mekanlarda tezahürünü açıklamak gerekir.

Sözlükte kutsal kelimesinin dört tarifi vardır;

- güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken,
- tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen,
- bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen,
- Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan.²

Görüldüğü gibi sözlük anlamlarının hepsi çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılan kutsal kavramını karşılamaktadır.

Kutsallık; Arapçada “temiz, pak olmak” anlamındaki “kuds” kelimesinden gelmektedir. Aynı kökten gelen takdis; “kutsallık nispet etme”; mukaddes de “kutsallık nispet edilmiş” anlamına gelir. Buna göre kutsallık, tabiatüstü bir güçte ve onunla temas sonucunda bazı varlıklarda bulunduğu inanılan aşkın nitelik demektir.

Genel olarak din bilimlerinin ifadesine göre kutsal, politeizmden monoteizme kadar her din biçiminin özünü oluşturur. Bütün dinlerde inanan kişiyi, Tanrı'ya ve

² Türkçe Sözlük, “Kutsal”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 939

onun dini öğretilerine bağlı kalmasını sağlayan duygu kutsal duygusudur.³ İnsanlık tarihi boyunca, tanrılar, melekler, ruhlar, şeytanlar, ölülerin hayaletleri gibi soyut varlıklardan oluşan bir dünyanın gerçekliğine inanılmıştır. İşte insanın kendi dünyasıyla birlikte devam eden bu paralel dünyanın karşı karşıya gelip kesiştiği yerden “kutsal” diye bahsedilebilir.⁴ İnanan kişinin davranışları da kutsalın tezahür edişiyile yakından ilgilidir.

Kutsal olan gerçektir ve gerçek güce sahiptir. Onun sonsuz ve etkin bir özelliği vardır. Kutsalı belirleyen unsur kişinin, tabiatüstü sayılan varlığa, sevgi ve korku duyarak bağlanmasıdır. Sözlük anlamında belirtildiği gibi, kutsalı bozmamak, ona dokunmamak ve karşı çıkmamak gerekir.

İnsanın doğasında olan ve hemen her dinde bulunan kutsal anlayışı, maddi ve manevi her şeyde kendini göstermektedir. Maddi olarak kutsal; temiz ve faydalı olmak gibi iki niteliğe sahiptir. Temiz ve faydalı olanı insan, temiz olarak korur ve ona önem verir. Manevi alanda kutsallık ise bir varlığın tam ve mükemmel olması ve faydalı olup zarar vermemesiyle mümkündür. Mükemmel olan kutsala insan saygı gösterip hürmet eder. Dini açıdan bakıldığında manevi olarak kutsal ancak Allah'tır. En kutsal varlık olan Allah'a yaklaşan varlıklar da ondan kutsallık alırlar. kutsallık Kutsal olanla arasına bazı araçlar koymasının nedeni ise en kutsala ulaşmak, onunla iletişime geçmek ve ona kendisine affettirmek içindir.⁵

³ Kürşat Demirci, “kutsiyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara, 2002, XXVI/ 495

⁴ Ahmet Güç, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık”, Dinler Tarihi Araştırmaları I (Sempozyum 08–09 Kasım 1996), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998, 342

⁵ Hüseyin Atay, “Kur'an-ı Kerim ve Kudsiyet”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1985, XXVII/ 1-4

Nathan Soderblom'a göre kutsallık; dinde en büyük işarettir. Hatta ona göre kutsallık, tanrı düşüncesinden daha köklüdür. Budizm gibi bazı dinlerde, tanrı inancı muğlak olsa da kutsal fikri açık olarak kendini gösterir.⁶

Emile Durkheim'e göre; toplumlarda "kutsal alan" ve "din dışı alan" olmak üzere iki farklı alan mevcuttur. Kutsal alanın belirleyicisi olan kutsal, insanda sevgiyle saygıyı, korku ile kaygıyı aynı anda barındırır. Durkheim'e göre toplum, kutsalı kendisi oluşturur ve durmadan kutsal şeyler yaratır ve kutsal, toplum tarafından tartışılıp inkar edilemez. Sosyolojik ve seküler açıdan ele alınan kutsal; ilkelleri, modernleri ve laikleri birleştiren toplumsal bir gücün ifadesidir.⁷

Bütün inanış biçimlerinde bulunan kutsalın özelliklerini şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

- Kutsal, insanın kendisinden farklı ve üstün bir güç karşısında duyduğu, korku ve saygı içeren duygular beslediği gizli bir güçtür.

- Kutsalın hierofanik (zuhur) özelliği: Bir mekan, nesne kişi veya herhangi bir canlı kutsallığını tabiatüstü bir gücün onunla teması sonucu kazanır.⁸ Hierofani yani kutsalın tezahürü, temas ettiği, ortaya çıktığı, mekanı, nesneyi, kişiyi veya canlıyı dönüştürür ve o güne kadar kutsal olmasalar da bundan sonra kutsallık kazanırlar.⁹

- Kutsalın tabu oluşu: Kutsal, bir tabu ile çevrilidir. Kutsal ve tezahür ettiği mekan, kişi, canlı ve nesnelere çiğnenemez, yok edilemez, bozulamaz. Kutsalla temas

⁶ Güç, 337

⁷ Din Bilimleri II, Editör: Baki Adam, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2006, 246-247

⁸ Demirci, DİA, XXVI/ 495

⁹ Mircea Eliade, Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, 355

edilmesi gerektiğinde, tabu dışından kaynaklanan bir felaketle karşılaşmamak için özel ritüellere başvurmalıdır.

- Kutsalın geçiciliği/ kalıcılığı: Kutsalın tezahür ettiği mekan, nesne, kişi veya canlılardaki kutsallık genelde kalıcıdır ve yeni bir inanış gelip onu ortadan kaldırmadığı sürece çok uzun süre hatta kutsal ortadan kalkıncaya kadar kalır. Ama bazı durumlarda kutsallık geçici bir süre ile veya yeni ve baskın bir inanışın onu yasaklamasıyla kısıtlanabilir.

- Kutsalın sirayet özelliği: Kutsallık atfedilen mekan, nesne, kişi veya canlı, sahip olduğu kutsallığı başka bir şeye nakledebilir ve onu da kutsallaştırabilir.

- Kutsalın toplum için anlam haritası oluşu: Şüphesiz kutsallık düşüncesi, toplum için büyük bir önem taşır. Toplum kutsal olanı ve olmayanı bilir ve kutsal; topluma neye, nasıl yaklaşacağı fikrini verir, emir ve yasaklarla toplumu yönlendirir. Toplum kutsala saygı duymalıdır aksi halde müeyyidelerle karşılaşacaktır.¹⁰

Kutsalı bu şekilde tanımladıktan sonra kutsalın mekan, nesne ve kişilerde tezahürüne değinelim.

Kutsal kendisini göstermek, hatırlatmak ve inanan insanları yönlendirmek için çeşitli zamanlarda çeşitli mekan, nesne ve kişilere tezahür etmektedir. Kutsalın görüldüğü mekan, nesne ve kişi, kendisi olmayı bırakıp başkası olmakta ve etrafındaki diğer şeylerden ayrılmaktadır. Bu başkalaşmaya rağmen görünüş açısından bir değişikliğe uğramamaktadır.

Kutsalın temasa geçtiği fenomenlere bağlı olarak şöyle sıralayabiliriz:

¹⁰ Demirci, DİA, XXVI/ 495- 496

- Kutsal mekanlar: Kutsalın tecellisiyle bazı mekanların korunmuş olup kutsal sayılmasıdır. Bu mekanlarla temas özel ritüeller gerektirebilir ve buralarda bulunmak inanan kişiye dünyevi ve uhrevi özel ayrıcalıklar kazandırabilir.
- Kutsal zamanlar: Yılın bazı bölümleri sıradan sayılan bölümlerden farklı kabul edilerek kutsallık atfedilir. Kutsal zamanlarda da yapılması gereken özel ritüeller vardır.
- Kutsal varlıklar: Tabiatüstü güce sahip olduğuna veya onunla temasa geçtiğine inanılan varlıklardır. Başta Tanrı olmak üzere, melekler, insanlar, hayvanlar, ağaçlar vs. kutsal kabul edilebilir.
- Kutsal nesnelere: Kutsalın tabiatüstü gücünü taşıdığına inanılan, kutsalla ilişkili olan bazı nesnelere de kutsal kabul edilir. Bunlarla temas da özel ritüelleri gerektirir.¹¹

Konumuzla ilgili olarak değinmemiz gereken öncelikli konu, kutsalın tezahür ettiği kutsal mekanlardır.

Ahmet Güç, bir yerin kutsal olduğunu gösteren işaretleri şu şekilde tespit etmiştir;

- bir yerin kutsal olduğuna dair tanrısal bir işaretin bulunması,
- bir yerin tanrıya tahsis edilmiş olması,
- Tanrı'nın herhangi bir yerde görünmesi (Teofani) veya gücünü göstermesi (Tecelli),
- bir yerin insanlar tarafından kutsal kabul edilmesi.¹²

¹¹ Demirci, DİA, XXVI/ 496

¹² Güç, 349-351

Eliade'ye göre, "Kutsal mekan düşüncesi mekana bir sınır çizerek, onu çevresindeki kutsal olmayan mekandan soyutlayarak kutsamış olan ilksel hiyerofaninin yinelenmesi düşüncesi üzerine kuruludur."¹³ Buna göre mekanın kutsal olması, kutsalın onda sürekli tezahür ettiğine inanılmasını gerektirir ve kutsal var olduğu sürece mekanın kutsallığını sağlar. Bu durumda mekan tükenmeyen bir güç ve kutsallık merkezi olur. İnanan insan ise kutsal mekanla temasa geçerse ve mekana dahil olursa kutsallıkla dolabilir ve mekanın sahip olduğu tabiatüstü güçten pay alır.¹⁴ Bu nedenle inanan insan, varlık ve gerçekliğe ulaşmak, ilahi güçlerle iletişim sağlamak için merkezde yer aldığına inandığı kutsal mekanda olmak istemiştir. Aynı zamanda mekanı diğer mekanlardan farklı kılan özellik burada saklıdır. Eliade'ye göre kutsal ve onun tezahürleri, tüm dinlerin tarihini oluşturur. Kutsal fikri insan davranışları üzerinde doğrudan etkilidir ve yazılı olmayan kanunları oluşturur. Kutsalın tezahür ettiği mekan, doğal halinden başka bir gerçekliğe dönüşür. Daha önce belirsiz, emniyetsiz, düzensiz olan mekan; düzenli, güvenli ve huzurlu bir yer halini alır. İnsanların çoğunun böyle mekanlarda huzur duyması, kutsal mekanlara yüklediği bu özelliklerden ötürüdür.¹⁵ Kutsal mekan, en mükemmel ve gerçek mekandır. Yeri ve şekli nasıl olursa olsun insan ancak böyle bir mekanda kutsalla temasa geçebilir.¹⁶

Mekanın kutsallık kazanması insanların elinde olan ve onların seçtiği bir şey değildir. Eğer mekanın kutsanması insanın elinde olursa mekanın kutsallığı süreklilik kazanamaz. İnsan ancak kutsalın tezahür ettiği mekanı keşfedebilir. Eliade'nin

¹³ Eliade, 356

¹⁴ Eliade, 355

¹⁵ Din Bilimleri II, 254-262

¹⁶ Mircea Eliade, İmgeler Simgeler, Gece Yayınları, Ankara, 1992, 19

kitabında geçen bir efsaneye göre, “XVI. Yüzyılın sonlarında bir Müslüman zahit, geceyi geçirmek için bir pınar başında konaklar ve buraya esasını saplar. Ertesi gün, esasını alıp yola koyulmak ister, asanın kök salmış olduğunu ve üzerinde tomurcukların açmış olduğunu görür ve evini buraya kurar.”¹⁷ Bu efsaneden de görüldüğü gibi mekanda kutsallık, kutsalın tabiatüstü gücünden gelir ve insan tarafından ancak keşfedilir.

Kutsal mekanların dış görünüşü genel olarak diğerlerinden büyük bir farklılık göstermez. Mekan geleneksel ölçülere göre inşa edilir. Kutsallık tezahür ettiği mekanın dış görünüşünde herhangi bir değişiklik meydana getirmez. Kutsal mekanı fiziksel olarak diğer yerlerden ayrı tutmak için ise etrafı taş, ağaç, duvar vb. ile sınırlandırılır ve bu sınırlı alana girmek bazı ritüelleri gerektirebilir. Örneğin; Yahudilere göre duvar kutsal mekanı çevreleyen bir işarettir. Bu nedenle Kudüs’ün çevresi duvarla çevrilidir. Benzer şekilde İslam dininde kutsal bir mekan olan Kabe merkezde kabul edilip 200 km²lik alana “Harem” adı verilir. Hz. İbrahim tarafından koyulan taşlar da Harem’le kutsal olmayan arasındaki sınırı belirler. Harem’e ihramsız girmek ve bazıları hariç herhangi bir canlıya zarar vermek yasaktır. Hinduzim’de kutsal bir hac merkezi olan Benares’in çevresinde de 15km²lik alan daha kutsal kabul edilir ve burada Benares’e tazimde bulunulur. Haridwar adlı bir başka hac merkezinde de belli sınırlar dahilinde et, balık ve yumurta yemek ve canlı varlık öldürmek yasaklanmıştır. Japonlar için kutsal bir merkez olan İse’deki Amaterasu’nun mabedinin çevresindeki gür ormanlığa da gerekli hazırlıkları yapmadan girilmez.¹⁸

¹⁷ Eliade, 357- 358

¹⁸ Din Bilimleri II, 263-264

Kutsal, tezahür ettiği mekanlara irrasyonellik ve esrarengizlik kazandırır. Sıradan görünen şeyler, kutsalla irtibata geçince, sembolik bir anlam kazanır. Kutsalın başka bir özelliği de, onun hem cezbedici hem ürkütücü olmasıdır. Böylece kapalı ve karmaşık bir görünüm arz eder. Dolayısıyla kutsalın tezahür ettiği mekanlara ziyaret, rastgele olmaz; bazı usûl, adab, ritüel ve uygulamaların yerine getirilmesi gerekir.¹⁹

Birçok dinde, kutsal mekana girmeden önce veya ziyaret sırasında çeşitli törenlerin ve temizlenme ayinlerinin yapıldığı görülmektedir. Kutsal alana dikkatsiz ve hazırlıksız bir şekilde yaklaşmak, yapılan ibadet ve ayinin iptal edilmesi veya fayda vermeyeceği anlamına gelir.²⁰

Kutsal mekana dahil olmak bazı dinlerde su ile beden, elbise, çevre temizliğini ve İslam dinindeki abdest, gusül gibi manevi temizliği de gerektirir. Kutsal mekana girerken bazı özel kıyafetlerin giyildiği ve çıkarıldığı görülür. Örneğin; Kuran'a ve Kitab-ı Mukaddes'e göre Hz. Musa'nın kutsal vadi Tuva'da pabuçlarını çıkarması şöyle bildirilmiştir: "Ey Musa, Ben, (evet) Ben senin Rabb'imim! Pabuçlarını çıkar. Çünkü sen kutsal vadide, Tuva'dasın."²¹ "Ve dedi: Buraya yaklaşma, çarıklarını ayaklarından çıkar, çünkü üzerinde durduğun yer mukaddes topraktır."²² İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in, ona ancak temiz olanların dokunabileceği bir nesne olduğu yine Kur'an'da şu ayette bildirilmiştir: "Ona, ancak tertemiz olanlar

¹⁹ Ünver Günay- Harun Güngör- Vahap Taştan- Huzeyfe Sayım, Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması- Kayseri Örneği, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2001, 104

²⁰ Güç, 341

²¹ Taha, 20/ 12

²² Çıkış, 3/ 5

dokunabilir.”²³ Müslümanlarca kutsal kabul edilen Mescid-i Haram’a, inanmayanların yaklaştırılmamaları gerektiği de yine Kur’an’da bildirilmiştir: “Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁴

Kutsal mekan düşüncesi şüphesiz bu yerlerin çeşitli ritüellere bağlı kalınarak, çeşitli törensel davranışlarla ziyaret edilmesi ihtiyacını doğurur. Bu nedenle ziyaret düşüncesinin açıklanması da yararlı olacaktır.

2. Ziyaret Fenomeni

Ziyaret; sözlük anlamıyla, birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme; bir yeri görmeye gitme demektir. Ziyaretgah ise hayır işlemek veya saygı göstermiş olmak için ziyaret edilen yer, ziyaret yeri anlamına gelmektedir.²⁵ Dini anlamda ziyaret; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder.²⁶ Konumuzla ilgili olarak ziyaret kısaca, insanların dini, sosyal ve kültürel nedenlerle çeşitli mekanlara gitmeleridir.

²³ Vakıa, 56/ 79

²⁴ Tevbe, 9/ 28

²⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, “Ziyaret”, Ankara, 1988, 1676

²⁶ Mehmet Yaşar Kandemir, “ziyaret”, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, XIII/ 620

Ziyaret fenomeni, kutsal mekan anlayışına paralel olarak hemen hemen bütün dinlerde görülmektedir. Çünkü kutsalın tezahür ettiği mekanı ziyaret etmenin ve onunla temasa geçmenin insanı kutsala yaklaştırdığına inanılmaktadır. Kutsallık merkezi haline gelen ziyaret yerine insan dahil olunca onun tabiatüstü gücünden faydalanabilir ve böylece kutsallığı üreten merkezle iletişim ihtiyacı giderilir. Kutsal mekanı ziyaret, bir takım olağanüstü manevi- ilahi güçlerin olduğuna inanılan mezarların, türbelerin, ağaçların, taşların, evlerin, mağaraların vs. çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Kutsallık atfedilen mekanları ziyaret amaçları kişiden kişiye değişmektedir. Bazıları sadece görüp bilgi edinmek için, bazıları dualarının bu mekanlarda kabul olunacağına inandığı için, bazıları ise kendisinin ya da tanıdıklarının dertlerine derman aramak için gitmektedirler.²⁷ Kutsal mekan ziyaretlerine İslam ülkelerinde rastlandığı gibi farklı şekillerde Batı ülkelerinde ve Afrika toplumlarında da rastlanmaktadır. Ziyaret fenomenleri her topluma göre mahalli farklılıklar göstererek süregelmektedir.²⁸

Görüldüğü gibi insan tarih boyunca, hangi dine mensup olursa olsun, kutsal kabul ettiği varlıklara, yine onun tezahür ettiği ve gösterdiği mekanlara, çeşitli özel

²⁷ Hüseyin Peker, “Türbe Ziyaretlerindeki Dini ve Psiko-sosyal Nedenler”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatındaki Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1998), Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, 449-450

²⁸ Osman Cilacı, “Türbe- Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatındaki Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1998), Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, 346-347

ritüelleri de uygulayarak ziyaretlerde bulunmuş, kutsala ulaşma, ona yakınlaşma ve onunla iletişim halinde olma ihtiyacını bu yolla gidermeye çalışmıştır.

3. Diğer Dinlerde Kutsal Mekân Anlayışı

Daha önce değindiğimiz gibi bütün dinlerde bir kutsal düşüncesi mevcuttur. Çünkü insanın; inancına dayanak kabul ettiği, dinsel fiillerini anlamlandırdığı kutsal varlığa ihtiyacı vardır. Zamanla kutsal fikrinin somut olarak yansımaları sonucu kutsalın; mekan, nesne veya canlılara tezahürü ortaya çıkar. İşte bu tezahürlerden biri olan kutsal mekan, başta ilahi dinler olmak üzere bütün dinlerde görülmektedir. Kutsal mekanlarla insan, inandığı kutsal varlığı yüceleştirir ve ona yaklaşma isteğini tatmin eder. Aynı zamanda insan, aynı inancı paylaştığı, manevi bağla bağlı olduğu insanlarla bir araya gelip kutsal mekanları ziyaret etme ihtiyacını da duyar.

Konumuzu ele alırken öncelikli olarak Yahudilik'te kutsal mekân anlayışını aktarmaya çalışacağız. Yahudilik de, diğer dinler gibi kutsalın birçok tezahürünü bünyesinde barındırmaktadır. Tanah'a göre kutsallık; Tanrı'ya yapılan ibadetle elde edilen bazı yerlere, eşyalara, resmen görevli kişilere vs. işaret eder. Yahudilik'te kutsallık ibadet yerine (mabet) ve mabet içindeki, Tanrı'ya ibadet ederken kullanılan eşyalara da atfedilmiştir. Kutsalın tezahür ettiği mekânlar, nesnelere de kullanıma açık olmayıp korunmuştur.²⁹

Yahudilikte mutlak kutsal Tanrı Yahve'dir. Tanah'ta tanrının kutsallığı şu ifadelerle anlatılır: “Kızgın öfkemi başınıza yağdırmayacağım, Efrayim'i yeniden

²⁹ Güç, 344

yok etmeyeceğim. Çünkü ben insan değil Tanrı'yım, Kutsal Olan'ım aramızda, artık öfkeyle üzerinize varmayacağım.”³⁰ Tanrı'nın mutlak kutsal olarak kabul edilmesiyle beraber kutsallık, ancak onunla temas haline geçebilen varlıklara geçebilir. Tanah'ta, kutsalla temasa geçtiğine inanılan Avram'a Tanrı şöyle seslenmiştir: “Seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracam, bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacak, seni lanetleyeni lanetleyeceğim. Yeryüzündeki bütün halklar senin aracılığıyla kutsanacak.”³¹ Tanah'ta yer alan bu ifade, kutsalla, araçlar yoluyla temasa geçilebileceğinin; kutsallığın, dünya mutluluğu ve ferahının ancak Tanrı'yı hoşnut etmekle kazanılabileceğini bildirir. Tanah'ta başta Tanrı olmak üzere; Kahinler, Sina dağı, Şabat, Ahit Sandığı, İsrail oğulları, Çadır, İsrail Diyarı, Kudüs, Süleyman Mabedi, mabetteki eşyalar, ibadet malzemeleri kutsaldır.³²

Yahudilerce kutsal sayılan Sina dağı, Hz. Musa'ya hukuka ilişkin vahiylerin verildiği söylenen dağdır.³³ Tanah'ta bu konu şöyle anlatılır; “İsrail oğullarının Mısır diyarından çıkışlarının üçüncü ayında, o günde Sina çölüne geldiler. Ve Refidim'den göç edip Sina çölüne geldikleri zaman, çölde kondular ve İsrail orada dağın karşısında kondu. Ve Musa Allah'ın huzuruna çıktı ve Rab onu dağdan çağırıp dedi: Yakup evine böyle diyeceksin ve İsrail oğullarına bildireceksin: Mısırlılara ne yaptım ve sizi nasıl kartal kanatları üzerinde taşıdım. Ve sizi kendime getirdim, gördünüz. Ve şimdi eğer gerçekten sözümü dinleyecek ve ahdimi tutacaksınız, bana bütün kavimlerden has kavim olacaksınız; çünkü bütün dünya benimdir ve siz bana

³⁰ Hoşea, 11/ 9

³¹ Tekvin, 12/ 2- 3

³² Demirci, DİA, XXVI/ 496

³³ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Konya, 1998, 342

kâhinler melekutu ve mukaddes millet olacaksınız. Senin İsrail oğullarına söyleyeceğin sözler bunlardır.”³⁴ Görüldüğü gibi Tanrı Yahve, Hz. Musa’ya Sina dağında buyruklarını bildirmiş, İsrail oğullarının seçilmiş olup onları mukaddes kıldığını ancak Tanrı’nın buyruklarını yerine getirip ahdi tutmaları gerektiğini böylece kutsallıktan faydalanıp mukaddes millet olabileceklerini söylemiştir. Tanah, Kutsal Sina dağı anlayışını bildirmeye şöyle devam eder: “..... ve üçüncü gün için hazır olsunlar; çünkü üçüncü günde bütün kavmin gözü önünde Rab Sina dağı üzerine inecek. Ve etrafta sınır kesip diyeceksin; sakın dağa çıkmayın, yahut onun kenarına dokunmayın; dağa her dokunan mutlaka öldürülecektir...”³⁵ Böylece Sina dağı Tanrı oraya ineceği için kutsal sayılmış ve kutsala yaklaşanın, dokunanın, herhangi bir müdahalede bulunanın öldürüleceği bildirilmiştir.

Yahudiler Şabat gününü de kutsal sayar. Şabat, Yahudi haftasının yedinci günüdür. Yahudilerin inanışına göre Şabat, Tanrı Yahve’nin 6 günde alemi yarattıktan sonra dinlenmeye çekildiği yedinci gündür. Buna dayanarak Yahudiler bu günde dua ve ibadet eder, dinlenmeleri gerektiğine inananlar çalışmazlar. Şabat’ta tüm işlerin durdurulması gerekir. Bunlar sadece fiziki güç isteyen işler değildir. Yeni durum yaratabilecek her hareket yasaktır. Mişna’da bu yasaklar 39 başlık altında toplanmıştır.³⁶ Tanah’ta Şabat gününün önemini şu ifadelerden anlıyoruz: “Sebt gününü takdis etmek için, Allahın Rab sana emrettiği gibi onu tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın fakat yedinci gün Allah’ın Rabbe sebtir; sen ve oğlun ve kızın ve kölen ve cariyen, ve öküzün ve eşeğin ve hiçbir hayvanın ve

³⁴ Çıkış, 19/ 1- 6

³⁵ Çıkış, 19/ 11- 12

³⁶ Bkz. Yahudilik’te Kavram ve Değerler, Hazırlayanlar: Suzan Alalu, Klara Arditi vd., Gözlem Yayınları, İstanbul, 1996, 180- 189

kapılarında olan garibin, hiçbir iş yapmayacaksınız, ta ki, kölen ve cariye senin gibi istirahat etsinler.”³⁷ Bu nedenle Yahudiler kutsal saydıkları bu günde kutsalın buyruğuna uyarlar ve Şabat gününü dinlenmeye ayırırlar.

Yahudilik’te bir başka kutsal nesne, Ahit Sandığıdır. Ahit Sandığı; Yahudilik’te Tanrı Yahve’nin hazır olduğunu sembolize eden kutsal bir nesnedir. Ahit Sandığının içinde kutsal hukuk metinleri bulunur ve sinagogların Kudüs yönündeki duvarında tahtadan bir dolap şeklinde yer alır. Orijinal Ahit Sandığı’nın Hz. Musa zamanında ilahi emirle yapıldığına inanılmaktadır. Sonradan yapılan Süleyman Mabedi’nin de en kutsal bölümü, Ahit Sandığı’nın konulduğu bölümdür. Ancak daha sonraki dönemde sandık ve içindekiler kaybolup gitmiştir.³⁸ Tanah’ta kutsal kabul edilen Ahit Sandığı’na dokunmanın sakıncalı olduğu belirtilerek ondan Rabbin sandığı diye bahsedilir: “Allah Beyt-Şemeş adamlarından da vurdu, çünkü Rabbin sandığının içine bakmışlardı ve kavimde yetmiş kişi vurdu, elli bin kişi ve kavm yas tuttu, çünkü Rab kavmi büyük vuruşla vurdu. Ve Beyt-Şemeşliler dediler: Bu mukaddes Allah’ın Rabbin önünde kim durabilir? Ve bizden kimin yanına çıksın? Ve Kiryat-yearim ahalisine ulaklar gönderip dediler: Filistiler Rabbin sandığını geri getirdiler; inin, onu yanına çağırın.”³⁹

Yahudilik’teki kutsal mekânlardan biri de kutsal çadırıdır. Yahudilik’te, atalarının çölü geçerken çadırlarda yaşamasını temsil eden kutsal çadır; Hz. Musa’nın Tanrı ile konuştuğu bir çadırıdır. İsrail oğulları Mısır’dan çıktıktan sonra

³⁷ Tesniye, 5/ 12- 14

³⁸ Gündüz, 21

³⁹ I. Samuel, 6/ 19- 21

yerleşik hayata geçerken uzun süre çadırlarda yaşamıştır ve bunun anısına her yıl Hag ha sukkot adı verilen çadır bayramı kutlanır.⁴⁰

Tanrı'nın Hz Musa ile söyleştiği kutsal çadır Tanah'ta şöyle geçer: “ve Musa çadırı alırdı, ve onu ordugahtan dışarı, ordugahtan uzak kurardı; ve ona toplanma çadırı derdi, ve vaki oldu ki, Rabbi arayan her adam, ordugahtan dışarı olan toplanma çadırına çıkardı..... Ve vaki oldu ki, Musa çadıra girdiği zaman bulut direği iner ve çadırın kapısında dururdu ve Rab Musa ile söyleşirdi.”⁴¹ Kutsal çadır, kutsalla temasa geçmenin sembolü olarak Yahudilik'te hala kabul görür ve kutsal bir zaman olarak kutlanır.

Yahudiler için belki de en kutsal mekan sayılan yer, vaat edilmiş toprakların en önemli bölümü olarak kabul ettikleri Kudüs'tür. Kudüs, üç ilahi dinde de kutsal sayılan ve Filistin'de bulunan bir kenttir. Ayrıca Kabe kible olmadan önce Müslümanların ilk kiblesidir. MÖ 3000 yıllarından beri orada yerleşimin bulunduğu bilinmektedir. Hz Süleyman Kudüs'e ünlü tapınak Beytül Mukaddesi inşa etmiş ve şehri genişletmiştir. Daha sonra Babilliler Kudüs'ü yağmalamış, MS 70'de de Romalılar Kudüs'ü yakıp yıkmış ve Yahudileri sürgüne göndermiştir.⁴²

Yahudiler için Kudüs çok önemli bir kutsal mekandır. Dolayısıyla Kudüs mabedi sadece kurbanlarının takdim edildiği bir mekan değil hac ibadetinin de merkezi konumundadır. Tanrı tarafından seçilmiş olduğu için Kudüs, Yahudiliğin en yüce değerlerinin ve ümitlerinin simgesi olmuştur.⁴³ Tanah'ta Kudüs'ten Allah'ın şehri diye bahsedilir; “Bir ırmak var ki, onun suları Allah'ın şehrini; Yüce olanın

⁴⁰ Cenap Küçük, “Çadır”, DİA, İstanbul, 1993, VIII/ 158

⁴¹ Çıkış, 33/ 7- 10

⁴² Gündüz, 225

⁴³ Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, DİA, Ankara, 2002, XXVI/ 326

mukaddes meskenlerini sevindirir.”⁴⁴ “Ordularımızın Rabbinin şehrinde, Allahımızın şehrinde, nasıl işittikse, öyle gördük.....”⁴⁵ Kudüs’ten Allah’ın şehri diye bahsedilmesi, onun kutsallığını gösterir. Bu durumda Kudüs’ün Yahudiler tarafından kutsal mekan olarak kabul edilmesi kaçınılmazdır.

Yahudilikte kutsal sayılan başka bir kutsal mekan da Süleyman Mabedi’dir. Daha önce belirttiğimiz gibi, Yahudilerce kutsal sayılan Ahit Sandığı, Süleyman Mabedi’nde saklanırdı. Aynı zamanda mabette kurban törenleri yapılırdı. Ancak mabet Babilliler ve Romalılar tarafından yerle bir edildi ve günümüze ancak kalıntı olarak mabedin batı duvarı kaldı. Ağlama duvarı denilen bu duvar günümüz Yahudileri için önem arz eder ve ziyaret edilir. Çünkü Tanrı’nın, mabet inşa edilirken, mabedin en önemli bölümünün bu duvar olduğunu ve ebediyen buranın ayakta kalarak varlığını sürdüreceğini söylediğine inanılır.⁴⁶

Tanah’ta bazı nimetler de kutsal kabul edilmiştir. Tanah’ta bu duruma şu şekilde rastlarız: “Ve kendilerini tahsis ve takdim etmek için onlara kefaretilmiş olan bu şeyleri yiyecekler, fakat bir yabancı onlardan yemeyecek; çünkü onlar mukaddestir.”⁴⁷

Görüldüğü gibi Tanah’ta kutsal kabul edilen birçok şey vardır. Kutsal mefhumuna oldukça önem veren Yahudilik, her din gibi kutsal mekânlara sahiptir. Özellikle Kutsal Toprakların dini açıdan önemi büyüktür, çünkü Yahudiliğin en temel kurum ve kuralları bu topraklara göre belirlenmiş ve şekillenmiştir. Tanrı’nın vaat ettiği bu topraklar Filistin topraklarıdır ve Yahudilik bu toprakların dışında tam

⁴⁴ Mezmurlar, 46/ 4

⁴⁵ Mezmurlar, 48/ 8

⁴⁶ Gündüz, 20

⁴⁷ Çıkış, 29/ 33

olarak yaşayamaz.⁴⁸ Bu kutsal mekan anlayışı beraberinde hac ibadetini de getirmiştir. Yahudilik'te hac, Kutsal Topraklarda bulunan Beyt-i Mukaddes'e yapılır. Bu hac; küçük yaştakiler, körler, kadınlar, akıl ve beden hastalıkları olanlar hariç her Yahudi'nin, beraberinde Tanrı'ya sunacağı bir takdimle, yapması gereken bir ibadettir.

Yahudiler de aynı zamanda, meşhur kral peygamberlerin ve veli sayılan kimselerin ziyaret edilmesi de yaygındır. Örneğin; Sion dağında Hz Davud'un mezarı, Karmel dağında İlyas mağaraları, Meymonides'in mezarı Haham Meir ve kutsal kitaplarda geçip önem arz eden bazı mekanlar, Yahudiler tarafından ziyaret edilmektedir.⁴⁹

Hıristiyanlıkta ve doğal olarak Yeni Ahit'te kutsal anlayışı, Eski Ahit'e yakın bir çizgide devam ederken Allah'ın kutsallığı yanında Hz İsa'ya da kutsallık atfedilmiştir. Allah'ın kutsallığın kaynağı oluşu Yeni Ahit'te şu şekilde yer alır: “Babalarımız bizi kısa bir süre için uygun gördükleri gibi terbiye ettiler. Ama Tanrı, kutsallığına ortak olalım diye bizi kendi yararımıza terbiye ediyor.”⁵⁰ Bir başka bölümde Hz. İsa Tanrı'ya hitaben şöyle sesleniyor: “Onları gerçekte kutsal kıl. Senin sözün gerçektir.”⁵¹ Tanrı'nın kutsallık kaynağı olduğunu Yeni Ahit'te yer alan şu ifadeden de anlayabiliriz: “Tanrı'nın Roma'da bulunan, kutsal olmaya çağırılan bütün sevdiklerine, Babamız Tanrı'dan ve Rab İsa Mesih'ten size lütuf ve esenlik olsun.”⁵² Yeni Ahit'te Hz İsa'dan Allah'ın mukaddesi diye bahsedilmiştir: “Bizden

⁴⁸ Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 230

⁴⁹ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 2002, 493- 494

⁵⁰ İbranilere Mektup, 12/ 10

⁵¹ Yuhanna, 17/ 17

⁵² Romalılara Mektup, 1/ 7

sana ne ey Nasıralı İsa? Bizi helak etmeye mi geldin? Kimsin seni biliyorum; Allah'ın mukaddesi.”⁵³ Hz. İsa; Yeni Ahit'i insanlara bildirerek kutsal bir görevi yerine getirmiş ve böylece Allah'ın mukaddesi olmuştur. Yeni Ahit'te bu husus iki yerde şöyle belirtilir: “Şimdiyse İsa daha iyi vaatler üzerine kurulmuş daha iyi bir antlaşmanın aracısı olduğu kadar, daha üstün bir göreve de sahip olmuştur.”⁵⁴ “Bu nedenle, çağrılmış olanların vaat edilen sonsuz mirası almaları için yeni antlaşmanın aracısı oldu...”⁵⁵

Hıristiyanlık'taki kutsallık anlayışını Eski Ahit'ten ayıran, Eski Ahit şariatını reddedip ona ait kutsal fenomenlerden de uzaklaştıran Aziz Pavlus olmuştur. Aziz Pavlus kutsallığı, Tanrı ve ona inananlarla sınırlandırmıştır.⁵⁶ Pavlus'un bütün inananları kutsayan kutsallık anlayışını Yeni Ahit' teki şu ifadelerden anlayabiliriz: “Allah'ın iradesiyle Mesih İsa'nın Resulü, Pavlus ve Timoteos kardeş, bütün Ahayada olan mukaddeslerin hepsi ile Korintosta olan Allah'ın kilisesine; Babamız Allah'tan ve Rab İsa Mesih'ten size inayet ve selam olsun.”⁵⁷ Hz. İsa'nın seçilmiş olması ise Yeni Ahit'te şöyle geçer: “Çünkü Tek Tanrı ve Tanrı'yla insanlar arasında tek aracı vardır. O da insan olan ve kendisini herkes için fidiye olarak alınmış bulunan Mesih İsa'dır. Uygun zamanda verilen tanıklık budur.”⁵⁸ Seçilmiş İsa'ya atfedilen kutsallık

⁵³ Markos, 1/ 24

⁵⁴ İbranilere Mektup, 10/ 10

⁵⁵ İbranilere Mektup, 9/ 15

⁵⁶ Demirci, DİA, XXVI/ 496

⁵⁷ Korintoslulara İkinci Mektup, 1/ 1- 2

⁵⁸ Timoteos'a Birinci Mektup, 2/ 5- 6

ise Yeni Ahit'te yer alan şu ifadelere dayanır: “Kutsal Kulun İsa'nın adıyla hastaları iyileştirmek için belirtiler ve harikalar yapmak için elini uzat.”⁵⁹

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde henüz Kutsal Ruh anlayışı oluşmadığından kutsallığın Hz. İsa'nın bedeninin takdim edilmesi ve kurban edilmesiyle kazanıldığına inanılıyordu. Yeni Ahit bu durumu şöyle anlatır: “Tanrı'nın bu isteği uyarınca, İsa Mesih'in bedeninin ilk ve son kez sunulmasıyla kutsal kılındık.”⁶⁰

Hristiyanlık'ta 381 yılında yapılan İstanbul Konsili ile Kutsal Ruh; Baba ve Oğul gibi tanrı kabul edilmiş ve kutsallığın onun aracılığıyla elde edildiğine inanılmaya başlanmıştır. Kutsal Ruh, İsa'nın vaftizinde, onun tanrılığını açığa vurmak için bir güvercin şeklinde üzerine konmuştur. Kutsal Ruh; insana iyi düşünceler verir; tövbe, dua ve niyaz öğretir, vaftiz ile insana gelir. Kutsal Ruh'un sembolü beyaz güvercindir. Baba, bütün işlerini Kutsal Ruh ile yapar ve kudretini onunla gösterir. Takdis edici Kutsal Ruh, aynı zamanda; azizlere ve iyilere peygamberlerin ve havarilerin seslerini ilham eder.⁶¹

Hristiyanlık'ta kutsallık anlayışı bu hususlar etrafında şekillenmiştir. Ancak V. yüzyıldan itibaren, sakramentlerin de ortaya çıkışıyla kutsallık kavramı somut alanda daha çok etkili olmuş, nesne ve kişiler kutsallaşmaya başlamıştır. Böylece kutsal kişiler (aziz, din adamı), kutsal nesnelere (kutsal emanetler) ortaya çıkmıştır.

Hristiyanların ziyaret açısından oldukça önem verdikleri ve birer hac yerleri haline gelen kutsal mekanlar; Hz. İsa'nın yaşadığı ve hatıralarının bulunduğu yerler ve ilk azizlerin mezarlarıdır. Hz. İsa'nın doğduğu Bethlehem, yaşadığı yerler olan

⁵⁹ Resullerin İşleri, 4/ 30

⁶⁰ İbranilere Mektup, 10/ 10

⁶¹ Tümer- Küçük, 285

Kudüs ve Roma; Hıristiyanlar için önemli ziyaret yerleri olmuştur. Roma; Petrus ve Pavlus'un mezarlarının orada bulunması açısından da önemli bir ziyaret yeridir.

Günümüzde Hristiyanlık'ta bulunan kutsal mekanlara yeni ve mahalli ziyaret yerleri eklenmiştir ve bu kutsal mekanlar Hristiyanlar tarafından, dünyanın neresinde olursa olsun, çeşitli turlar düzenlenerek ziyaret edilmektedir.

Kutsal ve kutsal mekan düşüncesi ilahi dinlerde olduğu gibi Budizm'de de bulunmaktadır. Budizm inancına göre kutsal mekanları ziyaret etmek, isteğe bağlı bir ibadettir. Ancak kutsal mekanlardaki keşiş ve keşişelere yardım etmek dini açıdan iyi karşılanır.⁶² Budizm'deki ziyaret yerleri, Budda'nın yaşadığı, aydınlandığı, hatıralarının olduğu ve öldüğü yerlerdir. Budistlerin ziyarete gittikleri başlıca kutsal mekanlar şunlardır:

- **Lumbini**: Budda'nın doğduğu yerdir. Hindistan'a yakın bir yerde Nepal sınırındadır. Buraya M.Ö 3. yy da İmparator Asoka tarafından bir sütun diktirilip üzerine "Budda burada doğdu." yazılmıştır. Daha sonra Lumbini'ye çeşitli tapınaklar da yapılmıştır.

- **Bodhgaya**: Budda'nın otuz beş yaşlarındaiken, altında aydınlandığı Bodhi ağacının bulunduğu yer olan Bodhgaya, Hindistan'ın Bihar eyaletindeki Gaya şehrine 15 Km uzaktadır ve Budistlerin en çok ziyaret ettiği yerlerdendir. Bodhi ağacının yanına M.Ö 3. veya 2. yüzyılda Mahabodhi (Büyük Aydınlanma) tapınağı yapılmıştır. Tapınak 59 metre yüksekliktedir. Buraya gelen Budistler tapınağı ve ağacı tavaf edip secde ederler, ağacın altında meditasyon yaparlar. Budistler burayı

⁶² Yaşayan Dünya Dinleri, 335

ziyaret edince geçmiş günahlarının affolunup Budda'nın inayetini kazandıklarına inanırlar.⁶³

- **Sarnath**: Budda'nın "Nirvana"ya ulaştıktan sonra beş müridine ilk vaazını verdiği Benares yakınlarında bulunan bir yerdir ve burada da onlarca tapınak mevcuttur.⁶⁴

- **Kushinagar**: Uttar Pradeş eyaletinde Kasia şehri yakınlarında bulunan ve Budda'nın öldüğü yer olarak kabul edilen ziyaret mekanıdır. Burada da Budda'nın Nirvana'ya ulaşması anısına yaptırılmış bir tapınak mevcuttur.⁶⁵

Ayrıca Ganj nehri, Budistler tarafından kutsal kabul edilir. Budda'nın kutsal eşyalarının bulunduğu inanılan stupalarda Budizm'de bir ziyaret yeri olarak gözümüze çarpmaktadır.

Budizm'e inanılan ülkelerde de kutsal hac merkezleri bulunur. Örneğin Tibet'te: Unosa, Samye, Gaden, Tashilimpo, Sera; Hindistan'da Benares yakınında Sarnath, Bodhgaya, Ajanta, Sanehi ve eski Stupalar Budistlerce ziyaret edilen yerlerdir. Buralarda Budistler bayramlar yapıp panayırlar kurmaktadır.⁶⁶

Budizm'in kutsal saydığı mekanlar, hem tüm Budistler hem de dünyanın çeşitli yerlerinden turistik amaçla gelen insanlar tarafından oldukça rağbet görerek ziyaret edilen yerlerdir.

Hinduizm'de ise ateş, su ve ağacı kutsal kabul eden tasavvurlara rastlarız. Özellikle su yaratılışın başlangıcı sayılır ve ırmaklar, kutsal ilahi varlıklar olarak kabul edilir. Hinduların kutsal kitabı Brahmana'da suyun kutsallığı hakkında şu

⁶³ Yaşayan Dünya Dinleri, 336

⁶⁴ Tümer- Küçük, 495

⁶⁵ Yaşayan Dünya Dinleri, 337

⁶⁶ Tümer- Küçük, 495

ifadeleri görürüz: “Başlangıçta sadece sular ve okyanus vardı.” (11,1,61) , “Sular dünyanın temelidir.” (11,1,6,24) ⁶⁷ Bu ifadelerle dayanarak Hinduizmin kutsal mekanlardan biri, kutsal nehir Ganj olarak kabul edilir. Hinduizme göre Ganj, insanın günahlarını temizler. Hindular ölülerini yakıp küllerini Ganj nehrine dökmektedir.⁶⁸ Ülke çapında, tanrılar tarafından oluşturulduğuna inanılan Ganj nehri gibi birçok kutsal kaynak, sarnıç ve göller de bulunmaktadır.⁶⁹

Hinduizm’de ayrıca ziyaret edilen yedi kutsal yer bulunmaktadır. Himalaya’nın yüksek tepeleri, Ganj ve Jamna nehrinin kıyıları, Brindaban ve yaklaşık iki bin tapınağın bulunduğu Benares; Hinduizmin başlıca hac merkezleridir.⁷⁰ Benares, Tanrı Şiva ve oğlu Skanda’nın kutsal şehri olarak kabul edilir ve şehrin her yeri kutsal sayılır. Ganj nehrinin kıyısındaki kutsal mekanlardan biri de Brahma ve Vişnu’nun kutsal kenti Allahabad’dır. Hinduizm’in kutsal metinlerinde yer alan ifadelerle göre Allahabad hatırına ölen kimse doğrudan Brahma’nın cennetine gidecektir.⁷¹ Hint inanışlarına göre Meru dağı da dünyanın ortasında bulunduğuna inanılarak kutsal kabul edilir, üzerinde ise kutup yıldızının parladığına inanılır.⁷²

Hindistan kaynaklı dinlerden biri olan Caynizm’de de kutsal mekanlar mevcuttur. Hint dinlerinde; kutsal mekanlar ve mabetler çok fazladır. Bu mekanların

⁶⁷ Jean Rudhardt, “Water”, Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, XV/352

⁶⁸ Tümer- Küçük, 106

⁶⁹ Rudhardt, XV/ 354- 356

⁷⁰ Tümer- Küçük, 495

⁷¹ Din Bilimleri II, 262

⁷² Eliade, 362

büyük bir şerefe ve özel bir kutsallığa sahip olduğuna inanılmaktadır. Dini inançları da önderlerinin bu mekanlarda hakikate ulaştığı, bazı ilahların buralarda tecelli ettiği yönündedir. Kutsal mekanların bir çoğu daha önce belirttiğimiz üzere kutsal sayılan Ganj nehri etrafında toplanmıştır.⁷³

Hint dinlerinden biri olan Sih dininde de kutsal mekan mefumu bulunmaktadır. Sihlerin dini ve toplumsal faaliyetlerinin merkezi Amritsar'dır. Har Mandir adı verilen Altın Tapınak buradadır. Bütün Sihler için çok değerli olan ve kutsal bir mekan saydıkları bu mabedi ziyaret etmeye Sihler büyük önem vermektedirler.⁷⁴ Bu kutsal mabette sembol olarak Sihlerin kutsal kitabı olan Adi-Granth ve bir kılıç bulunur. Burayı ziyarete gelen Sihler, ibadet maksadıyla Altın Tapınak'ın havuzunda yıkanır.⁷⁵

Japonların inancına göre Honshu adasındaki kutsal mekan İse, Amaterasu-Omikami'nin kült merkezidir. Burası dünyanın en kutsal yeri kabul edilir, Amaterasu burada oturmak istemiştir ve bu nedenle onun adına bir mabet inşa edilmiştir.⁷⁶

Eski Türk dininde de kutsal ve kutsal mekan anlayışına rastlamak mümkündür. Orta Asya düşüncesinde kutsallığın kaynağı Gök Tanrı idi ve kutsal mekanları da o belirlerdi. İnanışlarına göre kutsal kabul edilen şeyle temas için ona kanlı veya kansız kurban sunmak veya kutsal kabul edilen varlığın adını ağza almamak gerekmekteydi.

Türkler canlı bir varlık olarak saydıkları yeryüzünün bir takım ruhlarla dolu olduğuna inanırlardı. Türk vatanını her türlü kötülüğe karşı koruduğuna inanılan bu ruhlar, Orhun Kitabelerinde "ıduk yir sub" diye geçmektedir. Eski Türklerin

⁷³ Tümer- Küçük, 456

⁷⁴ Yaşayan Dünya Dinleri, 381

⁷⁵ Tümer- Küçük, 116

⁷⁶ Din Bilimleri II, 263

inanişlarına göre ölen ataların ruhları, yaşayanlarla ilişkilerini kesmemekte ve lazım olduklarında ortaya çıkmaktadırlar. Bu nedenle Türk vatani, ölü ve dirilerin yaşadığı bir yer olup toprağın altı ve üstüyle bir bütünlük göstermekteydi ve bütün Türk vatani kutsaldı. Ancak bazı mekanlar diğlerlerinden daha kutsal kabul edilmekte ve “ıduk” olarak adlandırılmaktaydı. Örneğın Ötüken ormanı böyle mekanlardandı. Bu orman kutsal sayılır ve bu gibi yerler ekilmez biçilmez, buralarda hayvan otlatılmaz ve avlanılmazdı.

Türkler İslam’ı kabul ettikten sonra da kutsal mekan anlayışı ve atalar kültü; türbe, mezar vs. ziyaret olarak süregelmiştir. Kutsal mekan ziyareti, İslami rivayetlerle de zenginleştirilerek bir kültür haline gelmiştir.⁷⁷

İslamiyet öncesi Arap toplumlarında da kutsal mekan düşüncesi çerçevesinde “beyt”ler mevcuttu. Beytler; tanrısal varlıklar adına yapılan kutsal mekanlardı. Bu kutsal evlerde, tanrısal bir gücün tecelli ettiğine inanılır ve dolayısıyla buralara kutsallık atfedilirdi. Bu evlerin içinde yüzlerce put bulunur, bu putlara kurbanlar takdim edilirdi. Kutsal evlerin bir özelliğı de birer paganist kült merkezi olarak buldukları bölgenin toplantı merkezleri olmalarıydı. Aynı zamanda beytler birer sosyokültürel ve ticari merkez durumundaydı. Mekke’de bulunan Kabe, hicaz bölgesindeki en dikkat çekici beytti. İslam dininde de kutsal kabul edilen, Kur’an’da Allah adına tevhidin bir simgesi olarak Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından inşa edilen Kabe, bu dönemde Hicaz paganizminin bir merkeziydi ve diğler beytlerden üstün olduğı kabul edilirdi.⁷⁸

⁷⁷ Harun Güngör, “Türklerde Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri Örneğı)”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 1990, IV/40-42

⁷⁸ Yaşayan Dünya Dinleri, 546- 547

İslam dışındaki diğer dinlerde kutsal ve kutsal mekan anlayışı hakkında, edinebildiğimiz kaynaklardan elde edebildiğimiz bilgileri aktardıktan sonra İslam dinindeki kutsallık anlayışına geçelim.

3. İslam Dininde Kutsal Mekan Anlayışı

İslam dininde kutsallık, Allah'a izafe edilmiştir. Kutsallığın tek kaynağı Allah'tır; o, her türlü eksiklikten münezzehtir ve yaratılmışlara benzemez, isimlerinden biri de "Kuddüs" tür. Kuddüs; onun hatadan, gafletten, acizlikten ve her türlü eksiklikten münezzehe olduğunu belirtir. Allah yaratırken ne zorlanır, ne düşünür, ne de yaratışında bir düzensizlik görülür.⁷⁹ Allah'ın Kuddüs ismi Kur'an'da şu şekilde geçer: "O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptırان ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır."⁸⁰ Başka bir ayette mutlak kutsalın ancak Allah olduğu şöyle buyrulur: "Göklerdeki ve yerdeki her şey, mülkün sahibi, mukaddes, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tesbih eder."⁸¹ "Biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis

⁷⁹ Feyzullah Birışık, Esmâ-ul-Hüsna, Karınca Yayınları, İstanbul, 2001, 22

⁸⁰ Haşr, 59/ 23

⁸¹ Cuma, 62/ 1

ediyoruz.”⁸² ayeti de Allah’ın Kuddüs ismini vurgular ve onun her türlü eksiklikten münezze, tam ve mükemmel olduğunu bize bildirir.

İslam dininde kutsalın tek kaynağı ve mutlak kutsal tek varlık olarak Allah’ın kabul edilmesinin yanında bazı mekanlara da kutsallık atfedilmiştir. Müslümanlar bu mekanlara mutlak Kutsal’ın tecelli ettiğine inanıp kutsal sayarak ziyaret etmişlerdir. Aslında kutsal mekan düşüncesi, İslam’ın birincil kaynağı olan Kur’an’da da yer alır. Yahudilikteki kutsal mekan anlayışı çerçevesinde yer verdiğimiz, Tanah’ta yer alan Tuva Vadisi Kur’an’da da geçmektedir. Hz. Musa’nın mukaddes vadi Tuva’ya geldiği zaman pabuçlarını çıkarması gerektiğinin bildirilmesi Kur’an’da şu şekilde yer alır: “Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.”⁸³ Tuva vadisinin kutsal olduğu başka bir ayette de şöyle geçer: “Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti.”⁸⁴ Tuva vadisinin kutsallığını Taberi, vadinin manevi kirlilerden temizlenip kutsal olmasıyla açıklamış; Maturidi ise vadiye Allah’tan başkasına tapılmamış olmasından veya Kabe veya diğer camilerde olduğu gibi içinde ibadet edilmesinin sevabının daha çok olması şeklinde yorumlamıştır. El-İsfahani, maddi mekanların kutsallığını, buraların en büyük kirlilik olan şirkten temiz ve uzak tutulmasıyla ilişkilendirmiştir.⁸⁵

Kur’an’da, Mescid-i Aksa’nın bulunduğu Kudüs toprakları da kutsal topraklar olarak nitelendirilmiştir. Hz. Musa’nın kavmine hitaben söylediği söz Kur’an’da Maide suresinde şöyle yer alır: “Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa

⁸² Bakara, 2/ 30

⁸³ Taha, 20/ 12

⁸⁴ Naziat, 79/ 16

⁸⁵ Günay Haral, “İslam’da Kutsiyet”, DİA, Ankara, 2002, XXVI/ 497

girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz.”⁸⁶ Enbiya suresinde ise vaat edilen topraklara kimlerin sahip olabileceği şöyle bildirilmiştir: “Andolsun, Zikir’den (Tevrat’tan) sonra Zebûr’da da, “Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır.” diye yazmıştık.”⁸⁷ Üç ilahi dinin de kutsal saydığı bu topraklardan Yeni Ahit’te de kurucusu Tanrı olarak nitelenen vaat edilen topraklardan şöyle bahsedilmektedir: “İman sayesinde bir yabancı olarak vaat edilen ülkeye yerleşti. Aynı vaadin ortak mirasçıları olan İshak ve Yakup’la birlikte çadırlarda yaşadı. Çünkü mimarı ve kurucusu Tanrı olan temelli kenti bekliyordu.”⁸⁸

Kur’an’da kutsal olarak ismlendirilen bir varlık da İslam alimlerinin, genel olarak, Cebrail diyerek açıkladığı⁸⁹ Ruhül-Kudüs (Kutsal Ruh)tür. Bu konudaki ayetlere yer verecek olursak; ilki Bakara suresinde geçer: “And olsun ki Musa’ya Kitabı verdik. Arkasından Peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa’ ya mucizelere verdik ve onu, Ruhul-Kudüs ile destekledik...”⁹⁰ Başka bir ayette ise: “Allah o zaman şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla; Hani seni mukaddes ruh ile desteklemiştim...”⁹¹ buyrulmuştur. Ayetlerde geçen Ruhül-Kudüs’ten kastın, Hz. Meryem’e, oğlu Hz. İsa’yı haber veren Cebrail (a.s.)olduğuna inanılmaktadır. Kur’an’da Ruhül-Kudüs’e şu ayette de rastlarız: “De ki: onu, mukaddes Ruh (Cebrail), iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru

⁸⁶ Maide, 5/ 21

⁸⁷ Enbiya, 21/ 105

⁸⁸ İbranilere mektup, 11/ 8- 10

⁸⁹ Elmalılı M.Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Dağıtım, İstanbul, Tarihsiz, I/ 343- 344

⁹⁰ Bakara, 2/ 87

⁹¹ Maide, 5/ 10

yola, iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.”⁹² Ayetlerden yola çıkarak bir varlığa veya bir mekana, Allah’ın tecellisiyle kutsallık atfetmek mümkün görünmektedir. Ancak kutsallığın tezahür ettiği varlık, hiçbir zaman insan değildir. Varlıklar Allah’a yakınlığı ölçüsünde ondan mükemmellik alır fakat asla kutsalın kendisi olamaz.⁹³ Kur’an, Allah’tan başkasına kutsallık atfeden, ona en yakın insanlar olan peygamberleri mutlak kutsal sayan anlayışı reddetmiştir. Bu yaklaşımı şu ayetten yola çıkarak anlayabiliriz: “Yahudiler, “Üzeyr Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar ise, “İsa Mesih Allah’ın oğludur.” dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkar etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar! (Yahudiler) Allah’ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondandır başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”⁹⁴ Kur’an’da Allah’ın mutlak kutsal varlık olduğu vurgulanırken, Hz. Muhammed de bir hadisinde şöyle buyurur: “Hristiyanların, Meryemoğlu İsa’ya yaptıkları gibi bana aşırı övgülerde bulunmayınız. Ben sadece Allah’ın kuluyum, benim için “ Allah’ın kulu ve elçisi” deyiniz.”⁹⁵ Yukarıda ki ayet ve hadiste de görüldüğü gibi; Allah’ın en sevgili kulu Hz. Muhammed bile insanlara, kendisinin sadece Allah’ın kulu ve elçisi olduğunu

⁹² Nahl, 16/ 102

⁹³ Güç, 348

⁹⁴ Tevbe, 9/ 30- 31

⁹⁵ Sahih-i Buhari, Çeviren: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya, 2007,

Peygamberler/1438

bildirmekte yeryüzündeki hiçbir varlığın Allah'ın kutsallığına asla ortak olamayacağını vurgulamaktadır.

Kur'an'da belirtildiği üzere, bütün peygamberler, Allah'tan başkasına kutsallık atfedip ubudiyette bulunmaları konusunda ümmetlerini uyarılmış, her peygamberin davetinin temel ilkesini tevhit inancı oluşturmuştur.⁹⁶ İslam'da, kutsallığın asıl sahibi ve her türlü eksiklikten münezze olan Allah, kutsallığını ancak kendi koyduğu ölçülerle tecelli ettirir. Zaten kutsalla birebir temas insanlar için mümkün görünmemekle beraber onunla iletişime geçmek için yine Kutsal'ın belirlediği araçları koymak gerekmektedir. Peygamberler, kutsal kitaplar, kutsal olduğu bildirilen mabetler, inananları Kutsal'a ulaştıran araçlardır.

Allah'la kul arasına aracı koyma anlayışı tevessül kelimesiyle ifade edilir. Tevessül; bir şahıs veya önceden yapılan iyi bir ameli zikretme şeklinde olabilmektedir. Alimler arasında, dua eden kişinin daha önce yaptığı iyi amelleri aracı kılması hususunda bir ihtilaf yoktur ancak şahıslarla tevessül hususu ihtilaflıdır. Zahir uleması (Hadis, Fıkıh, Kalam alimleri ve selevin yolundan gidenler) sağ insanların duası istenilerek yapılan tevessülü kabul etmiş ama ölmüş kişiler vasıtasıyla Allah'a duada bulunmayı caiz görmemişlerdir. Bazı alimler Hz. Muhammed ile tevessülü uygun görüp onun Allah katındaki yeri yüksek olduğu için ondan dileklerinin kabul edilmesini istemenin uygun ve güzel bir fiil olduğunu belirtmişlerdir. Bu yöndeki görüşler şu hadise dayandırılmaktadır: "Osman bin Hanif"ten rivayet edildiğine göre; bir gün peygamberimize kör bir adam gelerek "Ey Allah'ın Peygamberi, bana afiyet vermesi için Allah'a dua et" demiş, Resulullah kendisine "Eğer istersen bu işi tehir et, o ahiretin için daha efdaldir, istersen de dua

⁹⁶ Haral, XXVI/497

edeyim.” Deyince adam: “Hayır, bilakis bana dua et!” diyor bunun üzerine Peygamberimiz ona abdest alıp iki rekat namaz kılmasını ve sonra şöyle dua etmesini emretmiştir; “Allah’ım, sana rahmet peygamberi olan nebin Muhammed ile yöneliyor ve senden istiyorum. Ya Muhammed, ben seninle Rabbime bu hacetimin kabul edilmesi ve bana şifa vermesi için teveccüh ediyorum Allah’ım bana şifa ver.” Adam söylenenleri yapıp bu duayı birkaç defa söyleyince gözleri açılmıştır.” Bu olaydan da yola çıkarak yaşayan birinin duasını isteyerek yapılan tevessül bütün alimler tarafından uygun görülmüştür.⁹⁷ İnsanlar canlı varlıkların yanında cansız varlıkları da Allah’la arasına aracı koymak istediği zaman karşımıza çeşitli kutsal mekanlar, türbeler vb. çıkmaktadır.⁹⁸

Müslümanlar Kutsal’la aralarına aracı koymaya çalışırken onunla doğrudan iletişimi de mümkün görmemektedirler. Allah ile Hz. Musa’nın konuşması sırasında Allah’ın bir dağa tecelli etmesiyle dağın paramparça olması hadisesi, kutsalla temasın insanüstü bir olay olduğunu göstermektedir. Bu hadise Kur’an’da şöyle geçer: “Musa, belirlediğimiz yere (Tûr’a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü. Ayılınca, “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah’ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi.”⁹⁹

⁹⁷ Süleyman Toprak, Ölümünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı), Selam Yayınevi, Konya, 1986, 435-439

⁹⁸ Atay, XXVII/ 4

⁹⁹ A’raf, 7/ 143

İslam dininde kutsalın tezahür etmesi ya da bildirilmesiyle kutsallık atfedilen mekanların başında hiç şüphesiz Kabe gelmektedir. Kur'an'da Kabe'nin kutsal bir mekan olduğu bir çok ayette geçmektedir. Kâbe'ye giden insanların kutsala yaklaştığı ve Kabe'nin onlar için güven yeri olduğu şu ayetlerde belirtilmektedir: “Hani biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail' e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler rüku ve secde edenler için evimi (Kabe'yi) tertemiz tutun.”¹⁰⁰

Allah'ın “evim” diye bahsettiği Kabe'nin maddi ve manevi yönden temiz tutulması gerektiği ve buranın kutsal bir mabet olduğu da şu ayetten anlaşılmaktadır: “Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır.)¹⁰¹

Kâbe, ayette belirtildiği üzere yeryüzünde kurulan ilk mabettir ve Yahudilik ve Hıristiyanlığa göre de Hz İbrahim'in hatırasını taşımaktadır. Kabe'yi Hz İbrahim ve Hz. İsmail'in inşa ettiğini Kur'an'da yer alan şu ayetten anlarız: “Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” diyorlardı.”¹⁰²

¹⁰⁰ Bakara, 2/ 125

¹⁰¹ Al-i İmran, 3/ 96- 97

¹⁰² Bakara, 2/ 127

Ayrıca Kur'an da; Hz. İbrahim'in Allah'a hitaben şöyle söylediği buyrulmaktadır: “Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin Kutsal evinin (Kabe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım), sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”¹⁰³ Yine Maide suresinde Kabe'ye ziyaret için gelenlere saygısızlık edilmemesi, Müslümanları Kabe'yi ziyaretten men edenlere haksız yollarla saldırılmaması gerektiği şöyle buyrulmaktadır: “Ey iman edenler! Ne Allah'ın hac adetlerine, ne haram aya, ne kurbanlık hediyelere, ne gerdanlıklara, ne de Rablerinden gerek fazlını, gerek rızasını arayarak Beyt-i Haram'ı kastedip gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin... Sizi Mescid-i Haram'dan menettiler diye bir kavme karşı beslediğiniz kin, sakın sizi tecavüze götürmesin....”¹⁰⁴

Kabe'nin kutsallığı gereği, ona yaklaşanlar için maddi ve manevi temizlik gerekmektedir. Kabe'ye ancak inananların gelebilecekleri Kur'an'daki şu ayetlerden anlaşılmaktadır: “Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁰⁵

“Sen aralarından çıktıktan sonra, Allah'ın kendilerine azap etmemesi için ne imkanlar var? Mescid-i Haram'ı tavaf etmekten müminleri men ediyorlar. Halbuki ona hizmet etmeye ehil de değiller; onun hizmetine ehil olanlar, ancak şirkten

¹⁰³ İbrahim, 14/ 37

¹⁰⁴ Maide, 5/ 2

¹⁰⁵ Tevbe, 9/ 28

sakınan müminlerdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler. Onların Beyt-i Haram'da namazları (duaları) ise ıslık çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değil. Artık ey kafirler, yaptığımız küfürden dolayı tadın azabı.”¹⁰⁶ ayeti ise Kabe'nin hizmetinin ancak Allah'a ortak koşmayanların elinde olduğunu ve müminleri Kabe'yi tavaftan alıkoyanların Allah'ın azabına uğrayacağını bize bildirir.

İslam'da hac ibadeti; akıl baliğ olan, sağlıklı yerinde olan ve hac yolculuğuna yetecek maddi gücü olan her Müslümana farz bir ibadettir. İslam'da hac Mekke'de bulunan Allah'ın evi diye tabir edilen Kabe'ye yapılmaktadır. Kur'an'da haccın farz oluşu şöyle bildirilir: “Onda (Kabe'de) apaçık delilleri, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim giderse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkar ederse (bu hakkı tanımazsa) şüphesiz Allah bütün alemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır.)”¹⁰⁷ Başka bir ayet de hac hakkında bize şu bilgileri verir: “Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kabe'yi) tavaf etsinler.”¹⁰⁸

Kabe; Müslümanlar için bu kadar önemli bir kutsal mekan olmakla beraber aynı zamanda tüm Müslümanların namazda yöneldiği kiblesidir. Müslümanların kiblesinin Kabe olduğu Kur'an da şöyle belirtilmiştir: “Nereden sefere çıkarsan, namazda yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Bu yöneliş emri Rabbinden gelen gerçek bir haktır. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. Her nerden yola çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram' a doğru çevir ve her nerede olursanız yüzünüzü o tarafa

¹⁰⁶ Enfal, 8/ 34 - 35

¹⁰⁷ Al-i İmran, 3/ 97

¹⁰⁸ Hac, 22/ 29

çevirin ki, Yahudi veya müşrikler için aleyhinize bir hüccet olmasın. (dinimizi terk edip kiblemize tabi oluyorsunuz demesinler.)”¹⁰⁹

Bir kutsal mekan olarak Kabe, yeryüzündeki ilk mabet, Müslümanlar için güven veren bir hidayet kaynağı, hac merkezi, ibadet ederken yönelinilen kible olarak İslam dininde önemini hiçbir zaman kaybetmemiş, dünya üzerindeki bütün Müslümanların ömürlerinde en az bir kere görmeyi gönülden arzu ettikleri bir ziyaret mekanı olarak kabul edilmiştir. Kabe hem insanları Allah’a ulaştıran bir sembol olmuş, hem de Müslümanlar için, toplumsal birliğin ve dayanışmanın kaynağı haline gelmiştir.

Mescid-i Haram’dan sonra Kudüs ve Kudüs’te bulunan Mescid-i Aksa da kutsal bir bölge olarak kabul edilmiş ve Müslümanlar tarafından hürmete ve ziyarete layık görülmüştür. Mescid-i Aksa aynı zamanda Müslümanların Kabe’den önceki kiblesidir. Nitekim Mescid-i Aksa ve çevresinin kutsallığı Kur’an’da şu ayette belirtilmiştir: “Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla iştiridir, hakkıyla görendir.”¹¹⁰

Hz Muhammed’in hadislerinde de kutsal mekan yani diğerlerinden farklı ve üstün kabul edilen mekanların olduğu anlayışına rastlayabiliriz. Nitekim o, bir hadisinde şöyle demektedir: “Binekler ancak üç mescit için koşulur. (yolculuğa çıkılır); benim şu mescidim, Mescid-i Haram (Kabe) ve Mescid-i Aksa.”¹¹¹ Bu

¹⁰⁹ Bakara, 2/ 149- 150

¹¹⁰ İsra, 17/ 1

¹¹¹ Sahih-i Müslim, Çeviren: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya, 2005, Hac/ 1397

hadise göre bu üç mescit diğerlerinden farklı kabul edilip kutsallık atfedilmiştir. Medine mescidinde ibadet etmenin diğerlerinden yapılan ibadetten daha üstün olduğunu ise; “Benim şu mescidimdeki bir namaz; Mescid-i Haram dışında diğer mescitlerdeki bir namazdan bin kat daha üstündür.”¹¹² hadisinden anlayabiliriz.

Müslümanlar tarafından kutsal sayılan Kabe'nin bulunduğu, Hz. Muhammed'in çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Mekke ve Hz. Muhammed'in yaşadığı, ikamet ettiği, kabrinin bulunduğu Medine, Müslümanlar için merkez kabul edilen kutsal mekanlardır. Kur'an'da bir ayette bu konu şu şekilde geçer: “Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenli bir yer kıldığımızı görmediler mi? Onlar hâlâ batla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkar mı ediyorlar?”¹¹³

Hz. Muhammed bir hadisinde şöyle buyurur. “Allah'ım Mekke'yi sevdirdiğin gibi Medine'yi de bize sevir...”¹¹⁴ Hz. Muhammed hadislerinde Medine'ye ayrı bir önem vermiş ve buranın güvenli ve kötülüklerden arınmış bir mekan olduğunu bildirmiştir. Örneğin bir hadisinde Medine hakkında şunları söylemiştir: “Resulullah (s.a.v.) eliyle Medine'yi gösterdi ve “Burası güvenli ve dokunulmaz bölgedir (haremdir)” buyurdu.”¹¹⁵ Bir başka hadisinde de: “Medine'nin geçitlerinin üzerinde melekler bulunur. Taun hastalığı ve deccal Medine'ye giremez.”¹¹⁶ buyurmuştur. Peygamberimiz Medine'nin bereketlenmesi için dua etmiş ve buranın dokunulmaz kutsal mekan olduğunu bize şöyle haber vermiştir: “İbrahim, Mekke'yi dokunulmaz

¹¹² Sahih-i Müslim, Hac/ 1394

¹¹³ Ankebut, 29/ 67

¹¹⁴ Sahih-i Müslim, Hac/ 1376

¹¹⁵ Sahih-i Müslim, Hac/1375

¹¹⁶ Sahih-i Müslim, Hac/1379

bölge (harem) kıldı ve buranın halkı için dua etti. Ben de Medine’yi dokunulmaz bölge (harem) kıldım ve İbrahim’in Mekke halkına yaptığı duasının iki katı Medine’nin müdd¹¹⁷ ve sa’ına¹¹⁸ bereket duası ettim.”¹¹⁹ Medine’nin kutsal bir bölge olması yanında kutsallığın buradaki insanlara da sirayet ettiğini, onlara kötülük etmenin Allah’ın gazabıyla karşılaşmak demek olduğunu Hz. Muhammed: “Kim Medinelilere kötülük etmek isterse Allah o kimseyi tuzun suda eridiği gibi eritip bitirir.”¹²⁰ buyurarak ifade etmiştir. Bir başka hadisinde Peygamberimiz, eviyle mescidinin arasını cennet bahçesine benzetip buraların kutsallığını insanlara şöyle buyurmuştur. “Evimle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir, minberim de (Cennet’te ki Kevser) Havzımın üzerindedir.”¹²¹

Mekke ve Medine’deki kutsal ziyaret yerlerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Hacerü’l-Esved: Rivayete göre Kabe civarındaki Ebu Kubeys dağından gelen siyah bir taş olan Hacerü’l-Esved, Hz. İbrahim tarafından Kabe’ye tavafın başlandığı yere konmuştur. Kabe’nin tavafı sırasında bu taşı selamlamak sünnettir.

- Makam-ı İbrahim: Kabe’nin inşasında Hz. İbrahim’in iskele olarak kullandığı taştır.

- Arafat: Mekke’ye 25 km. uzaklıkta, Hz. Adem ile Hz. Havva’nın yeryüzüne indikleri zaman buluştukları yer olarak bilinen kutsal bir yerdir. Ayrıca Hz.

¹¹⁷ Müdd: Eski bir tartı aleti, el- Mucemu’l- Vasıt, Daru’l- Maarif, Mısır, 1972, 858

¹¹⁸ Sa’: Tahıl tartılan tartı aleti, el- Mucemu’l- Vasıt, 528

¹¹⁹ Sahih-i Müslim, Hac/1360

¹²⁰ Sahih-i Müslim, Hac/1387

¹²¹ Sahih-i Müslim, Hac/1390

Muhammed, İslam dininin tekamülünü bildiren ayeti ve ümmetinin bağışlanacağına dair müjdeyi burada almıştır.

- Mina: Müzdelife ile Mekke arasında, Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmek için götürdüğü yerdir.

- Nur Dağı: Hz. Muhammed'e, Cebrail vasıtasıyla ilk vahyin geldiği yerdir.

- Cennetü'l- Mualla: Harem'in kuzeyinde Hz. Muhammed'in dedesi, amcası, hanımının da kabirlerinin de bulunduğu mezarlıktır.¹²²

Hz. Muhammed'in hadislerinde geçen bir başka mekan da Uhud Dağı'dır. O, Uhud Dağı için şöyle demiştir: "Şüphesiz ki, Uhud, bizi seven, bizim de onu sevdiğimiz bir dağdır."¹²³ Aynı zamanda Hz. Muhammed her yıl Uhud şehitliğini ziyaret edip onlar anıldığı zaman da şöyle söylerdi: "Vallahi ashabımla birlikte ben de şehit olup Uhud dağının bağrında geceleme ne kadar isterdim. Gidiniz, siz de onları ziyaret ediniz, onlara selam veriniz." Hz. Muhammed bir ziyareti sırasında etrafındakilere şöyle seslenmiştir: "Bunları ziyaret ediniz ve selamlayınız, varlığım kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki bunlar kıyamet gününe kadar kendilerini selamlayanlara karşılık verirler."¹²⁴

Hz. Muhammed'in; Mekke'de bulunan Zü'l-Huleyfe isimli bir bölgede konakladığı bir gece rüyasında ona burasının mübarek bir vadi olduğu bildirilmiştir. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre; "Rasulullah, Zü'l- Huleyfe'de gece

¹²² Seyfettin Yazıcı, Mekke ve Medine'deki Mübarek Ziyaret Yerleri, Türkiye Diyanet Vakfı

Yayınları, Ankara, 1996, 20-52

¹²³ Sahih-i Müslim, Hac/1393

¹²⁴ Yazıcı, 110-111

konakladığı yerde (rüyasında) kendisine birisi gelmiş ve “Sen mübarek bir vadide bulunuyorsun.” demiştir.”¹²⁵

Tevbe Suresinin 108. ayetinde geçen takva üzerine kurulan mescit hakkında da Hz. Muhammed’e sorulmuş, o da Medine Mescidini kastederek: “Şu sizin mescidinizdir.”¹²⁶ buyurmuştur.

Peygamberimiz Kuba Mescidine de sık sık ziyaretlerde bulunmuştur. Bir rivayete göre “İbn Ömer: “Rasulullah (s.a.v.) Kuba Mescidine yaya olarak da binekli olarak da gelir ve içerisinde iki rekat namaz kılardı.” demiştir.” Diğer bir rivayeti ise “Hz. Peygamberi (s.a.v.) her yedi günde buraya gelir gördüm.”¹²⁷ şeklindedir.

Görüldüğü gibi mekanlara kutsallık atfetmek, bazı mekanları diğerlerinden üstün ve farklı saymak Hz. Muhammed’in hadislerinde rastlanılan bir konudur.

İslam’ da kutsal mekanları ziyaret etmek; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmek anlamında algılanır.¹²⁸ Kur’an’da kabir ziyaretiyle ilgili tek ayet Tekasür Suresi’nde şöyle geçer: “Soy sopunuzla övünmek (Allah’a ibadet etmekten) öyle meşgul etti ki, kabirlere varıncaya kadar ziyaret ettiniz. (Ölüleriniz sayıp onların çokluğu ile övündünüz.)”¹²⁹ Eski Arap geleneğinde, soylarının çokluğu onlar için bir övünç kaynağıydı ve mezarlıklara gidip kendi ölülerini sayacak kadar, bu işi abartmışlardı. Bu nedenle onların kabir ziyareti hoş karşılanmayıp bu ayette uyarılmışlardır.

¹²⁵ Sahih-i Müslim, Hac/1346

¹²⁶ Sahih-i Müslim, Hac/1398

¹²⁷ Sahih-i Müslim, Hac/1399

¹²⁸ Kandemir, XIII/ 620

¹²⁹ Tekasür, 102- 1/ 2

İslamiyet'in ilk dönemlerinde kabirleri ziyaret etmek, cahilliye döneminde insanların ölüleri dahi sayarak soylarının çokluğunu övünç kaynağı yaptıkları için, ölenlerin ardından yanakları yumruklamak, elbiselerin yakalarını yırtmak ve yüksek sesle ağıt yakmak gibi İslam'ın tavsiyelerine yakışmayan adetlerini ortadan kaldırmak için ve kabirlerde yatanlara aşırı saygı ve bağlılık duyulmasını önlemek için yasaklanmıştır. Çünkü bu adetlerin zamanla insanları şirke götürme ihtimali mevcuttur.¹³⁰ Hz. Muhammed; bu tehlikeyi şu hadisinde ifade eder: “Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin, Peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler.”¹³¹ Kur'an'da geçen bir ayete göre ise Nuh kavmi; Allah'ın sevdiği sanılan kullarından üç kişiye ölümlerinden sonra saygı, hürmet ve övgüde öle çok ileri gitmişlerdir ki onları Allah'la aralarına aracı koyarken zamanla putlaştırıp tapınmaya başlamışlardır. Bu putlaştırılan insanların isimleri Nuh Suresi'nin 23.ayetinde şöyle geçmektedir: “Dediler ki: Sakın tanrılarınızı bırakmayın, ne Vedd'i, ne Suva'ı ve ne de Yeğus'u, Yeuk'u ve Nesr'i.” Tefsirlerden anladığımıza göre ismi geçen beş put aslından Adem oğullarından iyi kişilerin isimleriydi. Ancak onların vefatından sonra şeytanın da telkinleriyle bu şahısların resimleri yapıp heykelleri dikilmiş daha sonra onları tanıyanlar kalmayınca bilmeden zamanla onlara tapılmıştır.¹³² Görüldüğü gibi insanların, toplumda değer verdikleri kişileri ölümlerinden sonra anarken şeytanın da etkisiyle her an yoldan çıkıp onları putlaştırmaları söz konusudur. Bu nedenle insanlardaki bu eğilimin önüne geçecek tedbirler almak da gayet doğal bir sonuçtur.

İlerleyen yıllarda Müslümanlarda tevhit inancının sağlam bir şekilde anlaşılması, kabir ziyareti yasağının kalkmasını beraberinde getirmiştir. Hz.

¹³⁰ Kandemir, XIII/ 620

¹³¹ Sahih-i Buhari, Cenaze/671

¹³² Yazır, VIII/ 355- 356

Muhammed yasağı şu hadisiyle kaldırmıştır: “Kabir ziyaretini yasaklamıştım, artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz...”¹³³ Hatta kabir ziyareti, insana ölümü hatırlatması, insanın ziyaret esnasında ölüm gerçeğiyle yüz yüze gelmesi nedeniyle faydalı görülmüştür. Hz. Muhammed’in de annesinin kabrini ziyaret edip ağladığı, hatta yanındakileri de ağlattığını belirten bir hadisi de mevcuttur. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “ Rabb’imden onun hakkında bağışlanma dilemem için izin istedim, bana izin verdi. Kabirleri ziyaret ediniz çünkü kabirlerin ziyareti ölümü hatırlatır.”¹³⁴ Peygamberimizin kabir ziyaretlerinde bulunduğunu şu sözlerinden de anlayabiliriz: “Ebu Hureyre (ra) den rivayet edilmiştir: “Mescidin temizlik işlerine bakan siyah bir adam veya siyah bir kadın vefat etmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini sordu; “Vefat etti” dediler. Peygamber: “Bunu bana bildirseydiniz, bana kabrini gösterin.” buyurdu, sonra kabrine varıp onun için cenaze namazı kıldı.”¹³⁵ Görüldüğü gibi, Kur’an’da kabir ziyareti, soyla övünme durumu hariç, engel koyan bir ifadeye rastlanmamaktadır.

Hz. Muhammed’in hadislerinde ise cahiliye dönemi adetlerinin önüne geçmek için kabir ziyareti önce yasaklanmış, daha sonra kabir ziyaretiyle ölümü hatırlamak ve ibret almak için bu yasak ortadan kalkmıştır. Ama yine de kabirleri mescide çevirmek veya buralarda insanları şirke götürecek faaliyetlerde bulunmak gibi hareketlerin önüne engel koyulmuş, insanlar amaçlarından sapmamaları için uyarılmıştır. İslam dininde insanlar ruhun ölümsüzlüğü ve yeniden diriliş inancına sahip oldukları için dünya ve ahiret hayatı arasında bir geçişi temsil eden mezar ve

¹³³ Sahih-i Müslim, Cenaze/977

¹³⁴ Sahih-i Müslim, Cenaze/976

¹³⁵ Sahih-i Buhari, Namaz/288

mezarlıklara ve buraları ziyaret etmeye oldukça önem vermişlerdir.¹³⁶ Müslümanlar her konuda olduğu gibi kabir ziyareti konusunda da Hz. Muhammed'in ve arkadaşlarının kabirlerdeki söz ve davranışlarını örnek almış fakat bununla birlikte bazı bidatları ve kendi kültürlerinde aktardıkları yaşantıları ziyaret olayının içine katmışlardır. Bazı alimler Hz. Muhammed'in kabirlerde davrandığı gibi davranmayanın iman dairesinden çıkabileceğini söyleyip uygun görmemiştir. Bazıları ise kabirlerde dini yaşayışa sonradan eklenen davranışlarda bulunanların iyi niyetleri ve imanlarının sağlamlığı gözetilerek kabirde samimi bir şekilde Allah'a dua etmenin uygunsuz bir hareket olmadığını belirtmiştir.¹³⁷

Hz. Muhammed, kabir ziyareti sırasında yapılması ve yapılmaması gereken davranışlar hakkında etrafındakileri bilgilendirmiştir. Bir hadisinde kabirlere girdikleri zaman şöyle davranmalarını söylemiştir: “Kabirlere çıktıklarında Rasulullah (s.a.v.) kendilerine dua öğretirdi. Bu duaya göre bir kimse şöyle derdi: “Ey bu diyarın mümin ve Müslüman ahalisi, Allah'ın selamı üzerinize olsun. İnşallah biz de size kavuşacağız. Bize ve size Allah'tan afiyet (korktuklarınızdan emin olma) dileriz.”¹³⁸ İslam'da kabir ziyareti sırasında Hz. Muhammed'in yasakladığı davranışlar şunlardır:

- Kabirler üzerine mescit yapmanın yasaklanması: “Bu kimseler, kendileri arasında iyi kimseler olup bunlar vefat ettiğinde kabri üzerine mescit bina eder,

¹³⁶ Cilacı, 345

¹³⁷ Toprak, 1986, 452-453

¹³⁸ Sahih-i Müslim, Cenaze/975

içerisine bu resimleri (suretleri) yaparlardı. İşte böyle kimseler kıyamet günü Allah katında yaratılmışların en kötüleridir.”¹³⁹

- Kabir üzerine oturmanın ve kabirlere doğru namaz kılmanın yasaklanması: “Kabirlerin üzerine oturmayınız, kabirlere doğru namaz kılmayınız.”¹⁴⁰

- Kabirlerin kireçlenmesinin, oturulmasının ve üzerine bina edilmesinin yasaklanması: “Cabir (r.a.): “Rasulullah (s.a.v.), kabrin kireçlenmesini, üzerine oturulmasını ve üzerine bina kurulmasını yasakladı.” demiştir.¹⁴¹

- Kabirler üzerine kurban kesmenin yasaklanması: “Kabirler üzerinde kurban kesmek İslamiyet’te yoktur.”¹⁴²

İslam dini, kendi bünyesinde kutsal mekan anlayışına sahiptir ve bu mekanları ziyaretin faziletli bir davranış olduğunu kabul etmektedir. Kabir ziyareti meselesinde ise, her konuda olduğu gibi, Allah’a ortak koşmamak veya bu duruma yol açacak hal ve hareketlerde bulunmamak şartıyla bir engellemeye rastlanmamaktadır. Konumuzla ilgili olarak kabirlere kutsallık atfedilip onların veli, eren, evliya vb. türbesi haline gelmesi ile ilgili süreci açıklamaya çalışacağız.

Türbe kelime olarak Arapça “türab” yani toprak kelimesinden gelmektedir. Arapçada evliyaya ait basit veya abidevi mezarları ifade etmek için; Türkçede ise bu tanıma paralel olarak ölünün gömüldüğü yerde kabrin üzerine yapılan binayı ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁴³ Türbeler; genel olarak, üstü çatı veya kubbe benzeri

¹³⁹ Sahih-i Müslim, Namaz/528

¹⁴⁰ Sahih-i Müslim, Cenaze/972

¹⁴¹ Sahih-i Müslim, Cenaze/970

¹⁴² Nihat Aytürk- Bayram Altan, Türkiye’de Dini Ziyaret Yerleri, Ankara, 1992, 55

¹⁴³ Galip Atasağun, Mevlana ve Türbesi (Ziyaret Fenomeni Açısından Bir Değerlendirme), Konya, 2004, 4

bir yapıyla örtülmüş, çevresinde bina veya camiler inşa edilmiş, etrafı duvar, parmaklık veya bir çit ile muhafaza altına alınmış mezarlardır. Bazı türbelerde, türbenin bulunduğu mekanı ziyarete açıp kapatacak, gereken temizliği yapacak, yol gösterecek “türbedar” adı verilen kimseler bulunmaktadır.¹⁴⁴

Türbe anlayışına İslam’da ilk örnek olarak Hz. Muhammed’in zamanla ziyaret mekanı haline gelen mezarıdır. Hz. Muhammed, Hz. Ayşe’nin evine defnedilmiş ve bu mekan daha sonra ziyaret yeri şeklini almıştır. Hz. Muhammed’in “Kabrimi ziyaret edene şefaatin vacip olur.” anlamındaki sözü de kabrinin ziyareti için teşvik edici bir nitelik taşır.¹⁴⁵ Bu konuda Hz. Muhammed’in evini, mescidini ve yaşadığı şehir Medine’yi kutsal kılan hadislerine de ayrıca değinmiştik. Hz. Muhammed’in İslam dininin peygamberi olması, mutlak kutsal ve kutsallığın kaynağı sayılan Allah’la temas halinde olması, her sözünün dini hükümlerde kutsal kitap Kur’an’dan sonra delil kabul edilmesi, ona insanların en yücesi sıfatı verilmesi sonucunda; onun hatıralarının, eşyalarının, doğduğu ve yaşadığı beldelerin ve nihayet kabrinin Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilip ziyaret edilmesi kaçınılmazdır.

İslam’ın ilk devirlerinde türbe yapımına rastlanmamaktadır. Türklerde türbe yapımının ise İslam’dan önce Göktürkler döneminde başladığı sanılmaktadır. Göktürk Abidelerinde Kültigin için anıt mezar yaptırıldığı yazılıdır.¹⁴⁶ Ziyaret amacıyla gidilen bu mezarlar; Orhun Kitabeleri’nde “bark” olarak ifade

¹⁴⁴ Zeki Başar, İçtimai Adetlerimiz- İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Adetlerimiz-

İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972,

26- 27

¹⁴⁵ Gözde Ramazanoğlu, “Türklerde Türbe”, Türk Edebiyatı, İstanbul, 1997, XXV/ 42

¹⁴⁶ Ramazanoğlu, 42

edilmektedir.¹⁴⁷ Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra önem verdikleri şahsiyetler için yapılan anıt- mezarlar, türbe ve kümbet adı altında inşa edilmeye başlanmıştır. Bir Türk hanedanı olan Samanilerin hükümdarı İsmail Samani’nin, Buhara’da bulunan türbesi ilk İslam anıt mezarı olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁸

Türbeler, genelde manevi güç ve meziyetlere sahip kişiler, tarikat şeyhleri ve önderleri, buldukları yere büyük hizmet vermiş kişiler ve kahramanlar için yapılmaktadır.¹⁴⁹ Türbelerde yatan şahıslara; veli, evliya, eren, ermiş, abit, zahit, alim, sofı, seyyid, şeyh, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal, şehit, gibi çok çeşitli isimler verilmektedir.¹⁵⁰ Bunlardan veli kelimesi sözlük anlamıyla “dost, ahbap, arkadaş, yardımcı” demektir. Türbelerdeki veliler için “Allah’ı seven, dost edinen ve onun tarafından dost edinilen” anlamlarında kullanılmıştır.¹⁵¹ Veli kelimesi, Kur’an’da da benzer anlamlar içererek yer almaktadır. Nisa suresinde Allah-u Teala şöyle buyurmaktadır: “Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklerle, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”¹⁵² Bu ayette Allah’a en yakın kişilerin peygamberler, siddik, şehit ve salih kimseler olduğu; böyle dostlar edinmenin yolunun da Allah ve Resul’üne itaat olduğu bildirilmektedir. Allah’ın dostları ifadesi Kur’an’da Yunus suresinde de geçmektedir: “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir

¹⁴⁷ Atasağun,, 4

¹⁴⁸ Ramazanoğlu, 42

¹⁴⁹ Başar, 26

¹⁵⁰ Atasağun, 2

¹⁵¹ Ahmet Yaşar Ocak, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1984, 1

¹⁵² Nisa, 4/ 69

koru yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.”¹⁵³ Görüldüğü gibi Allah’ın dostu olabilmek; ona iman ve itaat etmek, takva sahibi olmak, salih amel işlemek ve din konusunda en ince ayrıntılara dikkat etmekle mümkündür. İşte halk içinde yaşayan veli insanların sağken veya öldükten sonra insanlara yardım ettiğine inanılması veli kültürünün oluşmasına neden olmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak’a göre bir velinin kült konusu olup olmadığını anlamak için üç unsura bakmak gerekir:

- Veli adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut ondan kaldığına inanılan eşyaların bulunması

- Mezar, türbe veya eşyanın bazı amaçlar için ziyaret edilip hatta kurban ve adakta bulunulması

- Dua mahiyetinde veli ile ilgili ve onun isminin geçtiği bir takım sözlerin bulunması.¹⁵⁴

Türklerdeki veli kültürünün temeli, eski Türklerdeki atalar kültürüyle ilişkilendirilmektedir. Bu külte göre ölü ve dirilerin birlikte, bir bütünlük arz ederek yaşadığı yeryüzünde ataların ruhlarına saygı duyulup kurban kesilmekte, eşyaları ve mezarları da mukaddes sayılmaktaydı.¹⁵⁵ Eski Türk dini inancına göre yine veliye benzeyen, ruhlarla temasa geçtiğine inanılan, ayin ve törenleri düzenleyen, tanrı ile insanlar arasında aracılık yapan seçkin ve yetenekli “kam”lar vardı.¹⁵⁶ İşte eski Türklerdeki bu inanışlar, İslamiyet’in kabulünden sonra şekil değiştirip veli, zahit ve türbe ziyareti halini almıştır ve İslam’ın özüne ters düşmemek kaydıyla zenginleşerek bir kültür olarak süregelmiştir.

¹⁵³ Yunus, 10/ 62

¹⁵⁴ Ocak, 6

¹⁵⁵ Ocak, 8

¹⁵⁶ Tümer- Küçük, 93- 94

Veli kültü ve türbe ziyaretleri, yalnızca Türklere has bir özellik değildir; dünya üzerindeki birçok din ve inanç şeklinde görülmektedir. Afrika, Amerika ve Avustralya'nın ilkel kabile dinleri, uzak doğu ülkeleri Çin, Hindistan, Eski Yunan ve Roma'da bu inanışlara rastlamak mümkündür. Örneğin Hristiyanlık'taki azizler kültü, ilk dönemlerden itibaren dini hayatın önemli bir kısmında yer almıştır.¹⁵⁷

Türbeler ve ziyaret yerleri, halk inanışlarına göre keramet ve bereket sahibi yerlerdir. Burada yatan velilerin gösterdikleri kerametlerinin, onlar öldükten sonra da mezarlarında veya eşyalarında devam ettiğine hatta buralara atfedilen kutsallığın; türbenin çevresinde bulunan ağaç, dağ, taş gibi nesnelere de sirayet ettiğine inanılır. Bu nedenle ziyaret yerlerinin bulunduğu mekanlar; insanlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin; İstanbul fethedildikten sonra bu topraklarda iskanı sağlamak için Anadolu'dan getirilen Türkmenler, önce durumlarından rahatsız olmuşlar fakat onları burada tutmaya yarayan en etkili çözüm; Hz. Muhammed'in sahabelerinin de buraya gelip şehit olup kalması ve burada makamlarının bulunduğu düşüncesi olmuştur. Benzer bir durum ise Huslcok'un anlattığına göre Yunanistan'da olmuştur. Yunanistan'da Türklerin terk ettiği topraklarda Rumların iskanı için bazı Bektaşî büyüklerinin mezarları Hristiyan azizlerinin (Aya Nikola gibi) mezarları olarak gösterilmiştir.¹⁵⁸

Türbe ziyaretleri; kutsallıklarından ötürü çeşitli adap ve usuller gerektirmektedir.¹⁵⁹ Halk arasında yaygın olan inanışa göre, türbe ziyaretinde

¹⁵⁷ Atasağun, 3- 4

¹⁵⁸ Abdulkadir Sezgin, Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler, 1.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri, Ervak Yayınları, Ankara, 1998, 466-467

¹⁵⁹ Atasağun, 5

bulunan kişi maddi ve manevi temizliğe sahip olmalı, abdestini almalı, kalbinde veli kişi hakkında şüpheler olmamalı, samimi niyetlerle ziyaretini geręekleřtirmelidir. Türbe ziyaretine gelen kişi genellikle orada yatan şahsın sahip olduğu manevi güce teslim olup hürmet edip ondan bir şey beklemektedir. Nitekim o, manevi meziyetleri daha güçlü, Allah'ın sevgili kulu ve ona daha yakın bir şahıdır. Bu nedenle türbede yatan şahısla veya onun ölüsüyle bağlantı kurmak, onun manevi gücünden yararlanmak amacı güdülmektedir.¹⁶⁰ Veli olduğuna inanılan şahsa gösterilen hürmet ve saygı aslında onun şahsında hakikat mefhumudur, geręeęe, güzele, iyiye, dürüst olana, doğru olanadır.¹⁶¹ Ancak şu husus unutulmamalıdır ki İslam dininde Allah'tan başka birine dua etmek ve ondan yardım dilemek İslamiyet'in, tevhit inancını gözeterek ruhuna aykırıdır.

Türbe ziyaretleri için belirlenen özel günlerden bahsederek genellikle kutsal sayılan günler; bayramlar, kandiller, Perşembe ve Cuma günleri tercih edilmektedir. İnsanların hayatında ki önemli kararlar alınırken ve sınav günlerinde de türbe ziyareti tercih edilir.

İnsanların genel olarak, türbe ziyaretlerinde gözettiği amaçları çok çeşitlidir. Halkbilimciler bu amaçları şöyle sıralamaktadır:

- Bedensel hastalıklara şifa bulmak
- Çocuk sahibi olmak
- Dilek tutmak ve adak adamak
- Çocuğu ölenlerin çocuklarını yaşamasını sağlamak

¹⁶⁰ Mehmet Aydın, "Konya'daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, 1995, 26

¹⁶¹ İsmail Giray, İstanbul'da Sahabe Kabirleri, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975, 7

- Doğacak çocuğun kız mı oğlan mı olacağını önceden öğrenmek
- Yağmur duası yapmak
- Evde kalmış kızların kısmetinin açılması
- Ev, araba, mülk, servet vb. şeylere sahip olmak
- Düşman şerrinden emin olmak
- Kayıp eşyanın bulunmasını istemek
- İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak
- Rızkını artırmak ve geçim sıkıntısından kurtulmak
- İş bulmak
- Trafik kazaları ve benzeri felaketlerden emin olmak
- Karı- koca arasındaki muhabbeti- sevgiyi artırmak
- Dışarıya giden yakınların sağ salim dönmesini dilemek
- Askerden sağ salim dönmek
- Niyet edilen belli konularda yatırım tavsiyesini almak
- Yaramaz çocukların uslanmasını dilemek
- Sınavlarda başarılı olmak
- Çocukların sünnet ettirilmesi
- Düğün merasimlerinin yapılması
- Dolu, zelzele vb. tabii afetlerden emin olmak ve mahsulü korumak
- Maddi ve manevi sıkıntıların giderilmesi
- Hayvanların hastalıklarının iyileşmesi ve bol süt vermesi
- Sütü gelmeyen loğusa kadınların düşük yapmaması
- Ağız eğilmesi ve çarpılması
- Nazardan korunmak

- Kötü kabus görmekten kurtulmak
- Yeni doğan çocukların albasması
- Düşük yapan kadınların düşük yapmaması için
- Gece rüyasında ağlayan çocukların iyileşmesi
- Erkek evlat istemek.¹⁶²

Ziyaret esnasında yapılan işlemler ise şöyle sıralanmaktadır:

- Üç İhlas ve bir Fatıha okumak
- Kurban kesmek
- Delikli taşlardan geçmek
- Dua etmek
- Yağmur duası yapmak
- Cemaatle dua okumak
- Ziyaret yerinde veya civarında bulunan kutsal olduğuna inanılan ağaçtan veya çalıdan bir parça alıp götürmek
- Ziyaret yerinden biraz toprak veya su alarak götürmek
- Mezar taşlarına veya kayaya taş yapıştırmak ve eğer taş yapışır ve düşmezse tutulan dileğin olacağına inanmak
- Dilek dilemek, adak adamak
- Türbeye yeşil örtü, havlu, seccade, takke, tespih, başörtüsü, süpürge bırakmak
- İki rekat namaz kılmak
- Mum yakmak
- Türbenin veya yataının etrafını belli zamanlarda belirli sayıda dolaşmak

¹⁶² Atasağun, 5- 7

- Ziyaret yerinde bulunan mezara elini yüzünü sürmek
- Türbeye para bırakmak
- Yatırın ruhuna dualar ithaf etmek
- Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan su ile yıkanmak
- Ziyaret yerinde Kur'an-ı Kerim okumak
- Ziyaret yerinde Salavat getirmek
- Ziyaret yerinde namaz kılınacak yerin girişine bir kutu kesme şeker bırakmak
- Gelin olmamış kızın eşyasını türbeye bırakıp üzerinden bir Cuma geçince alıp giydirmek
- Türbenin anahtarını lal olan çocuğun ağzına koyup çevirmek
- Sünnet edilecek çocuğu türbeye getirmek
- Evlenecek kişilerin türbeye ziyarete gitmeleri
- Hastayı yatırın başında uyutmak
- Ziyaret yerinde tespih çekmek
- Doğan çocuğa yaşaması için yatırın adını vermek
- Ziyaret yerinde şükür duası okumak
- Ziyaret yerindeki kutsal olduğuna inanılan suyun içine para atmak
- Ağaca, çalıya türbe parmaklıklarına çaput veya bez bağlamak
- Türbeyi Perşembe, Cuma veya Pazar günleri ziyaret etmek
- Türbe etrafındaki taşları alıp vücudun ağrıyan yerlerine şifa amacıyla sürmek
- Türbeye su taşımak
- Türbe duvarlarına ve mezar taşlarına dilekleri ifade eden yazılar yazmak.¹⁶³

¹⁶³ Atasağun,, 9- 10

Ziyaret yerlerinde yapılan faaliyetlerin bazıları dini içerikliken bazıları da tarih boyunca aktararak gelen adetlerin bu ziyaretlere uyarlanmasından ibarettir. Örneğin ziyaret esnasında kabirlere çaput bağlama adeti, Kuzey ve Orta Asya'da görülen Şamanist inançlara dayandırılmaktadır. Türbelerde mum yakma adetinin ise Fenikelilerin, sur şehrinin ilahı olarak kabul ettikleri Melkares'in heykelinin önünde her zaman kandil yakmalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁴

Ziyaret yerleri, yüzyıllardır insanlara umut dağıtmıştır ve bu fonksiyonuna devam etmektedir. Buralara gelen insanlar en azından psikolojik olarak rahatlayıp teselli bularak mekandan ayrılmaktadır. Bir simge olarak ziyaret yerleri her zaman varlıklarını sürdürmüşlerdir ve bir bakıma toplumların manevi yapısına güç katmıştır.¹⁶⁵

Ziyaret yerlerinde, İslam'ın özüyle bağdaşmayan inanışlar, türbede yatan şahıstan dilekte bulunmak, türbeye el, yüz sürmek, kurban adamak veya türbede namaz kılmak caiz görülmemektedir. Çünkü kurban, dua ve diğer ibadetler ancak mutlak kutsal olan Allah'a yapılır. Allah'la kulun arasında bir aracıya ihtiyaç yoktur. Kul vasıtasız olarak ibadet ve dualarını Allah'a arz eder. Orada yatan şahıslar için de Kur'an okunup, ruhuna Allah rızası için bağışlanabilir. Kabirler ve türbeler ise ölümü, ahiret hayatını hatırlamak, insanın dünya ile olan bağını kurmak için ziyaret edilmelidir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Aytürk- Altan, 49-50

¹⁶⁵ İhsan Hınçer, "İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri", Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1976, 136

¹⁶⁶ Kemalettin Erdil, Yaşayan Hurafeler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, 76

B. Şehir Olarak Ankara

Ziyaret yerleri ve bu yerlerde yapılan uygulamalar, bölgenin tarihi, kültürü, geçmişi ve coğrafi durumundan da etkilenmektedir. Ziyaret yeri olarak kabul edilen yerlerin oluşumuna bölgede daha önce yaşamış olanların etkisi olmaktadır. Bu bakımdan araştırma alanımızı oluşturan Ankara'nın coğrafi durumu ve tarihi konusunda da kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

1. Coğrafi Durumu

Ankara, doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan tabii anayolların kesiştiği yerde; Orta Anadolu bozkırı ile Kuzey Anadolu'nun dağlık ve ormanlık bölgesi arasında geçiş şeridi üzerine kurulmuş, önemli ve tarihi bir şehirdir.

Ankara ili, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin üçüncü büyük ilidir. Doğuda Kırşehir, Yozgat; güneyde Niğde, Konya; batıda Eskişehir, Bilecik, kuzeyde ise Bolu ve Çankırı illeriyle çevrilidir.¹⁶⁷ Kuzeyde, Kuzey Anadolu sıradağları, ilin kuzey yönünde bulunan Nallıhan ve Kızılcahamam ilçelerinin içlerine doğru uzanır. Güneyde ise İç Anadolu düzlüklerine, ovalarına ulaşır; Tuz gölüne kadar uzanır. Bu çevrede toprak tam bir çöl görünümündedir, çıplak tepelerle çevrili düzlükler görülür. Güneybatıdan Kuzeydoğuya doğru Çubuk, Mürted, Mogan gölü, Baba Yakup gibi küçük ovalara rastlanır.

¹⁶⁷ Nurettin Can Gülekli, Ankara Tarih- Arkeoloji, Ankara, 1948, 5

Ankara toprak yapısı bakımından derin ırmak vadilerden, tarıma elverişli ovalardan, hafif eğimli yamaçlardan oluşmaktadır. İklimsel geçiş bölgesinde yer alan ilde, çıplak tepeleri ormanlık yamaçlar, çorak kayalık yerlerle bereketli topraklar yan yanadır.

Ankara'nın iklimsel özelliklerine gelince, toprakları oldukça geniş olduğu için, her köşesinde farklı bir iklim görülmektedir. Şehrin güneyinde kuru ve sert şekliyle karasal iklim hakimken kuzeyde ise içerilere kadar sızan Karadeniz ikliminin etkisiyle daha yumuşak ve yağışlı bir iklim hakimdir. Yine de genel olarak ilde kışlar sert ve soğuk, yazlar sıcak ve kurak geçer.¹⁶⁸ Bahar mevsimleri ise kısa sürer. Ankara'nın yıllık yağış tutarı ortalama 350 mm. olup en soğuk ay ocak ayı, en sıcak ay ise temmuz ve ağustostur. Bitki örtüsü karasal iklimin bitki örtüsü olan bozkır (step) dir, kuzey bölgelerde ormanlık alanlara rastlanır. Şehrin deniz seviyesinden en alçak yeri 840 m (istasyonda 851 km), en yüksek yeri ise Ankara kalesinin bulunduğu tepede 978 m.dir.¹⁶⁹ Ankara toprakları tarıma, meyve ve sebze yetiştirmeye elverişlidir. Özellikle güney kısımda yer alan ovalarda tahıl ekimi yapılır. Ayrıca baklagiller, patates, soğan gibi kuru sebzeler; kavun, karpuz, elma armut, kayısı, erik gibi meyvelerle pancar yetişir.¹⁷⁰

Ankara'nın konumu, iklimi; bitki örtüsü ve coğrafi özelliklerine kısaca değindikten sonra Ankara'nın tarihi konumundan bahsetmeye çalışalım

¹⁶⁸ Hayat Ansiklopedisi, "Ankara", Doğan Kardeş Yayınları, I/ 253

¹⁶⁹ Türk Ansiklopedisi, "Ankara", Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1949, III/ 42-43

¹⁷⁰ Hayat Ansiklopedisi, "Ankara", I/ 254

2. Tarihi Durumu

Ankara, coğrafi konumu itibariyle tarih boyunca insanlar için bir yerleşim yeri olmuştur. Yapılan arkeolojik bulgular Ankara'nın ilkçağlardan itibaren toplu yaşam sürülen bir şehir olduğunu göstermekle beraber kentin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu açıklığa kavuşmamış halen tartışılan bir konudur.¹⁷¹ Ankara adının nereden geldiği de netleşmemiş konulardan biridir. Edinilen bilgilere göre en yakın ihtimalle Ankara adı, Hititler de Ankuva (Ankyra) isimli bir şehirden kaynaklanmaktadır. Başka bir rivayete göre, Frig kralı Gordios'un oğlu kral Midas, şehrin bulunduğu yerde bir gemi çapası (ankar) bulur ve şehir burada kurulur. İslam kaynaklarına göre Ankara'nın adı, Farsça "üzüm" kelimesinden türeyen "Engürü" olarak geçmektedir. Son şekli olan Ankara ismini almadan önce şehir için, Ankyra, (Ankuva) Angora ve Engürü isimlerinin kullanıldığını söylemek mümkün görünmektedir.¹⁷²

Ankara'nın çağlar boyunca geçirdiği tarihsel sürece gelirsek, arkeolojik bulgular paleolitik (yontma taş) çağına ait kalıntılar bu devirden beri yerleşim olduğunu gösterir. Cilalı taş (Neolitik) çağına ait bulgulara rastlanmamakla beraber bazı höyüklerde taş ve madenin bir arada kullanıldığı kalkolitik ve bakır çağına ait eserler şehirde bu çağlarda yaşandığını bize göstermektedir.¹⁷³

Bulunan kalıntılar Ankara'da bir Hitit devri yaşandığını göstermektedir. Hititlerin idare merkezi olan Hattuşaş'a (Boğazköy) mimari açıdan benzeyen Ankara

¹⁷¹ Bir Zamanlar Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi, 11

¹⁷² Meydan Larousse, "Ankara", Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969, I/ 533

¹⁷³ Türk Ansiklopedisi, "Ankara", III/ 48- 49

kalesinin Hititler tarafından yapıldığını ileri sürülmekle beraber bu iddiayı ispatlayacak kesin bir delil de bulunmamıştır.

Balkan yarımadasından gelip Batı Anadolu'ya yerleşen Frigler; Hitit topraklarını istila edip Ankara'ya da hakim olmuşlardır.¹⁷⁴ Frig devletinin yıkılmasından sonra Ankara önce Lidyalıların daha sonra Med ve Perslerin hakimiyetinde olsa da bu dönemlere ait fazla bilgi bulunmamaktadır. Perslerden sonra Ankara'da Makedon egemenliği görülmekte, Büyük İskender'in askeri ve ticari haberleşme yolu olan ünlü Kral yolunun Ankara'dan geçtiği bildirilmektedir. Bu durum Ankara'nın stratejik konumu itibariyle önemli bir merkez olduğunu göstermektedir.¹⁷⁵

M.Ö. 278 yılında ise Ankara'da Galat egemenliği görülmektedir. Galatların en büyük kolu olan Tektosaglar Ankara'ya yerleşmişlerdir. Uzun yıllar süren Galatya hakimiyetinden sonra, Roma İmparatoru August zamanında Galatya bir Roma eyaleti, Ankara ise bu eyaletin başkenti olmuştur. En parlak dönemlerinden birini yaşayan Ankara'da Romalılar tapınak, hipodrom, hamam gibi eserler yapmış yolları tamir edip şehri surlarla çevirerek tam bir şehir görünümünü kazandırmıştır.¹⁷⁶ İmparator; Hacı Bayram Camii'nin hemen yanında yer alan Augustus tapınağını yaptırmıştır. Bu tapınağın dış duvarları üzerinde tunç sütunlar üzerine imparatorun yaptıkları Grekçe ve Latince olarak kazınmıştır.¹⁷⁷

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra şehir, Doğu Roma İmparatorluğu yani Bizans'a şehir olarak bağlandı ve VII. Yüzyıla kadar sakin bir

¹⁷⁴ Burhanettin Baykurt, Ankara Akıncı Ovası Tarihi ve Kültürü, Ankara, 2003, 1

¹⁷⁵ Türk Ansiklopedisi, "Ankara", III/ 49

¹⁷⁶ Baykurt, 3- 4

¹⁷⁷ Türk Ansiklopedisi, "Ankara", III/ 49

dönem geçirdi. Bu yüzyılda İran- Sasani imparatorlarının Anadolu'ya sefer düzenlemesiyle şehir birkaç kez saldırıya uğrayıp yağmalandı. Yine bu dönemlerde Abbasi halifeleri Harun Reşid ve El- Mu'tasım Ankara'ya girmeye muvaffak olmuşlardır. Ancak şehir 1073 yılına kadar Bizans hakimiyetinde kalmıştır.¹⁷⁸

1071 yılında Malazgirt zaferiyle Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Selçuklular bu zaferden iki yıl sonra 1073'te Ankara'yı ele geçirdiler. Selçuklular döneminde Ankara, Türkmenlere ilk yurt ve otlak olmuştur. Selçuklular döneminde bir uç şehir olduğu için buraya az sayıda cami, mescit, medrese yapılmıştır. Bu dönemin başlıca eserleri; Alaeddin Cami, Kızılbey Cami, Akköprü ve Çaşnigir köprüsüdür.¹⁷⁹

1127- 1143 yılları arasında şehir, Danişmendoğulları'nın hakimiyetine geçmiştir. 12.yüzyılın sonlarında tekrar Selçukluların ele geçirdiği Ankara, 14. yüzyıl başlarında İlhanlıların yönetimine girmiştir. İlhanlılardan sonra bir dönem kent Ahiler tarafından yönetilmiştir. Ahilerin Ankara dahil tüm Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli etkileri olmuştur.¹⁸⁰

Osmanlı beyliği 14. yüzyılda iyice güçlenmiş ve 1354'te Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından Ankara beylik topraklarına katılmıştır. 1402 yılında Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki Ankara Savaşı sonrası Bayezid yenilmiş ve yönetim Timur'un eline geçmiştir. Timur'un çekilmesiyle kent yeniden Osmanlı hakimiyetine girmiştir.¹⁸¹ Fatih Sultan Mehmed döneminde ise Ankara askeri bir merkez olarak kullanılmıştır. Baş vezir Mahmut Paşa 1469- 1471 yıllarında kendi

¹⁷⁸ Baykurt, 5

¹⁷⁹ Abdülkerim Özeydin, "Ankara", DİA, İstanbul, 1993, VII/ 204

¹⁸⁰ Bir Zamanlar Ankara, 15

¹⁸¹ Rifat Özdemir, , "Ankara", DİA, İstanbul, 1993, VII/ 205

adına bedesten yaptırmıştır. Ayrıca bu dönemde birçok medrese ve cami yapılmış, onarılmıştır. Ak Medrese, Sarı Hatip Medresesi, Şengül Hamamı, Karaca Bey Hamamı, Taht-el- Kal'a Hamamı, Tor Hasan ve Eyne Hamamı, Hacı Bayram Cami 14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyılda inşa edilmiştir.

17. yüzyılda Celali isyanları sebebiyle sıkıntılı günler yaşayan Ankara'da bu dönemden sonra 1. Dünya Savaşı'na kadar dingin bir hayat söz konusudur.

Osmanlı Devleti, 20. yüzyılda ekonomik ve siyasi çöküşe girmiştir. Anadolu'da düşman işgali hızla ilerlerken; Anadolu'nun ortasında bir karargah ve hükümet kurma kararı ile Heyet-i Temsiliye başkanı Mustafa Kemal ve arkadaşları 18 Mayıs 1919'da Sivas'tan Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.¹⁸² 27 Aralık'ta Ankara'ya ulaşan heyet, Ankara'nın yeni Türk devletinin başkenti olmasında karar kılmıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesi ve meclisin dağıtılmasıyla ilk Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmıştır. Ülke yabancı işgalinden kurtulduktan sonra Atatürk'ün deyişiyle "Devlet merkezini bir an evvel tespit ederek iç ve dış tereddütlere son vermek üzere, Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara şehri" olmuştur.¹⁸³

Başkent olmasıyla Ankara'nın kaderi hızla değişmiş, küçük bir Anadolu kasabası durumundayken ülkenin yönetildiği bir merkez halini almıştır ve hızla gelişmeye başlamıştır. Sanayi, ticaret, eğitim alanlarında gelişmeler olmuş ve şehrin nüfusu giderek artmıştır. Bununla beraber şehre yeni yerleşim yerleri ve mimari eserler inşa edilmeye başlanmış, ülkenin büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir.

¹⁸² Bir Zamanlar Ankara, 16

¹⁸³ Hayat Ansiklopedisi, "Ankara", I/ 258

Görüldüğü gibi Ankara tarihinin her döneminde yerleşim yeri olmayı sürdürmüş, türlü devletlerin hakimiyetine girmiş, stratejik konumu gereği önemsenmiştir. Şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti ve idari merkezi olduğu bu dönem şehrin en parlak dönemlerinden biridir.

II. BÖLÜM

DİNİ ZİYARET YERLERİ AÇISINDAN ANKARA

Tarihten günümüze önemli bir yerleşim merkezi olan Ankara, birçok dini ziyaret yerine de ev sahipliği yapmıştır. Gerek mekanlar hakkındaki efsanevi anlatımlar, gerek mekanlarda kabri bulunanlara insanların verdikleri değer, bu mekanların uzun süre toplum taraf tarafından rağbet görüp korunmasını sağlamıştır. Ankara'nın merkezi ve ilçeleri insanların ziyaret edip çeşitli faaliyetlerde buldukları mekanlarla doludur. Çalışmamızın bu bölümünde Ankara'nı merkezinde yer alan insanların rağbet ettiği dini ziyaret yerlerinden bazılarını ele almaya çalıştık.

A. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi

Bir ziyaret yeri olarak Hacı Bayram Veli türbesi konusunu ele alırken, mekanı kutsal kılan en önemli etkenlerden biri ve kabrin sahibi olan Hacı Bayram'ın hayatı ve tasavvufi duruşu hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Buradan hareketle türbesinin insanlar için taşıdığı önemi de anlayabiliriz. Hacı Bayram Veli Camii ve türbesi, çevresinin fiziki şartları ve ziyaret mekanı olarak insanların faaliyetleri; Hacı

Bayram Veli ve onun düşüncesi ile paralellik arz etmektedir. Bu bakımdan Hacı Bayram Veli'nin hayatı ve tasavvufi kişiliği üzerinde de durmak gerekmektedir.

1. Hacı Bayram Veli'nin Hayatı ve Tasavvufi Kişiliği

Ünlü mutasavvıf Hacı Bayram Veli, 753/ 1352 tarihinde, Ankara'nın Solfasıl köyünde doğmuştur. Asıl adı Numan olup, kendisine intisap ettiği Hamidüddin Aksarayı (Somuncu Baba) ile bir bayram günü karşılaştığı için şeyhi tarafında kendisine 'Bayram' adı verilmiştir.¹⁸⁴ Aslında Hacı Bayram Veli'nin doğum tarihi, ailesi ve genel olarak yaşantısı hakkında fazla ve kesin bilgilere sahip değiliz.

Kaynaklarda Hacı Bayram Veli'nin tasavvuf yoluna girmeden önce Ankara'da, Ulus'ta kabri bulunan ve yine bir ziyaret yeri olan Melike Hatun'un yaptırdığı Kara Medrese'de, daha sonra Bursa'da Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nde müderrislik yaptığı belirtilir. Hacı Bayram'ın öğrenim hayatı hakkında bilgi sahibi olmasak da onun, o dönemin üniversiteleri hükmündeki medreselerde, profesör düzeyinde sayılan müderris olarak görev yapması; müspet ve dini bilimleri okuyup yeterli ilmi seviyeye sahip olduğunu gösterir.¹⁸⁵

Hacı Bayram'ın tasavvufi hayatına başlaması Ebu Hamidüddin Aksarayı'ye intisap etmesiyledir. Kaynaklara göre Hacı Bayram, Kara Medrese'de müderris iken;

¹⁸⁴ Mehmet Akkuş, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Hayatı, Tasavvuf Anlayışı ve Hakkında Yayınlanmış Medhiyeler", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1976, IV/ 161-162

¹⁸⁵ Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram Veli, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 30-31

Somuncu Baba, şeyh Şücaüddin Karamani'yi Ankara'ya gönderip ona Hacı Bayram'ı davet etmesini söylemiştir. Hacı Bayram bu davet üzerine: "Davete icabet lazımdır." diyerek Kayseri'ye gitmiştir. Burada Somuncu Baba ona, zahir ulemasının ve batın erbabının halini gösterip tercihte bulunmasını söylemiş, Hacı Bayram da batın erbabını tercih ederek müderrisliği bırakıp tasavvuf yoluna intisap etmiştir.¹⁸⁶ Hacı Bayram'ın şeyhinden el alma olayı 1393-1394 yılları civarında olmuştur. Meşhur ismiyle Somuncu Baba olarak bilinen Hamidüddin Aksarayı, Bursa'da yaşarken 1400 yılında Ulu Cami açılışında, ona namaz kıldırıp vaaz verdirilmesiyle Somuncu Baba'nın sufi karakteri ortaya çıktı ve şöhret buldu. Fakat o bu durumdan rahatsız oldu ve Bursa'yı terk edip Kayseri'ye yerleşti.¹⁸⁷ Peşinden Kayseri'ye gelen Hacı Bayramla birlikte Somuncu Baba önce Şam'a, daha sonra Hicaz'a gittiler. Hacı Bayramın vazifesini yerine getirdikten sonra Aksaray'a gelip yerleştiler. 1412'de müridinin vefatına kadar Hacı Bayram onun yanından ayrılmadı. Somuncu Baba ona hilafet ve emaneti teslim etti.

Hacı Bayram Veli aldığı velayetle Ankara'ya dönünce Ankara'da Halvetilik ve Nakşibendilik yollarının bir araya getirilmesinden ortaya çıkan Bayramiye tarikatını kurup yaymaya başlamıştır.¹⁸⁸ Hacı Bayram, ilmi kariyeriyle, Sünni geleneğin hakim olduğu Anadolu'da güven sağlamış ve tarikatı kısa zamanda hızla yayılmıştır. Ancak II. Murat devrinde Hacı Bayram, halkı dalalete sevk ettiği ve saltanat davasına kalkışma ihtimali olduğu ileri sürülerek padişaha şikayet edilmiştir. Bunun üzerine

¹⁸⁶ Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Veli", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, XIV/ 443

¹⁸⁷ Nezihe Araz, Anadolu Evliyalari, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1975, 136

¹⁸⁸ Fuat Bayramoğlu, Hacı Bayram-ı Veli, Yaşamı-Soyu-Vakfi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983, I/20-21

padişah onu, devletin merkezi Edirne'ye çağırmıştır. Ancak Hacı Bayram'la görüşen II. Murat söylenenlerin iftira olduğunu anlayarak ona büyük saygı göstermiştir. Burada onu zehirlemek isteyen bir vezir olmuş, Hacı Bayram onun sunduğu zehirli şerbeti; “Biz içelim, zararı başkasına olsun.” diyerek içmiş ve vezir o anda düşüp ölmüştür. Bu olay, onun hakkında anlatılan menkıbelerdendir.¹⁸⁹ Hacı Bayram Edirne'de bulunduğu zaman, Ulu Cami'de birkaç defa vaaz vermiş, onun vaaz verdiği kürsüye büyük değer verilip herkes hürmet ve saygı göstermiştir. Erenlerin mekanı kabul edildiği için bu kürsüye hiç kimsenin çıkmaya gücü yetmeyeceği söylenip, buna teşebbüs eden birinin lal olduğu anlatılmaktadır.¹⁹⁰ II. Murat, Hacı Bayram'a saygı göstermesi yanında onun adına zaviyeler ve özel vakıflar kurdurmuştur.¹⁹¹ II. Murat, aynı zamanda Hacı Bayram'ın müritlerini vergiden muaf tutmuştur. Ancak bu durumda, vergiden muaf olmak isteyenler Hacı Bayram'ın müridi olmaya başlayınca devlet adamlarının çağrısı ile Hacı Bayram bütün müritlerini davet etmiş ve kendilerinin kurban olmaları için ilahi emir aldığını söylemiştir. Sadece bir kadın ve bir erkek bu çağrıya karşılık verip nefislerini teslim etmiş, Hacı Bayram da: “Bizim bir buçuk müridimiz mevcut olup bunlardan başka herkesin tekalifi resmiyeyi eda etmesi” gerekeceğini bildirmiştir.¹⁹²

Hacı Bayram; yaklaşık olarak 1416 yılında Ankara Kalesi dışında bugünkü Ulus civarında, eski Hıristiyan mabedi olan August tapınağı bitişiğinde zaviyesini kurmuştur ve cami-zaviye olarak fonksiyonunu icra etmiştir.¹⁹³ Hacı Bayram,

¹⁸⁹ Azamat, XIV / 445

¹⁹⁰ Mehmet Ali Okhan, Hacı Bayram-ı Veli, Biricik Basımevi, Ankara, 1950, 48

¹⁹¹ Bayramoğlu, 27

¹⁹² Okhan, 50-51

¹⁹³ Cebecioğlu, 51

müritlerini el emeğiyle geçinmeye teşvik etmiş, halkı yerleşik hayat tarzına yöneltmiştir. O, imece usulü mahsul ettirip, kendisinde bizzat müritleriyle çalışmıştır. Hacı Bayram aynı zamanda, Ankara'nın zenginlerinden mal ve para toplayıp fakirlere dağıtmış, dervişleri de, bu yolla terbiye etmiştir.¹⁹⁴

Hacı Bayram, 833/ 1429 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Mezarı, kendi yaptırdığı Hacı Bayram camisinin kible tarafındadır. Hacı Bayram hayatı boyunca, Ankara'da müritlerini terbiye etme, açık ve gizli zikir toplantıları yapma, halkla veya yüksek mevkilerdekilerle sohbet etme, insanları doğru yola iletme ve helal rızık kazanma gibi faaliyetlerle meşgul olmuştur. Hacı Bayram evlenmiş ve üçü kız beşi erkek olmak üzere sekiz çocuğu olmuştur.¹⁹⁵

Hacı Bayram'ın vefatından sonra yerine halife olarak Akşemsettin geçmiştir. Tarikat, Şemsiyye, Melamiye-i Bayramiye ve Celvetiye olarak üç kola ayrılmıştır. Bayramiye tarikatı şeyhleri ve müritleri Osmanlı fetihlerinde aktif rol oynamışlardır. Özellikle Akşemsettin ve Akbıyık Hazretleri İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmet'in yanında yer alıp yardım etmişlerdir.

Hacı Bayram, tavır ve davranışları ile sade ve mütevazı hayatıyla çevresindeki insanlar üzerinde etkili olmuştur.¹⁹⁶ Hacı Bayram'ın sohbetinin içeriği hakkında net bilgilere sahip olunmasa da sohbetinin çok etkili olduğu söylenmektedir.¹⁹⁷ Onun sohbetlerinde hiçbir zaman manasız söz söylenmemekle beraber gelenler, güzel öğütlerle aydınlatılmıştır.

¹⁹⁴ Cebecioğlu, 63-65

¹⁹⁵ Cebecioğlu, 114

¹⁹⁶ Akkuş, 163

¹⁹⁷ Azamat, 446

Hacı Bayram, zamanının bütün hayati ve ictimai bilgilerine sahip olup toplum hayatına bilfiil katılmıştır. Müderrisliğin verdiği bilgi, tasavvufi marifet ve iktisadi hayatı ahlaki disiplin altına almıştır.¹⁹⁸ Hacı Bayram'ın hayat felsefesinin ifadesi insanın özünü bilmesidir. Ancak bu durumda ayrılıklar, çekişmeler ortadan kalkabileceğine inanmaktadır.¹⁹⁹ O, ilmin yanında amel ve ahlaka büyük önem vermiştir. İnsan ruhuna nüfuz edebilen kamil ve arif bir zattır. Onun bu özelliğini gösteren şöyle bir olay vardır: Müridlerinden Yazıcızade Mehmet “Muhammediye” isimli manzum bir eser yazmış ve müşidine takdim etmiştir. Hacı Bayram şöyle söylemiştir: “Mehmet, bunu yazacağına bir sine hacketseydin (terbiye etseydin) daha iyi idi.” Hacı Bayram'ın nezdinde bir insana doğru yolu göstermek ilim yapmaktan daha hayırlı idi.

Hacı Bayram Anadolu'nun manevi koruyucusu olarak kabul edilir ve birçok insan felaket belirtilerinden sonra meydana gelen kurtuluşu Hacı Bayram'ın manevi kimliğine dayandırır.²⁰⁰

Hacı Bayram bilgiyi; imanının ve dünya görüşünün ışığında kullanmıştır. Dünya görüşü gereği Allah'a, devlete, millete, bütün aleme sevgi duymuştur. Bu durum onun ahlaki ve estetik tecrübesini göstermektedir.

Hacı Bayram'ın kurduğu Bayramiye tarikatı ise İslami dünya görüşü içinde Osmanlıya ait bir hayat tarzı, birleştirici, bütünleştirici, ilerletici bir dinamizme sahiptir ve şahsiyetli ve imanlı insanların olduğu bir toplum oluşturma hedefini

¹⁹⁸ Nazif Öztürk, “Vakıfları Çerçevesinde Hacı Bayram Zaviyesinde Sosyal ve Kültürel Hayat”, IV.

Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1987, 177

¹⁹⁹ Araz, 141

²⁰⁰ Okhan, 49

güder.²⁰¹ Bayramiye tarikatının üç temel esası da; cezbe, muhabbet ve ilahi sırdır. Hacı Bayram makam ve mevkiye itibar etmeyip, müritleriyle beraber bulunmayı tercih etmiştir.²⁰² Bayramiye, dini kurallara uygun davranıp sünni bir çizgide ilerlediği ve yoksullara karşı şefkati öğütlediği için devlet, bu tarikatı Anadolu’da bir istikrar unsuru saymış ve desteklemiştir.²⁰³

Hacı Bayram’ın önemli bir tarafı da, Anadolu’da dil ve kültür birliğinin sağlanmasına önem vermesi ve bu bağlamda Türkçe eserler yazmasıdır. Sade bir dille ve hece vezniyle yazılmış dört tane şiiri vardır. Bunlardan biri türbenin yanındaki Hacı Bayram’ın hayatını anlatan tanıtım levhasında yer alır ve şöyledir:

Bilmek istersen seni	Kim bildi efalini
Can peşinde ara canı	Ol bildi sıfatını
Geç canından bul anı	Anda gördüm zatını
Sen seni bil sen seni	Sen seni bil sen seni
Görünen sıfatındır	Kim ki hayrete vardı
Anı gören zatındır	Nura müstağrak oldu
Gayrı ne hacetindir	Tevhid-i zatı buldu
Sen seni bil sen seni	Sen seni bil sen seni

Bayram özünü bildi

Bileni anda buldu

²⁰¹ Süleyman H. Bolay, “Hacı Bayram Veli’nin Dünya Görüşü”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1976, IV/ 183-184

²⁰² Akkuş, 162

²⁰³ Öztürk, 176

Bulan ol kendi oldu

Sen seni bil sen seni

Osmanlı devletinin yükselme aşamasında Hacı Bayram'ın müritlerini el emeğiyle geçinmesine sevk edip Türkleri yerleşik hayata alıştırmaları bir medeniyet oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Zenginden alıp fakire vererek oluşturduğu yardımlaşma organizasyonunda Hacı Bayram'ın bir diğer orijinal tarafıydı.

Hacı Bayram, bilim ve tasavvufu birleştirmeye muvaffak olmuş bir sufidir. Önce İslam'ı iyi anlayıp sonra tasavvuf yoluna girmeyi öğütlemiştir.

Hacı Bayram; büyümeye hazır Osmanlı Devleti döneminde, tasavvufi yoluyla büyük etki uyandırıp fayda sağlayan büyük bir Türk sufisidir.²⁰⁴ Onun bu manevi şahsiyeti ve hakkında anlatılan menkıbeler halk arasındaki yerini yükseltmiştir. Şüphesiz Hacı Bayram Veli'nin bu özellikleri, zamanla onun bulunduğu mekanların ve kabrinin kutsal sayılmasında önemli bir etkendir.

2. Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi

Hacı Bayram Veli türbesi; bir ziyaret yeri olmasının yanında, yapıldığı döneme has bir mimari yapıya ve çevresindeki yapılarla Bayramiye tarikatının zaviyesi olma özelliği ile fonksiyonel bir yapıya sahiptir. Bir tarikat külliyesi olarak Hacı Bayram Veli külliyesi; asitane ve pir makamı kabul edilmiş, külliyenin vakıfları devlet

²⁰⁴ Cebecioğlu, 187-191

adamları tarafından yapılan ilavelerle genişlemiş ve Osmanlı Devleti'nde en kapsamlı vakıflar arasına katılmıştır.

Külliyeye, Osmanlı mimarisinin erken dönemindeki diğer külliyeleer gibi, herhangi bir simetri eksenine riayet edilmeden, fonksiyonları doğrultusunda yerleştirilmiştir.

Külliyeye; cami, halvethaneler, türbe, muvakkithane, medrese, harem ve bir çeşmeden oluşmaktadır. Ancak bunlardan günümüze cami, türbe ve muvakkithane intikal edebilmiştir.²⁰⁵ Külliyeenin merkezi, tekkenin tevhidnamesi konumundaki Hacı Bayram Cami hakkında bilgi vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Çünkü cami, türbe için tamamlayıcı bir unsur olup insanların ziyareti için önem taşımaktadır.

a. Hacı Bayram Veli Camii

Cami, Ulus'ta Hacı Bayram caddesinin açıldığı meydandadır. İnşa tarihi hakkında farklı görüşler vardır. Ancak Ethem Cebecioğlu'nun tespitiyle 1416 yılında inşa edilmiştir. Kimin inşa ettiği hakkında bir bilgi yoktur.

Cami, Ankara'ya has mahalli bir mimari geleneğe sahip olup tuğladan yapılmıştır. Cami, günümüze kadar üç onarım geçirmiştir. İlki, Sultan III. Ahmet döneminde, 1126 / 1711-12 yılına tekkenin postnişini, Hacı Bayram neslinden Şeyh Mehmet Baba tarafından yapılmıştır. Mihrap, minber ve haremdeki süslemeler yenilenmiş, harem genişletilmiştir. İkinci tamir ise III. Mustafa (1757-1774) zamanında yapılmıştır. Üçüncü tamir ise 1940-1941 yıllarında Vakıflar Genel

²⁰⁵ M. Baha Tanman, "Hacı Bayram Veli Külliyesi", DİA, İstanbul, 1996, XIV/ 448

Müdürlüğü tarafından yapılmıştır.²⁰⁶ Son onarımda yapının planı ve üst yapısı korunmuş ancak son cemaat yeri ve batı cephesinden değişiklikler yapılmıştır. Cephelelerdeki doku ve ayrıntılar aslına uygun olmadan yenilenmiştir.²⁰⁷

Caminin genel planı basit bir dikdörtgen şeklindedir. Süslemeleri ve kalem işleri, Ankaralı meşhur nakkaş Mustafa tarafından yapılmıştır. Caminin güneyindeki pencereler üzerinde uzaktan görülebilecek kadar “Lailahe illallah, Muhammedun Rasulüllah” yazmaktadır. Pencerelerin iki tarafında biri Arapça, diğeri Türkçe iki kitabe vardır. Alçı tekniğiyle yapılan mihrap Ankara’ya has özellikler sergiler. Caminin ön yüzüne, kırmızı-yeşil tuğlalarla geometrik süsler yapılmıştır.²⁰⁸ Caminin minaresi, caminin ve türbenin inşasından daha sonra inşa edilmiştir. Minare kırmızı tuğladan yapılarak selatin camilerinin minarelerine has bir özellik olan iki şerefe ile donatılmıştır. Bu durum Osmanlı’nın Hacı Bayram Veli’ye duyduğu saygıyı gösterdiği gibi, minarenin bir padişah tarafından yapılma ihtimalini de gösterir. Cami zeminini altındaki halvethaneler, cami mimarisinin çevresine giren bu yapının tekke mimarisiyle olan bağlantısını somutlaştırır.²⁰⁹ Bu halvethaneler, günümüzde Ramazan ayının son on günü halkın ziyaretine açılmaktadır. Öğle ve ikindi vakti erkekler; ikindiden sonra bayanlar ziyaret edebilmektedir. Ayrıca günümüzde, caminin kuzeyinde hizmet içi eğitim kursu ve Kur’an kursu ve şadırvan bulunmaktadır.

²⁰⁶ Cebecioğlu, 52

²⁰⁷ Tanman, XIV/ 449

²⁰⁸ Gülekli, 118

²⁰⁹ Tanman, XIV/ 448, 451

b. Hacı Bayram Veli Türbesi

Hacı Bayram türbesi caminin güneyinde ve mihrap duvarına bitişik olarak yer almaktadır. Hacı Bayram'ın vefatıyla kabrin üstüne inşa edilen türbenin çevresinde zamanla bir hazire oluşmuş ancak daha sonra Cumhuriyetin ilk yıllarında mezar taşları başka hazirelere nakledilmiştir. Türbe 1947 yılında, Müzeler Genel Müdürlüğü ve Türkiye Anıtlar Derneği tarafından onarılmış, ahşap ve kalem işleri tamamen yenilenmiştir.

Hacı Bayram ve ardından gelen şeyhlerden sekiz kişinin gömülü olduğu türbe kare planlı ve kubbeli bir birimdir.²¹⁰ Türbenin ön yüzü beyaz mermer, yan yüzleri kırmızı Ankara taşıdır. Kapı kemeri, beyaz, kırmızı, yeşil taşlarla süslenmiştir. Türbenin süslü ve oymalı, kıymetli olan iki kapısı 1932'de Ankara Etnografya müzesine taşınmıştır.²¹¹ Selçuklu ahşap oymacılığının özelliklerini taşıyan kapı kanatlarının, özellikle iç kapının, ihtişamı ancak bir padişah tarafından hediye edilebileceğini düşündürmektedir. İç mekânda kubbe sarı, turuncu, lacivert, gri, renkli kalemişi süslemelerle bezelidir. Mihrap oldukça sadedir.

15.yy. Ankara türbelerinin en güzel örneklerindedir. Türbenin içindeki ahşap sandukalar zeminden 50 cm kadar yükseltilmiş bir setin üstündedir. Hacı Bayram'ın sandukası diğerlerinden daha yüksek tutulmuş ve bir Bayrami tac ile donatılmıştır.

Türbenin kible tarafında, ne zaman ve kimin tarafından inşa edildiği bilinmeyen ve Osmanlı türbelerinin özelliklerini yansıtan muvakkithane, sekizgen planlı ve kubbeli bir yapıdır. Bu yapı günümüzde 1948 yılında caminin bakım ve

²¹⁰ Tanman,XIV/ 449, 451

²¹¹ Güleklî, 118

onarım işleri için kurulan “Hacı Bayram Veli Cami’ne Yardım Derneği” olarak kullanılmaktadır.

Son yıllarda yapılan çevre düzenlemeleri, yeni yapılar ve eski mahalle dokusunu silinmesi; külliyyeden günümüze kalabilen cami, türbe ve muvakkithanenin tarihi çevrelerinden soyutlanmalarına neden olmuştur.²¹² Buna rağmen bu yapılar, her biri birbirine sebep olarak her gün birçok insan tarafından ziyaret edilmektedir. Camiye ziyaret veya ibadet için gelen türbeyi de ziyaret etmekte, türbe için gelenler camiyi de ziyaret etmektedir.

3. Ziyaret Yeri Olarak Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi

Hacı Bayram Veli türbesinin, Ankara’nın en ünlü ziyaret yeri olmasında kuşkusuz Hacı Bayram Veli’nin manevi şahsiyetinin rolü büyüktür. Veliler, peygamberlerin mirasçıları ve takipçileri olarak kabul edilip onların insanlara en yüksek şahsiyeti kazandıracağına inanılmaktadır. Hacı Bayram da, yaşadığı dönemde Osmanlı Devletinin kritik bir evresinde ortaya çıkıp yeni bir tarikat kurmuş ve ruhlardaki tedirginlik ve ümitsizliği silip yerine ümit ve sevgi veren bir evliya olarak kabul edilmektedir.²¹³

Hacı Bayram’ın yaşadığı devir, asırlarca geride kaldığı halde, bugün onun etkisi ve sevgisi insanlarda sürmektedir. Faaliyetlerini sürdürdüğü mekan, Ankara’nın en çok ziyaret edilen yerlerindedir. İnsanlar, dünyayı idare eden

²¹² Tanman,XIV/ 449- 453

²¹³ Bolay, 182

kuvvetin maddi olmaktan çok manevi olduğuna inanıp bu nedenle Hacı Bayram Veli türbesi önünde onun manevi yardımını alabilmek için ümitle dua etmektedirler.²¹⁴ Bu konuda eş-Şekaik adlı eserinde Taşköprüzade; Hacı Bayramın Ankara'daki kabrinin bir ziyaretgah olduğunu ve burada yapılan duaların kabul edildiğini belirtmektedir.²¹⁵

Hacı Bayram sevgisi türbesi vesilesiyle devam ederken, onun hakkında çeşitli menkıbeler anlatılmıştır. Bu olaylardan biri 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasında sonra meydana gelmiştir. Bu karardan sonra Hacı Bayram türbesine de kilit vuruluyor ancak türbe kapısı sabah yeniden açılmış bulunmaktaydı. Kapıyı birilerinin açtığını düşünen ilgililer, türbenin başına, kapıyı açanı yakalasin diye iki polis görevlendirmişti. Sabah ezanı okunduktan sonra türbenin kapısı içeriden açılmış ve güzel yüzüyle Hacı Bayram görünmüş, etrafına bakınıp havayı koklayıp usulca yürümeye başlamıştı. Bu durum karşısında polisler şaşkına dönmüş, birinin dili tutulmuş, diğeri de arkadaşını tokatlar vaziyette bulunmuş, bu olaydan sonra bir müddet Hacı Bayram ortalıkta görünmemiştir.²¹⁶ İşte bu tür hikayeler halkın ilgi ve sevgisini arttırmıştır.

1925'ten önce Hacı Bayram Camii'nde müridler halka halinde dönerek zikir çekerlerdi. Hacca gitmeden önce kabile halinde Hacı Bayram ve Eyüp Sultan türbeleri ziyaret edilir, bunları yapmadan hac makbul sayılmazdı.

1925 yılına kadar zikir törenleri, halvethaneleri ve diğer yapılarıyla tam bir tekke görünümü arz eden mekana, daha sonra kapalı da olsa insanların ilgisi eksilmemiş, türlü sebeplerle burası ziyaret edilmiştir. Türbe kapalıyken ziyaret,

²¹⁴ Okhan, 49-50

²¹⁵ Azamat, 443

²¹⁶ Araz, 144- 145

genelde gece yarısından sabaha kadar oluyordu. Ziyaretçiler türbeye giremediği için türbenin duvarlarına dileklerini yazıyorlardı. Bu yazılar şöyle cümleler içeriyordu: “Ya Hazreti Pir, senin kapına geldim, yalvarıyorum, benim muradımı senin yardımınla bana ihsan et, ver.” ya da “sınıfımı geçeyim, sana mum getireyim.” Bu yazılar onarımdan sonra silinmiştir. O dönemde mum adağı çok fazlaydı ve türbe kapalıyken pencerelere mum konuluyor ve hatta yakılıyordu. Ayrıca türbeye kurban, mum (yerine ampul), süpürge ve takunya götürülüyor, duaların kabulü için fakire sadaka, Yasin, oruç adanıyordu.

Bir anlatıma göre, yıllarca kapalı kalan türbeyi temizlemek için müezzin kapıyı açınca halk içeriye hücum etmiş ve türbenin tozlarını, mübarektir, diyerek ellerine yüzlerine sürmüşlerdir. Tahminen 1938-1941 yılları arasında geçen bu olayda halkın izdihamı engellenememiştir.²¹⁷

Görüldüğü gibi, vefatından beş asır sonra bile Hacı Bayram, insanlar arasındaki saygı ve etkisini yitirmemiş, aksine artarak devam etmiştir. İnsanlar kabrinin tozuna yüzlerine sürece kadar büyük bir sevgi beslemiş, türlü menkıbelerle ona verdikleri değerini somutlaştırmışlardır.

Hacı Bayram türbesine gelenleri, toplumun her kesiminden, her türlü eğitim düzeyinden ve her yaşta insanlar oluşturmaktadır. Bu insanlar buldukları çevrenin etkisiyle, kendi inançları doğrultusunda, söylemlerde ve faaliyetlerde bulunup ziyaret olayına çeşitlilik katmaktadırlar. Ziyarete bulunanların çoğu, dileklerini türbede bulunanlardan değil, onların yüzü suyu hürmetine Allah'tan istediklerini belirtmektedirler. Böyle söyleyen inanların düşüncesi şöyledir: “Hacı

²¹⁷ Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, 67- 70

Bayram bir evliya olduğu için Allah katında mertebesi yüksektir. Dileği olan, bizzat kendisi isterse kabul olmayabilir ama Hacı Bayram gibi, Allah'a yakın bir şahsiyeti aracı koyup onun da adını anılarak dua ederse kabul edilme olasılığı daha yüksektir.” Bu düşünceden yola çıkarak ziyaretçiler, yoğun olarak mübarek gün ve geceleri, önemli sınav tarihlerinin, önemli yolculukların, bazı dert ve hastalıkların meydana geldiği zamanları tercih etmektedirler. Öyle ki özellikle mübarek gün ve gecelerde, camide yer bulmak için insanlar, çok erken vakitte buraya gelmektedir.

Hacı Bayram türbesinde insanlar, dileklerinin olması için birçok merasimi yerine getirir ve adaklar adar. Bu adaklardan biri taş yapıştırma niyet ve adağıdır. Buna göre minarenin arkasındaki duvara kadınlar, salavat getirerek taş yapıştırmaya çalışırlardı.

Makara çözme usulü ile niyet ve adakta, hicri ayların ilk cumasında dikiş makarası çözülerek kısmet açılmaya çalışılırdı. Buna göre niyeti olup adayın kimse, üç Cuma üst üste ezan okunurken, Kelime-i Şehadet, Kelime-i Tevhid ve salavat getirerek makara çözüyor ve niyet ve adağını tekrarlıyor. Muradı olunca da makarayı ortasından kesip akan suya atıyor, adağını da o zaman yerine getiriyordu. Bu usûl günümüzde de hala devam etmektedir.

Bir diğer adak usulü de minarenin etrafında 7 veya 41 taş toplayarak gerçekleşiyor. Kişi muradının olması için minarenin etrafından 7 veya 41 adet taş alıp sela vaktinde her taşa bir İhlas suresi okur, sonra onu yeşil bir bez parçasına sarıp dua eder ve evine götürüp kibleye doğru asar. Muradı olunca taşları Cuma günü sela vakti getirip yerine bırakır. Bundan başka hastaların şifa bulması için yine sela vakti hastaya ait çamaşırlar kibleye doğru sallanır, bunun hastaya şifa vereceğine

inanılırdı. Yine türbe çevresinde, yürüyemeyen çocuklar sallanır, konuşamayan çocukların ağzında türbenin anahtarı çevirilerek şifa beklenirdi.²¹⁸

Günümüzde, gözlemlerimize göre ziyaretçiler türbenin önünü hiç boş bırakmamaktadırlar. Türbe 09:00- 17:00 saatleri arasında halkın ziyaretine açıktır. Türbe insanlar tarafından oldukça yoğun ilgi görmektedir, farklı şehirlerden insanlar da gezi amaçlı buraya gelmekte, türbe önünde fotoğraf çektirmektedirler. Yeni evlenen çiftler ve sünnet olan çocuklar da buraya ziyarete gelmektedirler. Gelinlik ve damatlığıyla gelen çiftler ve sünnet kıyafetiyle gelen çocuklar türbenin içine girip kendileri için önemli sayılan bu gün de dua etmektedirler. Türbeye öğle saatlerinden sonra ve Perşembe, Cuma ve kandil günleri oldukça fazla ziyaretçi gelmekte ve sandukanın başında veya türbe duvarının önünde dua etmektedirler. Ziyaretçilerin ellerindeki poşetlerden türbenin bulunduğu semte alışverişe gelenlerin çoğunun türbeye de uğradığı kanısına vardık. İnsanlar, türbe kapalı olduğu zaman, türbenin kapı ve penceresinin önünde, içerisiyle arasına duvar engeli koymadan dua etmektedirler. Türbeye bayanlar kadar erkekler de gelmektedir. Türbeye ziyarete gelen birinin, dua ettikten sonra türbeye arkasını dönmeden geri geri yürüyerek türbeden uzaklaşması dikkat çeken bir durumdur. Cami derneğinden aldığımız bilgilere göre Cuma günleri sala okunurken türbede, kısmet açmak için asma kilit açanlar ve makara çözenler, tespih çekerek dua edenler bulunmaktadır ve bu konuda bayanlar daha çok faaliyet göstermektedir. Ayrıca türbede horoz ve kurban adağı olup kurban kesenlere de zaman zaman karşılaşılmaktadır yaygın olarak insanlar dilekleri olunca şeker dağıtmaktadır. Hatta perşembe ve cuma günleri kadınların özel olarak buraya şeker toplamaya geldiklerinin bilgisini de edindik. Görevliler; türbe

²¹⁸ Tanyu, 72- 74

içinde şeker dağıtmanın yasak olduğunu belirttiği için adağı olanlar cami avlusunda oturanlara şeker dağıtmaktadırlar. Çevredeki ilçelerden özel olarak türbe ziyaretine gelen kadınlar cami içinde ve civarında oturup sohbet etmekte hatta piknik yapmaktadırlar.

Türbenin bitişiğinde bulunan minare kapısının üzerine insanlar dileklerini, isteklerini yazılı bir şekilde belirtmişlerdir. Kapıda yazan dileklerden bazıları şöyledir:

- hayırlısı ne ise onu ver Allah'ım
- öğretmenliği nasip eyle Allah'ım
- anneme iyi bir iş
- Mehmed'e anneme şifa
- Alah'ım hayırlı evimiz olsun, hayırlı komşumuz olsun, hayırlısı olsun
- Allah'ım Rabbim kpss'den 90 puan alıp ziraatbanka girmemi nasip et

Adağı olanlar konusunda dernek yetkilisi, adakların yerlerine ulaşmasında insanlara yardımcı olduklarını belirtti. Türbe civarında insanlara sıkıntıları olduğunu söyleyip adakları olduğuna ikna ederek zorla kendilerine yardım yaptıran insanlara da rastlanmaktadır.

Görüldüğü gibi insanlar, sorunlarının çözümü için dua etmekle yetinmemiş, bunun yanında bir takım somut faaliyetlerle dertlerine derman aramışlardır. Özellikle kültürlerden aktarılan bu eylemler; kökeni, kaynağı aranmaksızın sorgulanmadan kabul edilmiştir. Bu durum insanları, psikolojik yönden tatmin edici, ümit verici bir yöntem olmuş; yıllar boyu, özellikle çaresiz insanlar için, bir dayanak olmuştur.

B. Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Türbesi

Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Türbesi, Ankara’da plan olarak Mimar Sinan’a dayandırılan tek eserdir. Mimari yönden önemli olduğu gibi Anadolu Beylerbeyi olan Cenabi Ahmed Paşa’nın türbesini de içinde bulunduran bu mekan dini yönden de önemlidir. Bu nedenle Cenabi Ahmed Paşa’nın hayatını ve mekanın geçirdiği tarihsel süreci bilmek; buraya yapılan ziyaretleri anlamakta bize katkı sağlayacaktır.

1. Cenabi Ahmed Paşa’nın Hayatı

Cenabi Ahmed Paşa, bir rivayete göre Gürcistanlı, başka bir rivayete göre Bosnalıdır.²¹⁹ Küçük yaştan itibaren sarayda yaşamıştır. Osmanlı sarayında kilercibaşılık, çarşnigirbaşılık ve mirahurluk hizmetlerinde bulunan Cenabi Ahmed Paşa, Kanuni’nin takdirini kazanmış ve terfi ederek merkezi Ankara olan Anadolu Beylerbeyliği’ne atanmıştır. 20 yıl boyunca vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür.²²⁰

Cenabi Ahmed Paşa, adaletli bir şekilde vazifelerini yerine getirmiş; Anadolu eyaleti kuvvetleri ile çeşitli seferlere katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeleri Şehzade Selim ile Şehzade Beyazıt’ın arasındaki siyasi rekabette tarafsız kalmış ve Kanuni Sultan Süleyman’ın emirlerini aynen uygulamıştır. Ancak kavga

²¹⁹ Türk Ansiklopedisi, “Cenabi Ahmed Paşa”, X/ 157

²²⁰ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Ankara’da Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Cenabi Ahmed Paşa”, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Umum (Genel) Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1942, II/ 217

sonucu Konya ovasında çıkan savaşta Şehzade Selim'in kuvvetlerinin tarafında yer almıştır.²²¹

Cenabi Ahmed Paşa hakkında söylenenlere gelirsek; Künhülahbar sahibi Ali, Cenabi Ahmed Paşa hakkında övgüyle bahsetmiş, Ankara'da Anadolu beylerbeyliği görevinde yirmi yıldan fazla kalmasının sebebini padişahın ondan memnuniyetine bağlamıştır. Onun edep ve terbiye sahibi bir insan olduğunu ve hatta ömründe kahkaha ile güldüğünün ve kalabalık olmayan yerlerde bile bağdaş kurup oturduğunun görülmediğini söylemiştir. Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde Cenablı Ahmed Paşa diye zikrettiği Cenabi Ahmed Paşa'nın saraydan ayrılıp yirmi yıl Anadolu'da hakim olduğunu, Engürü'de bir hamam ve Mevlevihane inşa ettirdiğini bildirmiştir. Tayyazade Ahmed Ata Bey ise Cenabi Ahmed Paşa için çaşnigirbaşı ve Anadolu Beylerbeyi olduğunu söylemiş ve ayrıca kendisinin kuvvetli bir şair olduğunu belirtmiştir.²²²

Mehmet Süreyya bey ise, Cenabi Ahmed Paşa'yı adil, edip, kamil ve şair bir insan olarak nitelendirmiştir.²²³

Cenabi Ahmed paşa hakkında yapılan bu açıklamalar bize onun, iyi ve adil bir yönetici, saray terbiyesiyle yetişmiş kamil bir insan ve bunun yanında iyi bir şair ve yazar olduğunu göstermektedir.

Cenabi Ahmed paşa kuvvetli bir divan şairidir. Şiirlerinde mahlas olarak "Cenabi" ve "Harfi" isimlerini kullanmıştır. Divanı, Arapça ve Farsça yazdığı beyit ve gazellerden oluşmaktadır. Divanında beş yüz on beş gazel bulunmaktadır. Gazellerinden birine örnek verecek olursak en meşhur gazeli şöyledir:

²²¹ Türk Ansiklopedisi, "Cenabi Ahmed Paşa", X/ 157

²²² Dağlıoğlu, 216- 217

²²³ Abdülkerim Erdoğan, Unutulan Şehir Ankara, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 318

Olsa peyda dud-i ahım gözlerim giryan olur
Ebr-i zulmet olsa zahir lacerem baran olur

Düşman-i nefs-i havanın kesti bir başını
Arsa-i uzlette sol kim tiğveş uryan olur

Gah şarab-ı lalin içüb mest olur can u gönül
Gah-ı halin kubbesini ekledüp hayran olur

Şive-i reftarda tubaya eğmez başını
Kamet-i balası yarin gör ne alışan olur

Seyl-i ekşimden Cenabi cisminin mamuresi
Kalbi aşık gibi bir gün yıkılıp viran olur²²⁴

Cenabi Ahmed Paşa'nın evlatlarından kimsenin bulunup bulunmadığına ve aile hayatına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Cenabi Ahmed Paşa Ankara'da 20 yıl gibi bir süre devlet adamlığı yaptığına göre padişahın takdirini kazanmış iyi bir yönetici olduğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca edebiyat alanında aktardığı eserleri ile de anılacak bir şahsiyettir.

Cenabi Ahmed Paşa, (969H) 1561 yılında Ramazan ayı içinde Ankara' da vefat etmiştir ve yaptırdığı caminin yanı başında ki türbeye defnedilmiştir.²²⁵

²²⁴ Erdoğan, 318

²²⁵ Dağlıoğlu, 216

2. Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Türbesi

Cenabi Ahmed Paşa Camii; Yeni Cami, Ahmediye ve Semahane adlarıyla da anılmaktadır. Cami ve türbe Ulucanlar Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Tezkiretül-bünyan Tezkiretül –ebniye ve Tuhfetül- mimarin isimli, Mimar Sinan’ın hayatını ve eserlerini bildiren üç yazma eserde de caminin kaydına rastlanması ve Mimar Sinan’ın usulüne benzemesi nedeniyle cami Mimar Sinan eseri sayılmaktadır.²²⁶

Cenabi Ahmed Paşa Camii, adını aldığı Cenabi Ahmed Paşa’nın ölümünden dört sene sonra (973h.) 1565–1566 tarihinde tamamlanmıştır. Bu tarih caminin kapısının üzerinde yer alan kitabeden anlaşılmaktadır. Kitabede şunlar yazılıdır:

Asaf-ı Sultan Süleyman cem Cenabi Ahmed Paşa
Eyledi tamir ü yaptı der cihan hayr’ül- makam
Ola yarab bu bina sabit çu kutb ender sebat
Badi zıl-lı alişen ber ehl-i alem müstedam
Bu humayun camiin itmamına Mahfi dedi
Etse tarih ca binay-ı secdegah-ı has u âm

Aslında cami, türbesi, çeşmesi, bugün mevcut olmayan hamamı ve Mevlevihane olan binasıyla bir bütün teşkil etmekte ve külliye tarzı bir yapılaşmanın olduğunu bize göstermektedir. Zaten mevlevihane; tekke ve zaviyelerin kapatılışına kadar (1925) Ankara mevlevihanelerinin canlı bir faaliyet merkezi olduğu belirtilmektedir.²²⁷

²²⁶ Selda Kalfazade, “Cenabi Ahmed Paşa”, DİA, İstanbul, 1991, III/ 351

²²⁷ Dağlıoğlu, 213

Camii 1217/1802 ve 1305/1887 yıllarında olmak üzere iki defa tamirat geçirmiştir. Bunu camideki kitabelerden anlıyoruz. Cumhuriyet döneminde ise 1940' da ve 1950–1970 yılları arasında tamir edilmiştir. Cami içindeki süslemeler, bu tamiratlar nedeniyle orijinalliğini kaybetmiştir.

Cenabi Ahmed Paşa Cami plan bakımından kare taştan inşa edilmiştir. Caminin arazisi eğimli olduğu için güney cephesi kuzey cepheye oranla daha yüksektir. Kuzey Cephesini kaplayan ve dört mermer sütuna oturan üç küçük kubbeli bir son cemaat yeri mevcuttur.²²⁸ Cephenin ortasındaki kemer diğerlerinden daha geniş ve yüksektir. Kemer örgülerinde kırmızı ve beyaz renklerde taş işçiliği yapılmıştır. Ortadaki kubbede baklavalı kuşakla, yandakilerde pandantiflerle kareden daireye geçilmiştir. Sade görüntülü sütun kaideleri baklava deseniyle görünümü zenginleştirilmiş, mermer başlıkların altı bakır bileziklerle sağlamlaştırılmıştır. Taç kapısının iki tarafından ikişer dikdörtgen pencere ile pencerelerin aralarında birer mihrabiye bulunmaktadır. Hafif sağa kaydırılmış taç kapı üst üste binmiş dairelerin oluşturduğu geniş bir silme ile çevrilmiştir.

Mukarnas kavsaralı taç kapı nişinin içindeki kapı kemerinin üstünde bulunmaktadır. Kapının ahşap kanatları sadedir. Kapının iki yanında üstü mukarnaslı yuvarlak nişli birer mihrabiye bulunmaktadır. Nişin iki köşesi kum saati şeklinde sütuncelerle hareketlendirilmiştir. Son cemaat yerindeki pencerelerin üstünün sivri kemerleri iki renkli taşla örülmüştür. Kemer aynaları boştur. Taç kapıya bitişik iki pencerede lento üzerindeki taşlara onarım kitabesi yerleştirilmiştir.²²⁹ Bu onarım kitabelerinden pencerenin solunda yer alan kitabedeki beyitler şöyledir:

Sehabet ehline cennet müyesser eyledi Allah

²²⁹ Erdoğan, 320

Mesabih hadisinde buyurmuştur Rasulullah
Sene bin iki yüz on yedi tarihinde mabedden
Bu cami taşrasın tezyin muradıdır rızaenlillah
(sene 1217) Abdulcelilzade merhum seyyid elhac Hidayet
Gülistan olan kabri ruhuna şad eliyle Allah

Sene 1305

Mehmed Sabri ²³⁰

Caminin pencereleri lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Ahşap pencere kanatları sade yapılmıştır. Kuzey duvarında iç bütünlük sağlansın diye sahte pencereler yapılmıştır. Mihrap ve minber tamamen mermerdir. Kuzeybatı köşedeki mermer müezzin mahfeli özellik taşımaktadır.²³¹ Caminin minaresi kuzeybatı köşededir. Minare kesme taştan yapılmıştır, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.²³²

Camideki kitabelerden, 1802 yılında Safranbolulu Şerife el- Hac Alime Hatun tarafından, 1887 yılında Ankara valisi Abidin Paşa tarafından tamir edildiğini öğreniyoruz. Cami, Kurtuluş Savaşı'nda karargah olarak daha sonra da 1940 yılına kadar askeri depo olarak kullanılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı onarımda son cemaat yerini saran ahşap sundurma da kaldırılmıştır.²³³

Caminin iç mekanındaki süslemelerde aşırıktan kaçınılmış, sadeliğe yönelinmiştir. Görülen en önemli süsleme unsuru, kubbenin içi ile birlikte pencerelerin üzerinde görülen kalem işi bezemelerdir.

²³⁰ Dağlıoğlu, 214

²³¹ Erdoğan, 321

²³² Kalfazade, III/ 351

²³³ Erdoğan, 321

Cenabi Ahmed Paşa Camii, Mimar Sinan döneminde yapılmış bir plan şeması olan tek kubbeli yapının ilginç bir örneğidir ve klasik Osmanlı mimarisinin Ankara’da tek temsilcisi olması bakımından önemli bir yere sahiptir.²³⁴

Cami avlusunun batı tarafında bir şadırvan ve doğu tarafında iki türbe vardır. Bunlardan birisi Cenabi Ahmed Paşa’nın türbesidir. Bu türbe de üslubu açısından Mimar Sinan’a dayandırılmaktadır. Türbe sekiz köşeli olup altı üstlü sekiz penceresi vardır. Pencereilerin üstü sivri kemerlidir. Alt pencereleri demir parmaklıklı, üst pencereleri ise beyaz renkte ve petek şeklindedir. Türbenin kubbesi kurşun kaplıdır. Kapının üstündeki 1228 tarihinin türbenin tamir tarihini gösterdiği düşünülmektedir.²³⁵

Türbe kesme taştan yapılmıştır. Pencereileri sayesinde türbenin içi aydınlıktır. Dıştan fazla gösterişli olmayan türbede, XVI. Yüzyıldan kalma renkli bezemeler vardır.²³⁶ Türbe, caminin avlusunun zemininden daha yüksekte kalır ve klasik Osmanlı türbe mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır.²³⁷

Türbenin içi beyaz badanalıdır. Kubbeye geçişte mukarnaslı bir süsleme ve kubbenin ortasında “Mührü Süleyman” vardır. Alt pencerelerin üstünde alçı ile yapılmış kemer alınlığı ve güneyde Bursa kemerli bir mihrabiye görülmektedir. Pencere üstlerine içi siyah ve kırmızı kalemle yapılan ince kıvrımlı dal motifleri ve yazı, mihrabiyede ise siyah kalemle rumi motifler işlenmiştir. Türbe içinde bulunan

²³⁴ Kalfazade, III/ 352

²³⁵ Dağlıoğlu, 215

²³⁶ Türk Ansiklopedisi, “Ankara”, III/ 57

²³⁷ Kalfazade, III/ 352

tek mezarın kare gövdeli, serpuşlu mezar taşında yazılı olan isim okunamamaktadır.²³⁸

Caminin avlusunda Cenabi Ahmed Paşa türbesinden başka bir türbe ve küçük bir hazire mevcuttur. Avludaki ikinci türbe Cenabi Ahmed Paşa türbesinin güney tarafında Hacı Esat Efendi türbesidir. Bu türbe üstü kiremitle örtülü basit bir oda biçimindedir. Kitabesine göre, on dört sene “Emir-i Hac”lık yapmış olan İsmail Paşazade Hacı Esad’a aittir.

Türbelerin yan tarafında ufak bir mevlevi mezarlığı vardır. Mezar taşları kırmızı Ankara taşındandır. Mezarların hemen hepsi Mevlevi tarikatı mensuplarıdır. İçlerinde Ankara Mevlevi dergahı postnişininden mesnevihan Mehmed, Süleyman, Mustafa Nureddin Dedeade ve Ayşe Hanım vardır.²³⁹

Caminin ve türbelerin konumunu, mimari yapısını ulaşabildiğimiz bilgiler çerçevesinde anlatmaya çalıştıktan sonra bir ziyaret yeri olarak bu mekanları ele almaya çalışalım.

3. Ziyaret Yeri Olarak Cenabi Ahmed Paşa Camii Ve Türbesi

Bugün Cenabi Ahmed Paşa Camii’nde, yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya geldiği için, bir tamirat söz konusudur. Camide görüştüğümüz görevliden edindiğimiz bilgilere göre cami, kuzey tarafta zeminden kubbeye kadar çatlamış durumdadır ve eğer zeminde bir çökme varsa yıkılma tehlikesi vardır. Ancak

²³⁸ Erdoğan, 322

²³⁹ Dağlıoğlu, 215

söylenen o ki; Mimar Sinan'ın bu cami için kıyamete kadar ayakta kalacağını söylediğine inanıldığı için tamir olayı umutsuz bir durum olarak görülmemektedir. Camideki tamir ve restorasyon çalışmalarının ise yaklaşık bir yıl süreceğini öğrendik. Cami hasar nedeniyle şu anda kapalı olup buraya gelenler son cemaat yerinde namaz kılmaktadır. Görevli camide her namaz vaktinde cemaatin olduğunu ve şu anda da cami kapalı olduğu halde bile halkın özel olarak cuma namazlarına geldiğini belirtmiştir.

Cenabi Ahmed Paşa türbesinde ise çeşitli adak inanışlarının simgesi olarak mum, çaput gibi nesnelere rastlamadık. Ancak yine görevliden öğrendiğimize göre, türbeye özellikle yazın gezi kabileleri çok rağbet etmekte ve inanç turizmi yapanların tur listelerinde Cenabi Ahmed Paşa türbesi mutlaka yer almaktadır. Türbe ziyareti öğle vaktine kadar yoğun olmakla birlikte her zaman ziyaretçisi mevcuttur. Buradan haberdar olan ve yolu buraya düşen insanlar, türbenin pencerelerinin birinin önünde durup bir Fatiha okuyup gitmektedirler. Caminin eski imamı türbenin önceden oldukça bakımsız olduğunu ve 1992 yılında türbenin içini ve etrafını düzenlediklerini belirtmiştir. Türbe, ziyaret için açık bulundurulmamakta ancak görevli haberdar edilip onun nezaretinde açılmaktadır. Cami avlusunda bulunan diğer türbe olan Azimi Esat Efendi türbesi de kapalı bulunmaktadır.

Halk arasındaki bir söylentiye göre, Cenabi Ahmed Paşa'nın kafası bilinmeyen bir nedenle Hamamönü tarafında kesilmiş, o ise kafasını yanına alıp türbenin bulunduğu yere kadar gelmiştir. Onu arayanlar ancak burada bulabilmişlerdir.

Azimi Esat Efendi de söylentiye göre, Şam valisidir ve yüksek ihtimalle asılmıştır. Buraya defnedilen Esat Efendi türbesine de insanlar başında durup bir Fatiha okumaktadır.

Caminin bahçesinde bulunan hazirede ise şimdi yıkılmış olan mevlevihanedeki Mevlevilerin defnolunduğu bilgisini aldık. Bu Mevlevilerin en meşhuru da yüksek ve büyükçe bir kabri olan Mevlevi şeyhi Süleyman Efendi'dir. Buradaki mevlevihanede bulunan sandukaları da Vakıflar Müdürlüğü almıştır.

Cenabi Ahmed Paşa Camisi için bir de camiyi koruma ve yaşatma derneği kurulmuşsa da bugün dernek açık değildir ve bir faaliyet göstermemektedir.

Hikmet Tanyu'nun 1967 yılında yayınlanan bir eserinde ise Cenabi Ahmed Paşa türbesi ve Hacı Esat Efendi türbesinin o dönemde insanlar tarafından oldukça rağbet gören bir yer olduğundan bahsedilmektedir. İki türbenin de pencere demirlerine bağlanmış bezler, mezarların ayak ucunda niyet taşları ve pencere kenarlarında mum izleri bulunduğu ifade edilmektedir. İnanişaya göre niyet taşlarıyla istekte bulunan kişi, niyetinin olup olmayacağını çevreden aldığı ufak bir taş mezarın baş ve ayak ucundaki taşa yapıştırarak anlamaktadır. Dilekte bulunduktan sonra mum, fakire sadaka ve kurban gibi adaklar adanmaktadır.²⁴⁰ Günümüzde ise bu türbelerde bu şekilde inanişlar ve faaliyetler sürdürülmemekte, buraya gelenler türbede yatanların ruhuna bir Fatiha okuyup dua edip buradan ayrılmaktadırlar.

C. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi

²⁴⁰ Tanyu, 65- 66

Seyyid Hüseyin Gazi türbesi, Ankara’da en çok ziyaret edilen türbelere biridir. Mekanın bu kadar rağbet görmesinde; Hüseyin Gazi’nin, Hz. Muhammed’in soyundan geldiğine inanılması, onun hakkında destansı hikayelerin anlatılması ve ünlü kahraman Battal Gazi’nin babası olması gibi etkenlerin bulunduğu söylenebilir. Bu açıdan Hüseyin Gazi’nin hayatı hakkında fikir sahibi olmak gerekmektedir. Hüseyin Gazi’nin hayatını bilmek; türbenin bugünkü durumu ve burada yapılan faaliyetleri anlamada bize kolaylık sağlayacaktır.

1. Seyyid Hüseyin Gazi’nin Hayatı

Hüseyin Gazi hakkında edinebildiğimiz kaynaklarda, çok net ve ortak bilgiler elde edemedik fakat yine de bunları yansıtmaya çalışacağız.

Hüseyin Gazi, meşhur destan kahramanı Battal Gazi’nin babasıdır. Halk onu da efsaneleştirmiştir ve abartılmış bilgilerden başka tarihi kaynaklarda onun hakkında pek fazla bilgi yer almamaktadır. Battal Gazi’nin adının geçtiği yerde babası olarak Hüseyin Gazi de geçmektedir. Genel kanaat Hüseyin ve Battal Gazi’nin Arap olduğu yönündedir. Arap- Emevi kaynakları onu Emevilerin Anadolu fethinde görevli bir Müslüman komutan olarak gösterirken bazı kaynaklar onu Türk komutan olarak yansıtmaktadır. Kesin olan bilgilerden biri, Battalname’de de yer aldığı gibi, Hüseyin Gazi’nin Türkler için bir destan kahramanı olan Battal Gazi’nin babası olduğudur. Jacob, Hüseyin Gazi hakkında şu bilgileri verir: “Battal Gazi’nin babası Hüseyin Gazi’dir. Hüseyin Gazi’nin mezarı ise Angora(Ankara) Hüseyin Gazi köyündedir.” Batılı yazar Hasluck da şu bilgileri aktarır: “Malatya seraskerinin

kardeşi olan Hüseyin Gazi'nin Angora'ya bir saldırı sırasında başı kesilmiş, Hüseyin Gazi kesik başını kentten 1,5 saat uzaklıktaki dağa koltuğunun altında taşımıştır.²⁴¹ Evliya Çelebi "Seyahatname"sinin Malatya ile ilgili bölümünde; Hicri 200 (816) yılında Malatya kalesinin kuşatıldığını, kuşatmanın kırk yedinci günü Seyyid Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi tarafından fethedildiğini, Emir Ömer'in de, Malatya'nın mülkiyetini Hüseyin Gazi'ye verdiğini, Seyyid Battal Gazi'nin burada doğduğunu kaydeder.²⁴²

Hüseyin Gazi'nin hem seyyid hem de Emevi Komutanı olarak tanıtılması da bir çelişki olarak görülmektedir. Çünkü Seyitlik Hz. Muhammed'in ehl-i beytinden Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen bir unvandır. Emeviler ise ehl-i beytle tam bir çatışma içindedir ve ehl-i beytin yaşadığı nesilleri katletmektedir.

Bu nedenle Hüseyin Gazi'nin Abbasilerin ilk dönemlerinde yaşayıp, Anadolu'da savaşmış bir komutan olması olasılığı daha mümkün görünmektedir.²⁴³

Hüseyin Gazi'nin oğlu Battal Gazi ise 840 yılında Eskişehir yakınlarındaki Seyitgazi'de Bizanslılara karşı yapılan savaşta şehit olmuştur ve türbesi bugün şehit olduğu yer olan Eskişehir'in Seyitgazi ilçesindedir.²⁴⁴

Hüseyin Gazi'nin şehit düşerek ölmesiyle ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "İmam Hüseyin evladından ve sadatı kiramdan olan bu Hüseyin gazi burada din uğruna şehit olmuştur." şeklinde bahsetmiştir. Destana göre Hüseyin

²⁴¹ Gülağ Öz, "Seyyit Hüseyin Gazi ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler", I. Uluslar arası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri(13- 16 Ağustos 1998), Ankara, 1998, 395- 396

²⁴² Erdoğan, 15

²⁴³ Öz, 397

²⁴⁴ Erdoğan, 16

Gazi Ankara yakınlarında katıldığı bir taarruzda başı kesilmiş; kesilen başını kolunun altına alıp Ankara'nın 1,5 saat doğusunda bir yere götürüp burada ölmüştür.²⁴⁵

Hakkında çok kesin bilgilere ulaşamamak da şu bir gerçek ki Hüseyin Gazi Türkler için kendisine değer ve önem verilen bir kahramandır.

2. Seyit Hüseyin Gazi'nin Türbesi Hakkında Bilgi

Hüseyin Gazi türbesi Ankara'nın doğusunda Hüseyin Gazi adı verilen bölgede Hüseyin Gazi Dağı'nın (1400m) zirvesine yakın bir yerde bulunur.

Hüseyin Gazi türbe ve tekkesinin yapımı ile ilgili günümüze ulaşan ilk belge 1459 tarihli mermer kitabedir. Kitabeden Fatih Sultan Mehmed'in (H. 869) 1459 tarihinde bu zaviyeyi yeniden yaptırdığı anlaşılmaktadır. Osmanlılar döneminde bu türbeye birçok arazi vakfedilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Vakıf Kayıtlar Arşivi'ndeki belgelere göre 1530 tarihli Osmanlı kayıtlarında Ankara-Kazan ilçesinin Çemşit ve Tik köylerinin gelirleri Hüseyin Gazi tekkesine vakfedilmiştir. 1571 Evkaf defterinde ki kayıtlara göre ise Ali Bey oğulları Muhammed ve Yahya Beyler Murtazabad Kazasında bulunan Çimşit ve Yeğen köylerinin 11,269 akçe yıllık gelirini Seyyid Hüseyin Gazi zaviyesine vakfetmişlerdir.

Hüseyin Gazi türbesi sekizgen planlıdır, kubbesi beton ve duvarları moloz taşla örülmüştür. Türbe 1858 yılında onarım görmüş, belgelere göre Ankara'da Hüseyin Gazi türbesindeki mescit ve misafir odalarının tamir edilmesi söz konusu

²⁴⁵ Tanyu, 86- 87

olmuştur.²⁴⁶ Günümüzde onarılmış olan türbe çevresinde bir zaviye bulunmaktaymış fakat tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla beraber burası da yıkılmıştır. Burada tekke ve zaviyenin bulunduğunu Katip Çelebi'nin Cihannüma'sındaki şu sözlerine dayandırabiliriz: “Ankara’da kendi adıyla anılan yerde Hüseyin gazi tekkesi vardır. Dervişler burada oturur Ankara (civarında) – Ankara’nın doğusunda “Hüseyin Dağ” üzerinde Bektaşiler tarafından mücahit bir veli olarak kabul edilen bir Arap’ın Hüseyin Gazi’nin mezarı vardır. Evliya zamanında burada yüz Bektaşî dervişini havi bir tekke vardı ve her sene çok kalabalıklı bir ayin yapılırdı. Şimdi yalnız Ankara “Bayrami” dervişleri tarafından idare edilen bir türbe vardır.”²⁴⁷

Bir dönem Bayramiye tarikatının idare ettiği bu tekke kapandıktan sonra buradaki birçok kıymetli teberrukat eşyası kaybolmuş, türbe ve civarı harabeye dönmüştür.²⁴⁸ 13. yüzyılda yapıldığı anlaşılan tekke binalarının yıkılmış duvarları günümüze intikal edebilmiştir.²⁴⁹

3.Ziyaret Yeri Olarak Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi

Hüseyin Gazi türbesi, Hüseyin Gazi’nin seyyidliğine ve kahramanlığına duyulan ilgi ve Battal Gazi’nin da babası olması nedeniyle hiçbir zaman azalmamış

²⁴⁶ Erdoğan, 19- 22

²⁴⁷ Tanyu, 87- 88

²⁴⁸ Erdoğan, 21

²⁴⁹ Öz, 402

mezarının bulunduğu yer türbe ve hatta tekke halini alıp tarih boyunca ziyaretçilerin ilgi odağı olmuştur.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hüseyin Gazi türbesini ziyaret hususunda şu şekilde bahsetmiştir: “Bu zat Malatyalı Seyit Battal Cafer Gazi'nin pederi azizidir.” Ayrıca kabrinin başında Yasin okunduğunu, çevresinde süslü muhteşem şamdanlar olduğunu ayrı ayrı kış ve yaz meydanları bulunduğunu, senede bir kere burada mevlit okunup kırk, elli bin adamın toplandığını belirtmiş, kendisinin tekkedeki, fakirlere on kuruş verip üç kurban keserek şeyhi (Muhi Can) dedenin hayır duasını aldığı söylemiştir. Evliya Çelebi, 1058 senesinde Hüseyin Gazi türbesine tekrar geldiğini ve burayı ziyaret ederken aklına kendiliğinden gelen şu beyitleri nakleder:

“Gelip ettik dua ile niyazı

Bize himmet ede Hüseyin Gazi

Kaddes Sırrullah”

1967 yılında yayınlanan kitabında Hikmet Tanyu, bu mekanın etrafının harap duvarlarla çevrili olup, Hüseyin Gazi'nin mezarının dahi yıkık bir durumda olduğunu bildirmiştir. Bu tarihlerde türbeye adaklar adanıp mumlar yakılmış, paralar atılmış ve iri taşlara rengarenk bezler bağlanmış, siyah düğme, mavi boncuk ve ufak taş parçaları adak olarak yapıştırılmıştır. Hüseyin Gazi'nin mezarının baş ve ayak uçlarında da mumlar yakılmış, bir kurban kesme yeri mevcut olup burada koyun, horoz, hindi gibi kurbanlar kesilmiştir. Hüseyin Gazi türbesi 1950'li yıllarda daha bakımlı olup burada türbe bakıcısı, çeşitli eşyalar bulunmaktaymış ancak daha sonra türbenin kubbesi dahi yıktırılıp etrafı dağıtılmıştır. Ayrıca türbenin etrafında başka

mezarlar da bulunup ziyaret edildiği kaydedilmiştir.²⁵⁰ Türbe ve çevresi bu bakımsız ilgisiz zamanlarında bile insanlar tarafından rağbet görmüş ki dağın zirvesine yakın bu mekana at ve eşeklerle bile çıkamayıp yürüyerek ziyaret edilmiştir. Türbenin onarılışı da halk tarafından şu şekilde anlatılmıştır: Kalabalı zengin bir adam hacca gideceği günden bir hafta evvel üç gün üst üste rüyasında Hüseyin Gazi'yi görür ki adam Hüseyin Gazi'nin adını da türbesini de bilmez. Soruşturduğunda buranın Karapürçek köyü'nün üstündeki tepede türbesi bulunduğunu öğrenip bulur ve harap halde görür, katır ve eşeklerle buraya kum çimento çektirerek türbenin üstünü yaptırır.²⁵¹ Ayrıca 1982 yıllarında Hüseyin Gazi Mahallesinden araçların çıkması için yol yapıldığı belirtilmiştir.

Abdülkerim Erdoğan ise bizzat tanık olduğu bir olayı şöyle anlatır: “İstanbul Kabataş Lisesi'nde Edebiyat öğretmenliği yapan bir hocamız da rüyasında Hüseyin Gazi hazretlerini görmüş ve buraya öğretmen eşi ile birlikte gelmişlerdi.”²⁵²

Türbenin 40–50 m. kadar aşağısında kapı genişliğinde bir taşın arkasında bir mağara mevcut olup, bunun güzel ve soğuk bir suyu kayadan sızmaktadır. Rivayete göre Hüseyin Gazi buradan su almıştır ve bu yerde efsanevi bir şekilde yaralı haldeyken ayağını bastığı kanının damladığı yerlerde çimen ve çiçek bittiği, asasını vurunca soğuk ve şifalı bir su çıkardığı düşünülmektedir.²⁵³

Türbeye ilgi bugün de devam etmektedir. Halk burada kurban kesip adak adamaktadır. Bir inanişaya göre türbenin karşısındaki dağın etrafında üç kez dolanınca dilekler gerçekleşmektedir. Adaklar için mumlar yakılıp, ağaçlara çaput

²⁵⁰ Tanyu, 87- 89

²⁵¹ Öz, 403

²⁵² Erdoğan, 22

²⁵³ Tanyu, 89

bağlanmakta, türbe duvarına taş yapıştırılmaktadır. Hatta türbenin içi kirlenmesin diye türbe dışında bir mum dikme yeri belirlenmiştir. Hüseyin Gazi'nin savaşlarda gürz olarak kullandığına inanılan delikli taştan kafalarını içeri doğru sokan kişinin baş ağrılarından geçeceği düşünülmektedir. Daha önce bahsettiğimiz Hüseyin Gazi'nin atını suladığına inanılan mağaradan şifalı olduğuna inanılıp su alınmakta türbe görevlilerinden dualı su istenmektedir. Mezarının yanında alınan cüher adı verilen temiz toprak da kutsal sayılmaktadır.

Hüseyin Gazi türbesinde halkın ihtiyaçlarını karşılamak için bir dernek ve bir vakıf kurulmuştur. Hüseyin Gazi Derneği, amacını; “Anadolu toplumunun tarihsel değeri, büyük bir şahsiyet ve bir Anadolu ereni olan Seyyid Hüseyin Gazi'nin maddi ve manevi yaşamını, insanlığa kattığı kültürel değerleri araştırıp ortaya çıkarıp, tanıtip yaymak ve var olan külliyesini yaptırıp yaşatmak” olarak bildiriyor.²⁵⁴ 1997 yılında Ankara'da kurulan dernek yetkilileri, türbeyi her gün yüzlerce kişinin ziyaret ettiğini belirtip burayı bir Alevi inanç merkezi olarak görmektedir. Türbede bağışlar yapılmakta, cem törenleri düzenlenmekte, hafta sonları aşıkların saz çalıp deyiş söylediği semah dönülmektedir. Türbe ile ilgili bütün işler dernek tarafından yürütülmektedir.²⁵⁵ Türbe ziyareti sırasında görüştüğümüz Hüseyin Gazi Derneği Başkanı Gülağ Öz'den türbe ve dernek hakkında bilgi edinmeye çalıştık. Öz, derneğin amacının tarihsel geçmişe sahip çıkmak, geçmişten bugüne tarihsel süreci sahiplenmek ve geleneksel anlamda kültürün yürümesini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Görüşmemiz sırasında edindiğimiz bilgiye göre; 1925'te Bektaşî tekkesi olarak yapılanan türbe orijinal halini kaybetmiş bir Selçuklu mimarisi örneğidir.

²⁵⁴ Öz, 405

²⁵⁵ <http://www.huseyingazi.org.tr/> , 2008

Türbedeki eşyaların çoğu Etnografya müzesinde olmakla birlikte bazı eşyalar ve 13.yy'dan kalma kurşun kubbe yağmalanmıştır. Öz, türbeyi 1997 yılında ilk ziyaret ettiğinde türbe ve çevresinin bakımsız bir halde olduğunu sadece 1989 yılında aşevi ve kesimhane yapılarak biraz ilgilenildiğini görmüştür. Başkanı olduğu dernek, türbeyi orijinal şeklini tespit ederek yeniden restore etmiş, eski cem evinin yerine de yenisini yaptırmıştır. Türbe ziyaretine her çeşit insan geldiği için talepleri karşılamak için ihtiyaca binaen türbenin karşısına bayan ve erkekler için de mescit yaptırılmıştır. Türbenin bulunduğu yerde aynı zamanda kütüphane, müze, yemekhane, ozanlar evi, dernek yönetim binası, vakıf ve kantin bulunmaktadır. Dernek binasıyla bir çeşme de belediye tarafından inşa ettirilmiştir. Dernek aynı zamanda “Yol” adlı bir dergi yayınlamaktadır.

Gülağ Öz, türbenin Türkiye’de tek örnek olduğunu belirterek her kesimden her gruptan her cemaatten insanın buraya geldiğini belirtti. İnsanlar adaklarını kesmek için de buraya gelmektedirler. Maksat kan akıtmak olmakla birlikte koyun, koç, tavuk gibi adaklar burada kesilmektedir. Önceden, adağı olanlar kendi imkanlarıyla kurban kesmekteymiş, şimdi ise kesimhane ve aşevi inşa edilerek kurban adağı daha düzenli hale getirilmiştir. Kurbanlar kesimhanede kesilip vatandaşın isteğine göre burada bulunan görevli aşçılar tarafından pişirilerek aşevinde dağıtılmaktadır. Öz, günde 2-3 kurban kesildiğini, yaz mevsiminde ise özellikle Pazar günleri otuzun üzerinde kurban kesiminin olduğunu belirtmektedir. Türbede yapılan diğer bir faaliyet ise yılda iki kez düzenlenen şenliklerdir. Mayıs ayının ilk Pazarı, Hidrellez ve Aşure törenleri bir arada yapılmakta, Eylül ayının ilk Pazarı ise Hüseyin Gazi şenlikleri düzenlenmektedir. Şenliklerde sanatçılar ve konuşmacılar bulunmakta, halka konuşmalar yapıp meydanda halk konseri verilmektedir.

Gülağ Öz, Hüseyin Gazi'nin Ankara'dan başka Sivas-Divriği, Kütahya, Tokat-Niksar, Çorum-Alaca bölgelerinde de makamlarının bulunduğunu ve halkın buraları ilgiyle ziyaret ettiğini belirtmiştir.

Türbe ziyaretine gelince türbeye girdikten sonra ikinci bir kapıdan geçtikten sonra karşımıza Hüseyin Gazi'nin sandukası çıkmaktadır. Sanduka yaklaşık 6 m. uzunluğundadır. Öz, bu kadar uzun sanduka olmasının sebebinin Hüseyin Gazi'nin insanların gözündeki önemli yerine bağlamış, ona olan hürmetten dolayı böyle yapıldığını belirtmiştir. Türbeye ziyarete gelen Aleviler, türbeye eşige basmadan girmekte ve ellerini dayadıkları duvarı öpüp niyaz etmektedirler. İçeriye girdikten sonra bir kapı daha geçince karşımıza çıkan sandukanın ayak ucunda oturarak ya da ayakta dua edip dilekte bulunmaktadır.

Hüseyin Gazi türbesinin halk tarafından ilgi görmesinin, Hüseyin Gazi'nin Hz. Muhammed'in soyundan olduğu bilgisi, anlatılagelen çeşitli efsanevi hikayeler, mekanın önceden tekke olarak kullanıldığı bir geçmişinin olması gibi nedenleri vardır. Mekan, ulaşımı güç olmasına rağmen Ankaralılar tarafından oldukça rağbet gören ziyaret yerlerinden biridir. Görüldüğü gibi insanlar, türbe ziyaretlerinde yapılan faaliyetleri burada eskisi gibi devam ettirmiş ve mekanı ziyaretlere uygun hale getirip korumaya devam etmiştir.

D. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Karaca Bey Camii ve Türbesi

Karaca Bey Camii ve türbesi, Ankara'daki dini ziyaret yerlerinde biri olarak geçmişten bugüne önem taşımaktadır. Daha önce bir vakıf tarzında kurulan bu

mekan da Karaca Bey'in mühim katkıları vardır. Buraya yapılan ziyaret ve faaliyetlerin yanında Karaca Bey'in hayatı hakkında da bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

1. Karaca Bey'in Hayatı

Karaca Bey'in doğum tarihi, nereli olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. 8 Recep 844/1444 tarihli vakfiyeden aktarılan bilgiye göre Anadolu Beylerbeyi olan Karaca Bey'den şöyle bahsedilmektedir: “Emirlerin büyüğü ve mükerreremi, - essadrilhathirül-mefhari-, iyiliklerin ve güzel huyların menbai, lütuf ve keremin madeni, alemde emirlerin emiri, müşrik ve kafirlerin katili, azgın ve asilerin köklerinin kazıyıcısı, gazi ve mücahitlerin direği, müvahhid askerlerin komutanı Müslümanların ve İslam'ın yardımcısı, din ve devletin celali Karaca Bey bin Abdullah...” Tarihçilere göre; 1424'te Sultan II. Murat; Candaroğullarından İsfendiyar oğlunun kızı Hatice Sultan ile Bursa'da evlenmiş aynı yıl Karaca Bey de Çelebi Sultan Mehmed'in kızı ile evlenmiştir.²⁵⁶ Bir başka kaynakta da Karaca Bey'den Sultan Mehmed'in damadı ve II. Murat'ın eniştesi olarak söz edilmektedir.²⁵⁷

Karaca Bey, Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murat döneminde komutanlık yapmış, en son görevi olan Anadolu Beylerbeyi iken Varna'da şehit olmuştur.

²⁵⁶ Erdoğan, 215

²⁵⁷ Meydan Larousse, “Karaca Bey”, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1971, VI/ 920

II. Murat, devleti Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği olarak iki idari bölgeye ayrılmış ve merkezi Ankara olan Anadolu beylerbeyliğinin başına Karaca Bey'i getirmiştir. Karaca Bey bu görevini sürdürürken II. Murat'la birlikte katıldığı 1444 Varna Savaşı'nda şehit olmuştur. Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanan bu savaştan sonra Karaca Bey'in cesedi görevli olduğu Ankara'ya getirilerek defnedilmiştir.²⁵⁸

Karaca Bey; hayır istemenin, fakire fukaraya yardım etmenin, onları gözetmenin, sadaka vermenin bilincinde olmuş ve Ankara'nın doğu tarafında bulunan Hacettepe civarında bir zaviye yaptırmıştır. Zaviyenin her tarafı duvarlarla çevrili olup iki tarafında mezarlık bulunmaktadır. Zaviye; içinde bulunan matbah (aşevi), mahzen, ahır ve diğer kısımlarıyla fakir ve miskinlere, misafir ve mukimlere vakfedilmiştir. Karaca Bey, Ankara'daki zaviye yakınlarında yaptırdığı iki hamamı da buranın masrafları için vakfetmiştir. Ayrıca kendisine ait iki bahçeyi ve bir arsayı, Murtadova nahiyesinde on üç köyünü, Yaban ovası nahiyesinde İldelik çiftliğini, Beypazarı nahiyesinde Gelegra köyünü, Ulucak ve Kozkirdelen köylerini de bu zaviyeye vakfetmiştir. Karaca Bey, bu vakıf yerlerinin satılamayacağını, rehin bırakılmayacağını, mülk yapılıp değiştirilemeyeceğini, üç seneden fazla kiraya verilemeyeceğini, özel mülk olarak kullanılamayacağını bildirmiştir. Zaviyeye bir şeyh tayin edilmiş, bir imam, bir müezzin ve on beş hafız görevlendirilmiştir. Ayrıca zaviyenin bir katibi, bir kilerdarı, bir nakibi, bir bekçisi ve iki aşçısı devamlı orada bulunacaklardır. Karaca Bey bu vakfı bozanlara ve bozacak olanlara şöyle beddua etmiştir: "İşittikten sonra kim ki bunları değiştirirse günahı, vebali boynuna olsun. Allah bilici ve işiticidir. Kim ki bu vakfı yahut şartlarından ve kayıtlarından herhangi

²⁵⁸ Erdoğan, 216- 220

birisini bozdurmaya gayret ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun.”²⁵⁹ Görüldüğü gibi Karaca Bey bu mekanın korunup devamlı kullanılan bir halde olmasını istemiş, onun gayret ve duaları bu yönde olmuştur.

2. Karaca Bey Camii ve Türbesi Hakkında Bilgi

Bünyesinde yer alan binalarla bir külliye oluşturan zaviyeden günümüze yalnızca Karaca Bey Camii ve türbesi kalmıştır.

Karaca Bey Camii, Hacettepe semtinde Hacettepe Üniversitesi yerleşim alanı içindedir. Caminin giriş kapısının üstündeki kitabeye göre cami, 1427 yılında Ahmed b. Ebubekir tarafından yapılmıştır. Son cemaat yerinin üstünü, dört sütuna oturtulmuş beş kubbe örtmektedir. Caminin iç kısmı orijinali çökmüş olan iki kubbe örtmektedir. Caminin büyük kapısı sarkıtlı bir tak halindedir. Köşeli olan minarenin gövdesi çinilerle süslüdür. Karaca Bey Camisi, Bursa üslubundaki cami planlarına uygun olarak yapılmıştır.²⁶⁰ Caminin kapısının sağında ve solunda iki küçük mihrap vardır. Caminin kitabesinde mihrapların üzerindeki kabartma çiçeklerin arasında yer almaktadır.²⁶¹

Camiye kuzey cepheden girince karşımıza tac kapı çıkmaktadır. Kapı; mimari yapısı, süslemeleri ve hendesi şekilleri ile Bursa camilerini hatırlatmaktadır. Basık kemerleri giriş kapısının kilit taşına da rumi motifi işlenmiştir. İki kanatlı ahşap

²⁵⁹ Erdoğan, 221- 222

²⁶⁰ Türk Ansiklopedisi, “Ankara”, III/ 57

²⁶¹ Gülekli, 119

kapıda Türk oymacılığının ihtişamını yansıtmış, niş ise iki yanda altta mukarnaslı birer mihrabiye ile hareketlendirilmiştir. Ahşap kapının kanatlarının üzerinde sülüs yazı ile anlamı; “Allah kullarını selam yurduna /cennet) çağırıyor ve o, diledğini doğru yola iletir.” olan “Vallahu yehdi ila darü’selam” ve “Ve yehdi men yeşau ila sırad’ul- mustakim” ayeti yazılıdır. Kapının direği yumurta şeklinde, üzeri rumilerle süslü kartuşlarla dörde bölünmüştür. Tac kapıdan içeri girmeden sağa döndüğümüzde son cemaat yerinin yan duvarında dikdörtgen bir mihrabiye, bir pencere, tabhane kapısı ve on bir basamaklı minare merdiveni görülmektedir. Cami içindeki odalardan doğudaki oda asıl şeklini korumaktadır. Yarım daire planlı mihrap nişi geometrik bir bordürle çevrilidir. Minber ve mihrap depremden sonraki onarımlarda konulmuştur.

Özgün bir mimariye sahip olan minarenin kaidesi beş köşelidir. Kaidenin alt kısmı kesme ve devşirme taşla, üstü ise tuğla ile örülmüştür. On kenarlı kaideden sekizgen gövdeye üçgenlerle geçilmiş, gövdenin alt kısmında iki sıra halinde çini bileziklerin arası helezonik burma çinilerle sarılmıştır.²⁶²

Erken dönem Osmanlı eserlerinde biri olan Karaca Bey Camisi 1894, 1939, 1947 ve 1965 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.²⁶³ 1892 yılında cami depremden zarar görmüş ve asıl şekli bozulmuş, zamanın şartlarına göre basitçe tamir edilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında askeri kışla olarak kullanılan cami daha sonra hayvan ağılı olarak kullanılmış ve uzunca bir süre ihmal edilmiştir. 2004 yılına kadar bakımsız ve ilgisiz kalan cami, Karaca Bey Vakfı’nın gayreti ile restore

²⁶² Erdoğan, 227- 228

²⁶³ Sadi Bayram- Yener Lütfü Mert, İl İl Vakıflar Serisi Ankara, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998, 36

edilmiş ve daha bakımlı bir cami haline gelmiştir.²⁶⁴ Henüz devam eden çevre düzenlemeleri belediye tarafından yapılmaktadır ve caminin bahçe duvarının caddeye bakan kısmında, Karaca Bey Camii'nin çevre duvarı ve çevre düzenlemesi işinin belediye tarafından yapıldığını belirten yazılı bir afiş mevcuttur.

Karaca Bey türbesi ise caminin batı tarafında yer alır. Zaten caminin avlusuna girerken giriş kapısının doğu tarafında bir çeşme ve batı tarafında türbe hemen göze çarpmaktadır. Sekiz kenarlı olan türbenin kubbesi kasnaksız olarak doğrudan duvarlar üzerine bindirilmiştir. Türbe kesme Ankara taşından ve ikişer sıra tuğla örülerek yapılmıştır. Türbenin sekiz yüzünde sekiz penceresi olduğu için içerisi aydınlıktır. Dış görünümü itibariyle türbe, gösterişten uzak, sade ve güzeldir. Küçük ve büyük pencerelerin üstündeki kemerler, kırmızı çizgiler halinde uzanan tuğlalarla türbenin dış görünümüne hareketlilik katmıştır.²⁶⁵

Basık kemerli giriş kapısının üstünde Arapça olarak yazılmış bir kitabe yer alır. Kitabede yazılanların Türkçesi şöyledir: “Allah'ın rahmetine ulaşmış ve yargılanmış, civarın meliki, merhametli, emirlerin büyüğü ve Beylerbeyi Hazreti Karaca Bey bu dünyadan öbür dünyaya 848 senesinde göçtü.”

Türbe ilk olarak, 1796 yılında Pir Mehmed tarafından onarılmıştır. Bu tamirat kubbe kasnağındaki bir taşa yerleştirilmiş kitabeden anlaşılmaktadır. Türbe 1943 yılında da kubbe tarafı kurşunla kaplanarak Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından tekrar onarım görmüştür.

Türbenin içinde Karaca Bey'in kabrinin yanında iki mezar daha vardır. Mezarlardan birisinin oğlu Ahmet Çelebi'ye diğerinin ise İsmet Karacabey'e ait

²⁶⁴ Erdoğan, 226

²⁶⁵ Gülekli, 129- 130

olduğu söylenmektedir. Başka bir rivayete göre ise mezar Ahmet elebi'nin değil hanımının kabridir.²⁶⁶

Türbenin giriş kapısının üzerinde “m- 1330 Tarihinde Varna Şehidi Olan Karaca Bey Hazretlerinin Ruhuna Fatiha” yazan küçük bir tabela mevcuttur.

Karaca Bey Camisi ve türbesinden başka yakın çevrede, Talat Paşa bulvarı üzerinde aynı adı taşıyan bir de Karaca Bey Hamamı bulunmaktadır. Hamam hala kullanılır vaziyettedir ve işletilmektedir. Bu hamamın külliye tarzı olan yapıların bir parçası olduğu ve Karaca Bey'in vakfettiği hamam olduğu kanaatindeyiz.

3. Ziyaret Yeri Olarak Karaca Bey Türbesi

Anadolu Beylerbeyi olan Karaca Bey, gerek şehadet mertebesine ulaşmış ünlü bir komutan gerekse kurduğu vakıfla insanlara faydalı olan bir hayırsever olarak onu tanıyan insanların gönlünde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki Varna Savaşı'nda şehit olduğu yer “Paşa Baba Türbesi” olarak insanlar tarafından yıllarca ziyaret edilmiştir. Ankara'ya nakledildikten sonra türbesinin, özellikle ismiyle özdeşleşmiş olan vakfiyesi ve buranın mensupları için önemli bir ziyaret mekanı olduğu muhakkaktır.

Geçmişte buraya yapılan ziyaretler ve adaklar konusunda elimizde bilgi mevcut değildir. Ancak günümüzde türbenin bulunduğu mekan, insanların sık uğradığı bir yer olmayıp bir üniversite kampüsü içindedir. Bu nedenle buradan haberdar olan, buraya yolu düşen insanların veya inanç turizmi yapan tur kabilelerinin ziyaret ettiği; bunun dışında insanlar tarafından pek rağbet görmeyen bir

²⁶⁶ Erdoğan, 229- 230

mekandır. Özellikle camiye namaz kılmak için gelenler, avluda bulunan türbenin başında da dua okuyup buradan ayrılmaktadırlar. Kanaatimizce şehitlik mertebesine ulaşmış bu tarihi şahsiyete bugün gösterilenden daha fazla ilgi gösterilmesi gerekmektedir.

E. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Karyağdı Hatun Türbesi

Ankara'nın Ulus semtinde işlek caddelerden birinde işyerlerinin arasında kalan bir sokağın başında Karyağdı Hatun türbesi göze çarpmaktadır. Hakkında efsanevi hikayelerden başka fazla bir bilgiye rastlanmasa da türbe halkın ilgisini çekmektedir. Kalabalık bir yerde bulunan türbede yatan şahıs hakkında hikayeleri aktarıp türbenin şekli ve konumu hakkında bilgi verdikten sonra insanların buraya olan ilgisini aktarmak yerinde olacaktır.

1. Karyağdı Hatun

Karyağdı Hatun'un kimliği hakkında anlatılagelen hikayelerden başka bir bilgiye rastlayamadık. Türbeden edindiğimiz bilgiye göre Karyağdı Hatun 1577 yılında vefat etmiştir. Burada yatan şahsın bir bayan olduğu türbenin giriş kapısında yazan şu kitabeden anlaşılmaktadır:

Ah vaveyla ki cellad felek

Hake saldı bu gül nazik teni
Ravzasını ravza-i huld yerin
Merkadın pür- nur eyle ya Gani
Cennetinden kabrine ruzenler aç
Rahmetinle bula daim ruşeni
Erdi hatiften anın tarihi
Cilvegahı ola cennet Gülşeni
Sene Hicri 985 (Miladi 1577)

Kitabenin günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli şöyledir:

Ah! Ne yazık ki cellad felek bu gül nazik vücudu toprağa verdi.

Mübarek kabrini sekiz cennetten birisi olan “Cenneti huld” eyle ve nurla
doldur ya Gani.

Cennetinden kabrine bahçeler aç, senin rahmetinle kabri daim aydınlık olsun

Gizli bir ses onun vefat tarihini bildirdi. Ebedi hayatı geçireceği yer cennet
bahçelerinden birisi olsun.”²⁶⁷

Türbe kapısında da bilgilendirme amaçlı şu levha yer almaktadır: “ M-1577’de
ani bir hastalıktan vefat eden genç bir hanımefendi Hz.leri Allahu alem Allah’ın
sevgili kullarından bilinmektedir.”

Karyağdı Hatun hakkında anlatılan hikaye şöyledir: “Günün birinde
Ankara’nın ileri gelenlerinden birinin güzel kızı, yakışıklı bir Ankara efesiyle
evlenir. Aradan vakit geçtikten sonra kaynata ve kaynanası gelinden güzel bir torun
beklentisi içine girerler. Gelinin yüzünden hamile olduğu anlaşılır, çok sevinirler.
Taze gelin hamileyken kar aşerir. Ancak Ağustos ayının sıcaklığında kar bulmak o

²⁶⁷ Erdoğan, 347- 348

devrin şartlarında mümkün görünmemektedir. Gelin ise gece gündüz içindeki ateşi söndürmek için kar hayalleri kurmaktadır. Kocasını da bu isteği karşılayamadığı için üzgündür ama çaresizdir. (Bir rivayete göre kocası Elmadağ'a kar kuyularından kar getirmeye gitmiştir ve nihayet birinde bulmuş, doludizgin yetiştirmeye çalışmaktadır.²⁶⁸ Daha fazla dayanamayan gelin bir gece bahçeye çıkıp ağlayarak Allah'a şöyle dua etmiştir: "Allah'ım her şey senin elinde! Sen ol deyince gökyüzünden kar da yağar nur da yağar! Ver Allahım! Lapa lapa kar ver, avuç avuç kar yiyeyim, içimin şu bitmez yangını sönsün. Allahım! Allahım! Kar ver Allahım!" gelin duasını eder etmez o anda Ağustos'un ortasında kar yağmaya başlamış ve yerler bembeyaz olmuş. Kar yağdıktan sonra gelin sabaha kadar kar yemiştir. Sabah karla örtülü olarak uyanan halk arasında gelinin hikayesi yayılmıştır. Ancak gelinin yediği kar ona dokunmuş ve hastalanmıştır. Kaynananın torunu için hazırladığı kenarı pullu al duvak gelinin tabutuna örtülür. O günden beri türbenin üstüne her gece cümlelerin derin uykulara daldığı saatlerde bir şey yağar; kar mı yağar, nur mu yağar bilinmez ama yere değmeden kaybolur gider."²⁶⁹ Karyagdı Hatun hakkında bu ve buna benzer birkaç hikaye bulunsa da insanları olukça etkileyen olay onları bu mekana ziyarete sevk etmektedir.

2. Karyagdı Hatun Türbesi Hakkında Bilgi

²⁶⁸ Erdoğan, 355

²⁶⁹ Araz, 79- 80

Karyağdı Hatun türbesi klasik Osmanlı üslubuyla yapılmış olup Ankara taşı ve tuğlasıyla örölmüş konik kubbeli bir türbedir.²⁷⁰ Yapı birer sıra kesme taş ve tuğlayla örölerek aralarına dikey bir tuğla konularak inşa edilmiştir. Sekizgen planlı türbenin beş cephesinde kesme taş çerçevesi, sağır sivri kemerli birer alt pencere mevcuttur. Pencereler lokmalı demir parmaklıklarla korumaya alınmıştır. Türbenin giriş kapısı doğu tarafındadır. Basık kemerli giriş kapısının üstünde mermere yazılmış dikdörtgen kitabe bulunmaktadır. Kapının eşik ve söveleri tek parça taştan yapılmış olup türbenin içinde güneydeki cephelerden birinde mihrabiye ve niş vardır. Mihrabiye dikdörtgen nişlidir. Türbenin kubbesi kurşun kaplıdır. Önceden oldukça bakımsız olan türbe 1988 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmış, 1994 yılında da belediye tarafından türbenin çevre düzenlemesi yapılmıştır. Türbe şu anda oldukça bakımlı bir görünüm arz etmektedir.²⁷¹ Ayrıca türbenin içinde türbe görevlisine ait bir masa, ziyarete gelenlerin okuması için raflarda Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır. Türbenin bulunduğu geniş sokak işyerlerinin arasında kalmaktadır. Türbenin bulunduğu alan biraz daha aşağıda kalarak ayrılmış ve birkaç merdivenle inilmektedir. Türbenin yakınının da bir de çeşme mevcuttur. Türbenin çevresi hakkında bilgi verdikten sonra insanların buraya olan ilgisinden bahsedelim.

3. Ziyaret Yeri Olarak Karyağdı Hatun Türbesi

²⁷⁰ Aytürk- Altan, 79

²⁷¹ Erdoğan, 56

Karyağdı Hatun türbesi konumu itibariyle insanların uğrak yeri olduğu için sık sık ziyaret edilmektedir. Türbe yapısal olarak tek bir binadan oluşmaktadır, çevresinde başka ilgili herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Türbenin içinde görevli bir memur oturmakta ve türbe ve çevresinin bakım ve korumasını sağlamaktadır. Türbe Pazar hariç haftanın her günü mesai saatleri içinde halkın ziyaretine açık bulundurulmaktadır. Türbe ziyaretine Perşembe, Cuma ve kandil günleri halkın ilgisi yoğun hale gelmektedir.

Türbenin ziyaretçileri daha çok kadınlardan oluşmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar, evlenme çağındaki genç kızlar, sıkıntı ve hastalıklarından kurtulmak isteyenler özellikle türbeyi ziyarete gelmektedirler. Eskiden türbede pencere önünde mum yakma, çaput bağlama gibi adetler bulunsa da bugün bunlara rastlanmamaktadır.²⁷²

Türbeye gelerek dilekte bulunanlar; şeker, bisküvi gibi tatlılar getirerek türbenin içindeki görevlinin oturduğu masaya bırakmaktadır. Görevlilerin uyarılarına rağmen türbenin duvarlarına insanlar çeşitli dileklerini yazmışlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- ÖSS kazanmayı nasip et.
- Erginin gözleri açılsın.
- Allah'ım bütün ablalarıma huzur ve mutluluk ve çocuklarına iş, annelerine huzur, Yakup abime çocuk, huzur, mutluluk ver, anneme uzun ömür ver kimseye muhtaç etme.
- Eray Ankara Üniversitesi
- Oğlumun işe girmesini nasip et.

²⁷² Araz, 78

- Allah'ım Tuzluçayır'daki evi alalım
- Allah'ım oğluma futbollarda hayır göster Allah'ım
- Murat'ın kısmetini aç, akıl, fikir ver.

Görevlinin türbe içindeki masasının örtüsünün altına görevlinin haberi olmadan bir kişinin duasını bir kağıda yazarak iliştiirmiş olması da dikkatimiz çeken bir unsur oldu. Ayrıca türbe etrafında makara sararak kısmet açmaya çalışan kadınlara da rastlanabilmektedir. Ziyaret esnasında genel olarak kadınlar ziyarete gelip sandukanın yanına oturarak dua etmekte, Kur'an'dan bazı sureler okumaktadırlar.

Görüldüğü gibi diğer türbeler gibi Karyağdı Hatun türbesi de insanlar için bir umut kapısı olagelmış ve uğrak bir ziyaret yeri olmuştur.

F. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Abdulkhakim Arvasi Türbesi

Abdulkhakim Arvasi, son dönem alimlerinden olup bir çok insan tarafından tanınan ve sevilen bir kişidir. Kabri Ankara'da bulunan Abdulkhakim Arvasi'yi, vefatından sonra da insanlar ziyaret edip kabri başında dualar etmektedir. Çeşitli şehirlerde yaşamını sürdürdükten sonra Ankara'da vefat edip buraya defnolunan Abdulkhakim Arvasi'nin hayatı ve hakkında anlatılan menkıbeler oldukça dikkat çekicidir. Biz de Abdulkhakim Arvasi'nin hayatı ve bir ziyaret yeri haline gelen kabri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1. Abdulhakim Arvasi'nin Hayatı

Abdulhakim Arvasi 1865 yılında Van'ın Başkale kazasında doğdu. Ailenin büyük oğlu Molla Muhammed, Van'ın güneyine göç ederek burada dergah ve cami yaptırmış ve buraya Arvas adını vermiştir. Kadiri tarikatına mensup olan aile “Arvas Seyyidleri” olarak yüzyıllarca varlıklarını sürdürmüşlerdir. Babasının adı Seyyid Mustafa Efendi'dir. Anne tarafından soyu Abdulkadir Geylani'ye dayanır. Bu nedenle kendisine “Seyyid” ünvanı verilmiştir.²⁷³ Abdulhakim Arvasi'nin kendisine neden “seyyid” denildiği sorulduğunda ailenin yaşça ve bilgice büyüğüne böyle söylenmesinin adet olduğunu belirtmiştir. Babası Seyyid Mustafa Efendi ise Nakşi tarikatı şeyhidir ve Abdulhakim Arvasi'nin ilk hocası olup dinin ve ilmin yayılmasında çaba göstermiş bir kişidir.

Abdulhakim Arvasi İbtidai ve Rüşdiye okullarını Başkale'de okudu. O zamanlar ilim merkezi kabul edilen Irak'ın çeşitli bölgelerinde yüksek alimlerden sarf ve nahiv, lugat, mantık, münazara, vad', beyan, meani, bedi, kelim, İlahi hadis, Şafii, Hanefi, Maliki fıkhı, fıkıh usulü, tasavvuf gibi derslerde ilim sahibi olup hicri 1300 yılı başlarında icazet alarak Başkale'ye dönmüştür. Döndükten sonra kendisine kalan miras mallarla yeni bir medrese yaptırıp zengin bir kütüphane kurmuş, öğrencilerin yiyecek, giyecek gibi her türlü ihtiyacını karşılayarak 29 yıl bu okulda ders vermiştir. Hicri 1300 yılı başlarında zahiri ilimlerde icazet aldığı gibi 1305 yılı ortalarında batın yolunda halife olmuştur. Nakşibendi, Kadiri, Sühreverdi, Kübrevi, Çeşti tarikatlarından icazet almıştır. Tarikatta mürşidi Seyyid Fehmi Hazretleridir.

²⁷³ Nihat Azamat, DİA, 1/ 211

Abdulahkim Arvasi ve ailesi, 1. Dünya Savaşı başlarında Rusların İran tarafından istilaya başlaması, ülkedeki Ermenilerin silahlanıp Müslüman mallarını yağmalamaya başlamasıyla memleketlerini terk etmek zorunda kalırlar. Çok meşakkatli bir şekilde Musul'a göç eden Arvasi ailesi, Bağdat'a gidip burayı vatan edinmek isteseler de artan İngiliz saldırılarından dolayı yaklaşık iki yıl Musul'da kalmışlardır. Buradan da göç edip iki yıl Adana'da kalmış daha sonra Eskişehir'e gelmişlerdir. Abdulahkim Arvasi Eskişehir'de bir müddet orta halli bir yaşantı sürdürdükten sonra Bursa'ya gitmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Dönemin evkaf nazırı tarafından Eyüp Sultan Yazılı Medrese'ye yerleştirildikten sonra dağılan aile fertlerini de çevresine toplamayı başarmıştır. Abdulahkim Arvasi, daha sonra Kaşgari dergahına şeyh olarak tayin edilmiştir. Aynı zamanda Medrese-i Mütetassısın'de dersler vermiştir. Eyüp Sultan, Fatih, Bayezid, Bakırköy, Kadıköy ve Beyoğlu Ağa Camii'nde dersler verip konuşmalar yapmıştır.

Menemen hadisesinin ortaya çıkmasıyla 1931 yılında İzmir'e askeri mahkemeye gönderildi. Müdafaası alındıktan sonra aynı yıl berat etti. Ancak 1943 yılının Eylül ayında Ankara'dan gelen emirle tutuklanıp İzmir'e gönderildi. Daha sonra mahkemeye çıkmak üzere Ankara'ya götürüldü. Bu arada ağır hasta olan Abdulahkim Arvasi, 27 Kasım 1943'te vefat etti. Ankara'nın kuzeyinde yer alan Bağlum nahiyesinin mezarlığına defnolundu.²⁷⁴

Göçlerle, savaşlarla, ilimle birlikte hareketli bir yaşam süren Abdulahkim Arvasi, çevresindeki insanların sevgisini kazanmış, alçakgönüllü bir kimseydi.

²⁷⁴ Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi, "Abdulahkim Arvasi", Berekat Yayınevi, İstanbul, 1983, I/ 37- 53

Cumhuriyet döneminin önemli fikir adamlarından Necip Fazıl Kısakürek de kendisiyle tanışıp sohbetlerine katılmış bu nedenle Abdülhakim Arvasi'nin aydın çevrede de tanınma imkanı olmuştur.²⁷⁵ Abdülhakim Arvasi ömrü boyunca siyasete hiç karışmamış, siyasi partilere üye olmamıştır. Bölücülüğe karşı çıkıp kanunlara uyma konusunda hassas davranmış, sohbetlerinde de etrafındakilere bunu önermiştir.²⁷⁶

Abdülhakim Arvasi'nin üç oğlu iki kızı olmak üzere beş çocuğu vardır. Bir oğlu ve kızı göç sırasında Eskişehir ve Musul'da vefat etmiştir. İki oğlu da kendisinin bulunduğu mezarlığa defnolunmuştur.²⁷⁷

Abdülhakim Arvasi'nin hayatı hakkında ulaşabildiğimiz bilgileri verdikten sonra hakkında anlatılan bazı menkıbeleri anlatacağız.

Ünlü fikir adamı ve şair Necip Fazıl'dan aktarılan ilginç bir olay şöyledir: “Efendi hazretlerinin sohbetlerindeydik. Vakit gece yarısına gelmişti. İçimden düşünüyordum: “şimdi ben gece yarısı mezarların arasından nasıl inip de gidebileceğim?” Derhal haşmetli bakışlarını Abidin'e çeviriyorlar ve diyorlar: “Necip Fazıl Bey'i sen götürürsün! Beraber gidirsiniz!” Abidin'le kol kola mezarlıktan iniyoruz. Mezar taşlarında tebessüm....gökte ay, bedr halinde. Abidin elini uzatıp Eyüp Camii'ne doğru bir noktayı gösteriyor:

- Bak bak şu ışık çizgisini görüyor musun?
- Evet nedir o?
- Adi ışıktan başka bir şey.

²⁷⁵ Azamat, DÍA, I/ 211

²⁷⁶ Ahmed Faruk, Eshab-ı Kiram, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, 158

²⁷⁷ Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi, “Abdülhakim Arvasi”, I/ 35

- Yani?

- Nur....

Efendi Hazretlerinin buldukları noktadan göğe doğru bir nur çizgisi uzanıyordu.

Abdulahkim Arvasi'nin hayattayken gösterdiği kerametlerden biri de şu şekilde aktarılmıştır: “Şakir anlatıyor: İzmir’de Hisar Camii’nde huzurlarına 12 yaşında bir çocuk getiriyorlar., çocuk dilsiz... Anne ve baba, çocuklarını kapmış, haberini aldıkları velinin huzurunda. Çocuk, efendi hazretlerine doğru ilerleyip elini öpüyor. Efendi hazretleri çocuğa hitap ediyorlar:

- Adın ne oğlum? Dilsiz çocuk hemen cevap veriyor:

- Ahmet!

Anne ve baba çılgın bir hayranlık içinde.²⁷⁸

Sohbetlerine katılanların şahit olup aktardığı olaylardan bir de şöyledir: “Yakınlarından Karamürsel kumaş fabrikası müdürü Yusuf Ziya Akışık demişti ki, rüyada, Abdulhakim efendinin elinin ayasını öpmüştüm. Ertesi gün, Eyüp Sultan’daki evine giderek rüyamı anlatmak istedim. Gittim, her zaman olduğu gibi, elini öpmek için eğildiğimde, mübarek elini, ayası yukarı doğru olarak uzattı ve “ Akşam rüyada öptüğün gibi öp!” dedi ve iltifat buyurarak çok şey anlattı.”²⁷⁹

Abdulahkim Arvasi soyadı kanunu ile birlikte “Üçışık” soyadını almıştır. Eserleri; Rabita-i Şerife, er-Riyazü’t-Tasavvufiyye’dir. Bu eser “Tasavvuf Bahçeleri” adıyla Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Bu iki eserin

²⁷⁸ Takyeddin Zahit Arvasi, “Es-Seyyid Abdulhakim Arvasi (Hayatı- Eserleri- Tasavvufi Görüşü)”, (Basılmamış Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1979, 58- 63

²⁷⁹ Ahmed Faruk, 294

dışında, kendisine sorulan dini ve tasavvufi konulardaki sorulara verdiği cevaplardan oluşan Tam İlmihal- Saadet-i Ebediye adlı bir eser de mevcuttur. Ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler de yazmıştır.²⁸⁰

Abdülhakim Arvasi'nin hayatı ve eserleri hakkında bu bilgileri verdikten sonra bir ziyaret yeri olarak kabul edilen kabri hakkında bilgi vermeye çalışalım.

2. Abdülhakim Arvasi'nin Kabri Hakkında Bilgi

Abdülhakim Arvasi'nin kabri, Ankara'nın kuzey tarafında şehre yaklaşık 24km. uzaklıktaki Bağlum beldesinin mezarlığındadır. Mezarlık ilçenin batı tarafında olup Abdülhakim Arvasi'nin kabri mezarlığın kuzeydoğusundadır.²⁸¹ Mezarlığa varınca giriş kapısının bulunduğu yerde 2007 yılında kurulmuş olan Bülent Gençler Vakfı'nın binası karşımıza çıkmaktadır. Oldukça bakımlı bir bina olan vakıf ve çevre düzenlemesi dikkat çekmektedir. Vakıf yetkilileri vakıf binası içinde bayan ve erkekler için ayrı abdest alma yerleri ve mescit bulunduğunu belirttiler. Abdülhakim Arvasi'nin kabrine gelince giriş kapısının hemen solunda kalan kabir, oldukça bakımlı bir mezar olup yeşil tel örgülerle koruma altına alınmıştır. Beyaz mermerden mezar taşının üzerinde “Seyyid Abdülhakim Arvasi” yazısı Arap harfleriyle yazılmış, isminin altına da hicri ve miladi olarak vefat tarihi yazılmıştır. Kabrin ayakucuna ve yan tarafına ziyaretçilerin oturması için banklar yerleştirilmiş ve bu alan da tel örgülerle korumaya alınmıştır. Bankların üzerinde bir rafa gelen

²⁸⁰ Azamat, DİA, 1/ 211-212

²⁸¹ Ahmed Faruk,159

ziyaretçiler okusun diye Kur'an ve Yasin cüzleri konulmuştur. Işıklandırılan kabir, hava karardıktan sonra da kabrin yerinin belli edildiğini göstermektedir.

3. Ziyaret Yeri Olarak Abdulkhakim Arvasi'nin Kabri

Bir ziyaret yeri olarak Abdulkhakim Arvasi'nin kabrinin her zaman ve her yerden ziyaretçisi bulunmaktadır. Şehrin merkezi bir yerinde bulunmamasına rağmen bilgi almak için gittiğimizde bile ziyaret için kabre bir hayli insanın geldiğini gözlemledik. Görüştüğümüz vakıf yetkilileri, yakın zamanda Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan ziyarete gelen grupların olduğunu söylediler. Abdulkhakim Arvasi'nin yurt dışında da ününün yayılmış olduğu eserlerinin İngilizce, Fransızca, Rusçanın da bulunduğu yaklaşık 16 dile tercüme edildiği bilgisini edindik. Yetkililer, Güney Asya'da bir profesörün Abdulkhakim Arvasi'nin eserlerini okuyarak Müslüman olduğunu, gözyaşları içinde kabrini ziyarete geldiğini belirttiler.

Mezarlığın içinde Horasan Erenleri'nin, Türkistan'dan gelen 100'e yakın seyidin mezarının bulunduğunu öğrendik. Kadıköy müftüsü olan büyük oğlu Ahmed Mekki Efendi'nin 1967'de vefat edince İstanbul Edirnekapı mezarlığına defnedildiği daha sonra üzerinden yol geçince Ankara'ya nakledilmesi üzerine nakil işlemi sırasında Ahmed Mekki efendi'nin kefeninin bile sararmadığının görülmesi anlatılan olaylar arasındadır.

Kabir ziyareti esnasında değişik bir olayla karşılaşmamakla birlikte insanların kabrin başına gelerek ellerini açıp dua ettiklerini gözlemledik. Vakıf yetkilileri burada zaman zaman adak kurbanlarının kesildiğini belirttiler. Yurt içi ve yurt

dışından oldukça rağbet gören Abdülhakim Arvasi'nin kabri Ankara'da akla gelen ziyaret yerleri arasındadır.

SONUÇ- DEĞERLENDİRME

Var oluşsal bir gereklilik olarak inanma ihtiyacı, her insanda doğuştan itibaren görülmüştür. Bu ihtiyacın kendini bulduğu çeşitli dinler ve inanma biçimleri ise insanı her alanda yönlendirmiştir. Toplumsal bir varlık olarak insan nesilden nesile aktardığı kültürel değerleriyle birlikte dini inanışlarını birleştirmiş ve böylece dini ve kültürel değerlerini iç içe yaşayagelmiştir. İnsanlar inandıkları dinin gereklerini yerine getirirken kendi kültürel değerlerini tamamen terk etmemekte ve büyük ölçüde dini değerlere aykırı olmayan kültürel değerlerini korumaktadır. Örneğin Türkler; İslam'ı kabul ettikten sonra İslam'ın özüne aykırı olmayan değerlerini, örf ve adetlerini terk etme ihtiyacı hissetmemiştir. Bunun gibi her millet; İslam'ı kendi yaşantısıyla bütünleştirmiş böylece İslam'ı yaşama açısından milletler arası farklılıklar da oluşmuştur.

Bütün dinlerde “kutsal”a ulaşma veya yaklaşma ihtiyacı, onun tezahür ettiği çeşitli canlı- cansız varlık, nesne veya mekanlarla temas edilerek giderilmeye çalışılmıştır. Bu tezahürler bazen dinin birincil kaynaklarından yola çıkarak elde edilmiş; bazen insanların psikolojik ve sosyolojik gereksinimlerini karşılamak için bireysel ve toplumsal deneyimlerden yararlanarak elde edilmiştir. Kutsal fikrinin mekanda tezahürü bütün dinlerde yer bulsa da bu mekanlarda gerçekleştirilen faaliyetler, insanlar arasında zaman zaman fikir ayrılıkları oluşturabilmiştir. Her türlü anlayışa rağmen bütün dinlerde kutsal mekan fikri ve buna bağlı gelişen faaliyetler varolagelmiştir.

Ankara'da insanlar tarafından rağbet gören türbelerden olan Hacı Bayram Veli, Cenabi Ahmed Paşa, Seyyid Hüseyin Gazi, Karaca Bey, Karyağdı Hatun,

Abdulahkim Arvasi türbelerini incelerken insanların bu mekanlarda geçmişten günümüze çeşitli faaliyetler içinde olduklarını gördük. Toplumsal bir gerçeklik olan türbe ziyaretlerinde insanlar psikolojik olarak rahatlamakta, türbeleri dua etmek için önemli bir mekan saymakta aynı zamanda toplumsal birlik sağlanıp bu türbelerin etrafında dernek, vakıf vb. kuruluşlar oluşturmaktadır.

İnsanları bir arada tutmaya da yarayan bu mekanlar zamanla bazı ritüellerin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin; kutsal mekana girerken bir kabir ziyaretinden daha fazla ihtimam ve saygı gösterilmekte, abdest alarak maddi ve manevi temizlik sağlanmaktadır. Özellikle bayanlar buralara daha çok ilgi göstermekte ve türbedeki faaliyetleri örtünerek yerine getirmektedirler. Türbelerde dileği somutlaştırmak için çaput bağlama, anahtar çevirme, şeker dağıtma gibi adetlere rastlanmakta, insanlar çeşitli adaklarda bulunmaktadır.

Kutsala daha yakın olmak için tercih edilen bu kutsal mekanlar, 1925 yılında bir dönem boyunca kapalı tutulsa dahi insanların ziyaretten vazgeçemedikleri görülmüştür. Türbe ve civarında, türbede yatan şahıs hakkında yüzyıllar boyunca çeşitli efsaneler, menkıbeler söylenegelmiş ve zaten oldukça fazla öneme sahip bu yerler daha cazip kılınmıştır. İnsanlar maddi- manevi açıdan her türlü yasağa rağmen bu mekanlara daha da bağlanmış, özellikle kandil, bayram, düğün gibi özel günlerde buralara daha fazla rağbet etmiş, gezdikleri yerlerdeki türbeleri ziyaret etmek bir sorumluluk halini almıştır. Geçmişte, özellikle eski Türk inanışlarında yaygın olarak inanılan atalar kültü, İslam dininin kabulünden sonra da tamamen terk edilmemiş; eren, evliya, derviş, şeyh gibi isimlerle anılan insanların ölümlerinden sonra da yaşayan dünyayla iç içe olması şeklinde yön değiştirmiştir. Nitekim İslam dininde ilk dönemlerde İslam'ın tevhit inancına ters düşecek yaklaşımların önüne geçmek için

kabir ziyareti yasaklanmıştır. Daha sonra tevhit inancının Müslümanlar tarafından benimsenmesiyle tekrar serbest bırakılmış, hatta ölümü ve ahireti hatırlatması sebebiyle teşvik edilmiştir.

Şüphesiz türbe ziyaretinden ve türbelerde yapılan faaliyetlerden insanları tamamen vazgeçirmek mümkün değildir. Ancak toplumda yer alan bu inanın önceki yıllara oranla dini öze daha yakın bir hale geldiği görülmektedir. Geçmişte, İslam dininde mutlak kutsal varlık olan Allah'a ortak koşma derecesinde uygulanan bazı davranışlar (türbede namaz kılma, dileği doğrudan ölüden isteme gibi) zamanla terk edilmiştir. Halk, isteklerini somutlaştırmak, Allah'a daha yakın olduğuna inandığı insanların ruhlarına dua etmek amacıyla türbeleri ziyaret eder olmuştur. Gözlem ve görüşmelerimizden şunu anladık ki ziyaret mekanına gelen hiç kimse doğrudan türbede yatan şahıstan istekte bulunma veya onu mutlak kutsal kılma eğilimi içinde değildir. Ancak türbelerde çoğu anlamlandırılmayan veya eski inançlara dayandırılan duvarlara yazı yazma, çaput bağlama gibi faaliyetlerin içine girmişlerdir. Yakın geçmişte daha çok yapılan bu faaliyetler, görevlilerin uyarıları, insanların biraz daha bilinçlendirilmesi gibi nedenlerle günümüzde daha az ilgi görmektedir.

Türbe ziyaretleri, toplumun her kesimi tarafından ilgi görmekte olup bu durumu görmezden gelmek veya küçümsemek bir çözüm yolu olmayacaktır. Bu nedenle bu ziyaret fenomenini anlamlandırmaya çalışmanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Neticede her bölgede her kesim insan tarafından ilgi gören bu mekanlar toplumsal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

EKLER- FOTOĞRAFLAR



1. Hacı Bayram-ı Veli Türbesi.



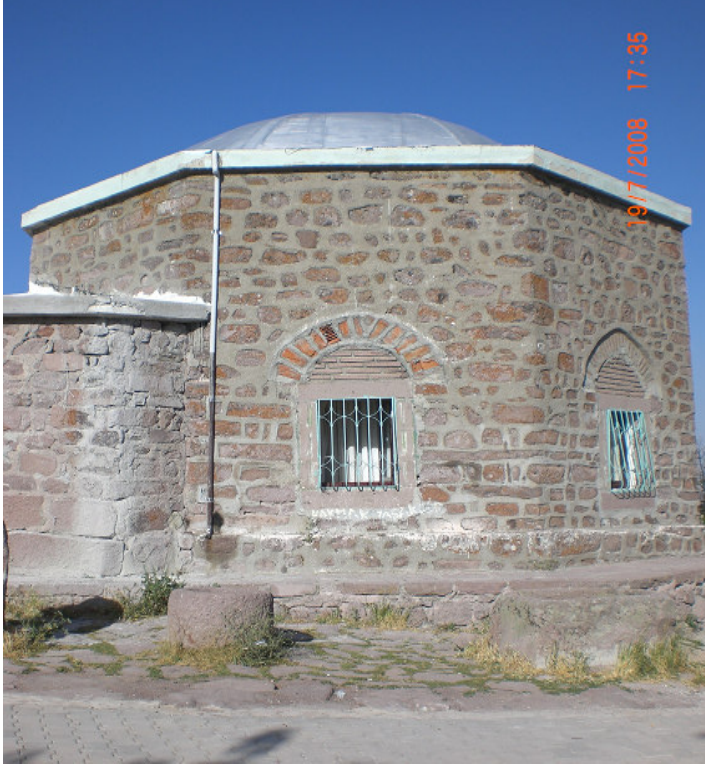
2. Üzerine dileklerin yazıldığı minare kapısı.



3. Cenabi Ahmet Paşa Türbesi.



4. Cenabi Ahmet Paşa Camii.



5. Seyyid Hüseyin Gazi Türbesi.



5. Türbenin İçindeki Sanduka.



6. Seyyid Hüseyin Gazi türbesinin bulunduğu alanda yer alan kesimhane.



7. Kesimhanenin yanında bulunan aşevi.



8. Türbenin bulunduğu alandan bir görünüm.



9. Türbenin etrafında dallarına çaput bağlanmış bir ağaç.



10. Karaca Bey Türbesi.



11. Karyağdı Hatun Türbesi.



12. Türbenin giriş kapısı ve üzerinde yer alan kitabe.



13. Türbenin içinde yer alan sanduka.



14. Abdulhakim Arvasi Türbesi.

KAYNAKÇA

- Ahmed Faruk**, Eshab-ı Kiram, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006
- AKKUŞ**, Mehmet, “Hacı Bayram-ı Veli’nin Hayatı, Tasavvuf Anlayışı ve Hakkında Yayınlanmış Medhiyeler”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt: 4, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1976
- ARAZ**, Nezihe, Anadolu Evliyaları, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1975
- ARVASI**, Takyeddin Zahit, “Es-Seyyid Abdulhakim Arvasi (Hayatı- Eserleri- Tasavvufi Görüşü)”, (Basılmamış Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1979
- ATASAĞUN**, Galip, Mevlana ve Türbesi (Ziyaret Fenomeni Açısından Bir Değerlendirme), Konya, 2004
- ATAY**, Hüseyin, “Kur’an-ı Kerim ve Kudsiyet”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:27, Ankara, 1985
- AYDIN**, Mehmet, “Konya’daki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, 1995
- AYTÜRK**, Nihat – **ALTAN**, Bayram, Türkiye’de Dini Ziyaret Yerleri, Ankara, 1992
- AZAMAT**, Nihat, “Hacı Bayram-ı Veli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 14, İstanbul, 1996
- AZAMAT**, Nihat, “Abdulhakim Arvasi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 1
- BAŞAR**, Zeki, İçtimai Adetlerimiz- İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972
- BAYKURT**, Burhanettin, Ankara Akıncı Ovası Tarihi ve Kültürü, Ankara, 2003

- BAYRAM Sadi – MERT Yener Lütü, İl İl Vakıflar Serisi Ankara, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998**
- BAYRAMOĞLU, Fuat, Hacı Bayram-ı Veli, Yaşamı-Soyu-Vakfı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983**
- Bir Zamanlar Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi**
- BİRİŞİK, Feyzullah, Esmâ-ul- Hüsnâ, Karınca Yayınları, İstanbul, 2001**
- BOLAY, Süleyman H., “Hacı Bayram Veli’nin Dünya Görüşü”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt: 4, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1976**
- CEBECİOĞLU, Ethem, Hacı Bayram Veli, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991**
- CİLACI, Osman, “Türbe- Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatındaki Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1998), Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999**
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Ankara’da Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Cenabi Ahmed Paşa”, Vakıflar Dergisi, Sayı: 2, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1942**
- DEMİRCİ, Kürşat, “Kutsiyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 26, Ankara, 2002**
- Din Bilimleri II, Editör: Baki Adam, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2006**
- ELIADE, Mircea, Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yayınevi, 1.Basım, İstanbul, 2003**
- ELIADE, Mircea, İmgeler Simgeler, Gece Yayınları, Ankara, 1992**
- el- Mucemu’l- Vasıt, Daru’l- Maarif, Mısır, 2. Baskı, 1972**

- ERDOĞAN**, Abdülkerim, Unutulan Şehir Ankara, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004
- ERDİL**, Kemalettin, Yaşayan Hurafeler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995
- GİRAY**, İsmail, İstanbul'da Sahabe Kabirleri, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975
- GÜÇ**, Ahmet, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık", Dinler Tarihi Araştırmaları I (Sempozyum 08-09 Kasım1996), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998
- GÜLEKLİ**, Nurettin Can, Ankara, Doğu Matbaası, Ankara, 1948
- GÜNAY**, Ünver – **GÜNGÖR**, Harun – **TAŞTAN**, Vahap – **SAYIM**, Huzeyfe, Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması- Kayseri Örneği, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2001
- GÜNDÜZ**, Şinasi, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Konya, 1998
- GÜNGÖR**, Harun, "Türklerde Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri Örneği)", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Cilt:4, Sayı: 43, 1990
- HARAL**, Günay, "İslam'da Kutsiyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 26, Ankara, 2002
- HARMAN**, Ömer Faruk, "Kudüs", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:16, Ankara, 2002
- Hayat Ansiklopedisi**, Doğan Kardeş Yayınları, Cilt: 1
- HİNÇER**, İhsan, "İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri", Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1976
- KALFAZADE**, Selda, "Cenabi Ahmed Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 3, İstanbul, 1991

KANDEMİR, Mehmet Yaşar, “Ziyaret”, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986

Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1958

KÜÇÜK, Cenap, “Çadır”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 8, İstanbul, 1993, VIII

Menkibelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi, Berekat Yayınevi, Cilt:1, İstanbul, 1983

Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, Cilt: 1- 6, İstanbul, 1969

OCAK, Ahmet Yaşar, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1984

OKHAN, Mehmet Ali, Hacı Bayram-ı Veli, Biricik Basımevi, Ankara, 1950

ÖZ, Gülağ, “Seyyit Hüseyin Gazi ve Türbesi Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler”, I. Uluslar arası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri(13- 16 Ağustos 1998), Ankara, 1998

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Ankara”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 7, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul, 1993

ÖZDEMİR, Rifat, , “Ankara”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 7, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul, 1993

ÖZTÜRK, Nazif, “Vakıfları Çerçevesinde Hacı Bayram Zaviyesinde Sosyal ve Kültürel Hayat”, IV. Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1987

PEKER, Hüseyin, “Türbe Ziyaretlerindeki Dini ve Psiko-sosyal Nedenler”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatındaki Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1998), Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

RAMAZANOĞLU, Gözde, “Türklerde Türbe”, Türk Edebiyatı, Cilt:25, Sayı: 284, İstanbul, 1997

RUDHARDT, Jean, “Water”, Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, Cilt: 15, New York, 1987

Sahih-i Buhari, Çeviren: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya, 2007

Sahih-i Müslim, Çeviren: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Cilt: 1, Konya, 2005

SANTUR, Alparslan, “Eren (Evliya) Mezarları Etrafında Oluşan Şifa ve Sağlık Talebine Yönelik İnanışların Etnolojik Değerlendirmesi”, I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri (13-16 Ağustos 1998), Ankara, 1998

SEZGİN, Abdulkadir, Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnanıcı Üzerine Düşünceler, 1.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri, Ervak Yayınları, Ankara, 1998

TANMAN, M. Baha, “Hacı Bayram Veli Külliyesi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 14, İstanbul, 1996

TANYU, Hikmet, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967

TOPRAK, Süleyman, Ölümdeki Sonraki Hayat (Kabir Hayatı), Selam Yayınevi, Konya, 1986

TÜMER, Günay - **KÜÇÜK**, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 2002

Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 3- 10, Ankara, 1949

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988

Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007

YAZICI, Seyfettin, Mekke ve Medine'deki Mübarek Ziyaret Yerleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996

YAZIR, Elmalılı M.Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, Cilt: 1 ve Cilt: 8, İstanbul, Tarihsiz

Kaynak Kişiler:

ÖZ Gülağ, Hüseyin Gazi Derneği Başkanı

<http://www.diyamet.gov.tr/kuran/default.asp>

<http://www.huseyingazi.org.tr>

Akıncı, Şerife, Dini Ziyaret Yerleri Açısından Ankara, Yüksek Lisans Tezi,
Danışman: Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, 136 s.

Özet

Çalışmamız “Dini Ziyaret Yerleri Açısından Ankara” başlığı altında Ankara’daki bazı türbeler ve buralarda yapılan faaliyetler hakkında bilgiler içermektedir. Tezimiz giriş bölümüyle birlikte üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmamızda açıklık getirmeyi hedeflediğimiz konuları ve hangi nedenlerle bu konuları seçtiğimizi açıkladık. Ayrıca çalışmamızda kullandığımız yöntem ve metotlara değindik.

Birinci bölümde; kutsal anlayışı ve bu anlayışın mekanlara tezahür edip açığa çıkması sonucu ortaya çıkan ziyaret fenomenini ele almaya çalıştık. Ayrıca İslam dini ve diğer dünlerdeki kutsal mekan anlayışı ve kutsallık atfedilen bu mekanları ziyaret etme konusuna değindik. Konumuzu Ankara iliyle sınırlandırdığımız için Ankara ilinin tarihi ve coğrafi konumundan da bahsettik.

İkinci bölümde ise araştırmamız için Ankara’da dini açıdan ziyaret edilen mekanlardan Hacı Bayram, Cenabi Ahmed Paşa, Karaca Bey Cami ve türbelerini ve Seyyid Hüseyin Gazi türbesi, Karyagdı Hatun türbesi ve Abdulhakim Arvasi türbesini seçtik. İlk olarak bu türbelere adlarını veren şahsiyetlerin hayatlarını anlattık. Cami ve türbelerin sanatsal ve mimari yapılarını, yapısal olarak geçirdikleri süreçleri yansıttık. Son olarak da her birinde geçmişten günümüze sürdürülen faaliyetleri açıkladık. Tezimizin sonunda ekler kısmına gözlemlediğimiz türbelerin fotoğraflarını koyduk.

Akıncı, Şerife, Ankara from the Aspect of Religious Visit Places, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, 136 p.

Summary

Our study, under the title of “Ankara from the Aspect of Religious Visit Places” involves information on some tombs in Ankara and some activities performed in these tombs. Our thesis includes three sections together with the Introduction part.

In Introduction part, we have explained the subjects we aimed to enlighten in our research and why we have preferred these topics. And also we mentioned the process and methods we used in our study. In the 1st section we tried to discuss the holy perception and the visit phenomenon occurred as a result of the effect of this phenomenon to places. We also dialed with the holy place perception in Islam and other religions and the matter of visiting those places which are addressed as holy. Since we have limited our topic with the province Ankara, we mentioned about the historical and geographical situation of this province. As for the 2nd section, we have chosen Hacı Bayram, Cenabi Ahmed Paşa, Karaca Bey Mosque and tombs, Seyyid Hüseyin Gazi tomb, Karyağdı Hatun tomb and Abdulkakim Arvasi tomb for our research which are the most significant places visited for religious reasons in Ankara. At first hand, we have told the life stories of the persons who gave these tombs their names and reflected artistic and architectural structures of these mosques and tombs and the processes they had structurally. Finally, we have explained the activities maintained in each of them from past to present. At the end of our thesis, in the additions part, we put the photos of the tombs that we have observed.